

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Πολιτιστική Πολιτική
και Ανάπτυξη**

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Η Διαχείριση της Υλικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς με
Σκοπό την Ανάπτυξη και την Προώθηση σε Τοπικό Επίπεδο.
Μελέτη Περίπτωσης Περιοχή Εντός της Κυπριακής
Υπαίθρου.**

Νικόλαος Πελετιές

**Επιβλέπων Καθηγητής
Ιωάννης Κυριακάκης**

Ιανουάριος 2018

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Πολιτιστική Πολιτική
και Ανάπτυξη**

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Η Διαχείριση της Υλικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς με
Σκοπό την Ανάπτυξη και την Προώθηση σε Τοπικό Επίπεδο.
Μελέτη Περίπτωσης Περιοχή Εντός της Κυπριακής
Υπαίθρου.**

Νικόλαος Πελετιές

**Επιβλέπων Καθηγητής
Ιωάννης Κυριακάκης**

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Ιανουάριος 2018

Περίληψη

Η εργασία αυτή έχει στόχο να καταδείξει ότι με την κατάλληλη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου μπορεί να επέλθει η ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο ή να συνεισφέρουν πολύ οι όποιες σχετικές πρακτικές πολιτιστικής πολιτικής στην κατεύθυνση αυτή. Συγκεκριμένα θα γίνει διερεύνηση για το ποιές πρακτικές μπορούν να εφαρμοστούν σε συγκεκριμένη περιοχή της κυπριακής υπαιθρου προς τον σκοπό αυτό.

Η μέθοδος βασίζεται κυρίως στην βιβλιογραφική έρευνα και στην προσωπική γνώση της υπό εξέταση περιοχής.

Αρχικά θα γίνει αναφορά στο θεωρητικό πλαίσιο που αφορά την πιο πάνω βασική θέση της εργασίας. Δηλαδή, εξετάζονται οι έννοιες της πολιτιστικής κληρονομιάς, της πολιτιστικής διαχείρισης, του πολιτιστικού τουρισμού και την αναγέννηση περιοχής καθώς και το μάρκετινγκ τόπου.

Στην συνέχεια θα εξεταστούν παραδείγματα περιοχών στις οποίες εφαρμόστηκαν κάποιες δράσεις με άξονα την πολιτιστική κληρονομιά με σκοπό την εκμέευση πρακτικών κατάλληλων για την περιοχή μελέτης. Εξετάζεται η περιοχή Σητείας, η περιοχή Τρικάλων στην Ελλάδα και η περιοχή Pazardzhik στην Βουλγαρία.

Ακολούθως, θα γίνει μια ανάλυση της περιοχής μελέτης, της Ταμασού. Θα γίνει εμπειριστατωμένη αναφορά στην ιστορία, την πολιτιστική κληρονομιά και την υφιστάμενη κατάσταση της περιοχής σε θέματα γεωγραφικών δεδομένων, κοινωνίας, πολιτιστικών δράσεων και οικονομικών ενασχολήσεων των κατοίκων. Ο σκοπός είναι να επιχειρηθεί στην συνέχεια ο καθορισμός κάποιων προτάσεων που να αποσκοπούν στην επαλήθευση του κύριου στόχου της εργασίας.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα γίνει αναφορά στις προτάσεις οι οποίες χωρίζονται σε τρεις ενότητες. Η πρώτη ενότητα αφορά την SWOT ανάλυση και τις προτάσεις που εκμαιεύονται από αυτήν, η δεύτερη αφορά τον πολιτιστικό τουρισμό και η τρίτη αφορά τα κίνητρα τόσο από την Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και από το κράτος.

Στο τέλος θα επανατοποθετηθούν ξανά τα συμπεράσματα από όλη την δομή της εργασίας. Διαφαίνεται έτσι καθαρά ότι η βασική θέση και στόχος της εργασίας είναι εφικτός. Δηλαδή, με την κατάλληλη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να επέλθει ή να συμβάλει σε μεγάλο βαθμό προς την ανάπτυξη, την προώθηση και βελτίωση της εικόνας της περιοχής.

Summary

This assignment aims to demonstrate that the proper management of the cultural heritage of a region can lead to local development or to contribute with any cultural policy practice in this region for that purpose. In particular, it will be investigated which practices can be applied in a particular region of the Cypriot's countryside for this purpose.

The method is based primarily on bibliographic research and on the personal knowledge of the area which is under consideration.

Initially, reference will be made to the theoretical context regarding the above basic position of the assignment. That is, the concepts of cultural heritage, cultural management, cultural tourism and the regeneration of a region, as well as land marketing, are being considered.

Subsequently, examples of areas where cultural heritage actions have been implemented to address practices appropriate to the study area will be examined. The region of Sitia, the city of Trikala in Greece and the Pazardzhik region in Bulgaria are being examined.

Following that, an analysis of the study area, of Tamasos, will be made. An in-depth reference will be made to the history, the cultural heritage and the current state of the region in terms of geographic data, society, cultural activities and economic occupations of the inhabitants. The target is then to attempt to identify some proposals aiming at verifying the main purpose of the assignment.

In the following chapter we will refer to the proposals which are divided into three categories. The first category concerns the proposals relating to SWOT analysis, the second one concerns cultural tourism and the third concerns the incentives both from the European Union and the state.

Lastly, the conclusions from the whole structure of the work will be reinstated. Thus it all be made clear that the main proposition and aim of the assignment is feasible. That is, the proper management of the cultural heritage could contribute to a great extent towards local development.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα πρωτίστως, να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για την αμέριστη στήριξη και υπομονή που κατέδειξαν προς το άτομό μου, κατά την διάρκεια της εκπόνησης της μεταπτυχιακής αυτής διατριβής. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Ιωάννη Κυριακάκη για την συνεχή, καίρια καθοδήγηση και βοήθεια την οποία μου παρείχε κατά την συγγραφή της εργασίας αυτής.

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	1
2	Θεωρητικό πλαίσιο	7
2.1	Πολιτιστική κληρονομιά.....	7
2.2	Πολιτιστική πολιτική και διαχείριση.....	10
2.3	Πολιτιστικός Τουρισμός – Αναγέννηση Περιοχής.....	14
2.4	Μάρκετινγκ Τύπου.....	19
3	Παραδείγματα	23
3.1	Περιοχή Σητείας.....	23
3.2	Περιοχή Τρικάλων.....	25
3.3	Περιοχή Pazardzhik-Strelcha.....	28
4	Περιοχή Ταμασσού	31
4.1	Ιστορία.....	31
4.2	Αξιοσημείωτα δείγματα πολιτιστικής κληρονομιάς στην περιοχή.....	37
4.3	Υφιστάμενη κατάσταση.....	47
5	Προτάσεις	52
5.1	SWOT Ανάλυση.....	52
5.2	Πολιτιστικός Τουρισμός – Διαδρομές.....	60
5.3	Εκμετάλλευση Κρατικών και Ευρωπαϊκών κινήτρων.....	63
6	Συμπεράσματα	66
	Παράρτημα Α, εικόνες	71
	Βιβλιογραφία	90

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Η ανάγκη διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς σε ένα τόπο μέσω της πολιτιστικής διαχείρισης και η εφαρμογή μιας ικανής πολιτιστικής πολιτικής για αυτό, είναι στις μέρες μας επιτακτική. Οι λόγοι είναι πολλοί και σημαντικοί. Η Μυρσίνη Ζορμπά στο βιβλίο της "η πολιτική του πολιτισμού" (2014), αναφερόμενη στον ελληνικό κυρίως χώρο, που όμως θα μπορούσε να ειπωθεί ως γενική, πανανθρώπινη διαπίστωση, υπογραμμίζει ότι η αδήριτη ανάγκη διατήρησης της εθνικής ταυτότητας κάθε λαού, η ενίσχυση κάποιων τεχνών οι οποίες είναι υπό εξαφάνιση, η αίγλη της όποιας χώρας, η εκπαιδευτική αξία της κουλτούρας στις νεαρές κυρίως ηλικίες, ο σεβασμός απέναντι στην υλική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά, η ενθάρρυνση των σύγχρονων τεχνών, η βελτίωση των διαπροσωπικών σχέσεων και συμπεριφοράς, η απόλαυση και η ψυχαγωγία δίνουν καίρια την απάντηση στο ερώτημα ως προς ποια ανάγκη εξυπηρετεί αλλά και ποιά είναι το εύρος του πεδίου στο οποίο δύναται να ασκείται μια πολιτική με βάση τον πολιτισμό.

Πέρα όμως από αυτά τα σημαντικά πλεονεκτήματα, η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί εν δυνάμει να οδηγήσει σε βελτίωση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών μιας περιοχής μέσω του πολιτιστικού τουρισμού και της τοπικής κοινοτικής (αστικής) ανάπλασης, όπως επίσης και μέσω του μάρκετινγκ τύπου.

Το βασικό ερώτημα που θα επιχειρηθεί να απαντηθεί στην εργασία αυτή εκμαιεύεται ακριβώς από τα πιο πάνω. Δηλαδή, αν μέσω της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου μπορεί να επιτευχθεί ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο, σε μια όχι και τόσο πολύ αναπτυγμένη περιοχή και η οποία εν προκειμένω να χρειάζεται μια ώθηση προς την κατεύθυνση αυτή. Θα διερευνηθούν επιπρόσθετα και παράλληλα οι τρόποι προώθησης της περιοχής μέσα από την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Με ποιά βήματα, λοιπόν, θα μπορούσε να επιτευχθεί αυτός ο στόχος;

Εδώ θα ήταν καλό να γίνει μια επισήμανση σχετικά με την ανάπτυξη και ειδικά για την βιώσιμη ανάπτυξη και το τι περιλαμβάνει. Ο όρος της βιώσιμης ανάπτυξης περιλαμβάνει την οικονομία, δηλαδή βελτίωση του εισοδήματος και αύξηση των θέσεων εργασίας, την κοινωνική παράμετρο, δηλαδή την παροχή σε όλους ίσων ευκαιριών πρόσβασης στις πηγές πλούτου και πληροφορίας, αλλά και την περιβαλλοντική παράμετρο, δηλαδή την προστασία και τον σεβασμό στο φυσικό περιβάλλον. (Λέανδρος, 2012)

Για να φτάσουμε, όμως στην απάντηση των θέσεων-ερωτημάτων, τα οποία τέθηκαν προηγουμένως θα πρέπει πρώτα να γίνει μια αναφορά στο θεωρητικό πλαίσιο που διέπει τα ερωτήματα αυτά. Έτσι, στην συνέχεια, στο κεφάλαιο του θεωρητικού πλαισίου θα γίνει αναφορά ακριβώς στις εμπλεκόμενες αυτές έννοιες. Το θεματικό πεδίο θα είναι σχετικό με την πολιτιστική κληρονομιά, την πολιτιστική πολιτική και διαχείριση, τον πολιτιστικό τουρισμό, την αστική (τοπική) αναβίωση και την προώθηση πόλεων/περιοχής της υπαίθρου και το μάρκετινγκ τόπου.

Αρχικά, στο κεφάλαιο του θεωρητικού πλαισίου, θα γίνει αναφορά στην έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς για να γίνει σαφές σε τι ακριβώς αναφερόμαστε. Συγκεκριμένα, στην εργασία αυτή μας ενδιαφέρει ο ορισμός της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς και ακόμα πιο συγκεκριμένα της κτισμένης πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο λόγος για την επιλογή αυτή θα αναλυθεί στην συνέχεια, μετά την περιγραφή του περιεχομένου της εργασίας. Επιπρόσθετα, θα διαφανεί μέσα από την αναφορά στην έννοια του όρου της πολιτιστικής κληρονομιάς, το μέγεθος της σημασίας του πολιτιστικού κληροδοτήματος των προηγούμενων γενιών στις παρούσες και μελλοντικές γενιές. Θα εξεταστεί αν η ιστορική συνέχεια και η διατήρηση της παράδοσης θα μπορούσαν να αποτελέσουν κίνητρα για την δημιουργία και τον καθορισμό, μεταξύ άλλων, ενός άξονα για την περαιτέρω ανάπτυξη μιας περιοχής.

Ακολούθως, θα γίνει αναφορά στην έννοιας της πολιτιστικής διαχείρισης και της πολιτιστικής πολιτικής.

"...Με την στενή της έννοια (η πολιτιστική πολιτική), αναφέρεται στα άμεσα και έμμεσα κυβερνητικά μέτρα, μεθόδους και όργανα που χρησιμοποιούνται για να ενθαρρύνουν, αναπτύξουν και προστατεύσουν την πολιτιστική

κληρονομιά, πολιτιστικούς και καλλιτεχνικούς οργανισμούς, δραστηριότητες, προγράμματα και μεμονωμένους καλλιτέχνες..." (Varbanova, L. 2013. :92)

Η πολιτιστική διαχείριση ασχολείται με όλες εκείνες τις πρακτικές οι οποίες απαιτούνται για να οργανωθεί και να διοικηθεί ένας πολιτιστικός οργανισμός, φορέας ή γενικότερα μια περιοχή, σε σχέση και παράμετρο το πεδίο του πολιτισμού.

Στο χώρο των επιχειρήσεων γίνεται αποδεκτή η σχέση της διαχείρισης με τον όρο management, δηλαδή την διοίκηση. Το management είναι η επιστήμη της διαχείρισης. Το αντικείμενό του ασχολείται με το πως πραγματοποιείται επιτυχώς η διοίκηση ενός οργανισμού, με την βοήθεια οργανωμένης, συστηματοποιημένης και επιστημονικά τεκμηριωμένης γνώσης, στην οποία βασίζεται η διαχείριση. (Varbanova, L. 2013) Εδώ, θα ήταν καλό να αναφέρουμε την διαφορά μεταξύ διαχείρισης και διοίκησης. Η διοίκηση παραπέμπει στην ιεραρχία και την δράση της ενώ η διαχείριση περισσότερο στους μεθόδους για την λειτουργία. Στα αγγλικά οι όροι είναι administration και management αντίστοιχα.

Έπειτα, θα εξεταστεί η σχέση του πολιτιστικού τουρισμού και της αναγέννησης μιας περιοχής μέσω αυτού, δηλαδή η ανάπτυξη μέσω του πολιτιστικού τουρισμού. Τα οφέλη του τουρισμού και ειδικά του πολιτιστικού τουρισμού στην σωστή βάση εφαρμογής, είναι διεθνώς αποδεδειγμένα και ευρέως μελετημένα. Όπως αναφέρουν ορισμένοι ερευνητές επί του θέματος η σχέση αυτή είναι αμφίδρομη και βάσιμη.

"Στην δεκαετία του 1990, πολιτιστικός τουρισμός χρησιμοποιείται ως αναπτυξιακό εργαλείο για την τοπική ανάπτυξη οικονομικά φθινουσών περιοχών. (αστικές, βιομηχανικές, αγροτικές)" (Σαραντάκου, 2010:396)

Ακολούθως, στο κεφάλαιο του θεωρητικού πλαισίου θα επιχειρηθεί μια συσχετισμένη αναφορά με την έννοια του Μάρκετινγκ ενός τόπου. Θα δούμε δηλαδή πως η καινούργια σχετικά αυτή έννοια μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη μιας περιοχής. Οι Ashworth και Voogd (1994) διατυπώνουν ότι :

“το Μάρκετινγκ του Τόπου, προσδιορίζεται ως η διαδικασία, όπου οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται σε τοπικό επίπεδο έχουν σαφή προσανατολισμό την ικανοποίηση των απαιτήσεων των αγορών στόχου. Η πρόθεση είναι η μεγιστοποίηση της οικονομικής και κοινωνικής ευημερίας της περιοχής κατά τρόπο αποτελεσματικό, σύμφωνα με τους στόχους ανάπτυξης που έχουν τεθεί” (Μεταξας Θ.,2005: 65)

Στην συνέχεια, στο επόμενο κεφάλαιο θα εξεταστούν μερικά παραδείγματα περιοχών όπου συντελέστηκε ανάπτυξη με προδιαγεγραμμένο άξονα τον πολιτισμό και συγκεκριμένα την δομημένη πολιτιστική κληρονομιά, εντός των πλαισίων της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Μέσα από τα παραδείγματα αυτά θα γίνει προσπάθεια να αντληθούν πρακτικές χρήσιμες για την εφαρμογή στην υπό εξέταση περιοχή της εργασίας αυτής. Είναι θεμιτό λοιπόν οι περιοχές των παραδειγμάτων προς τον σκοπό αυτό να έχουν ένα κοινό μέτρο σύγκρισής, με την περιοχή μελέτης. Αυτό θα επιχειρηθεί όσο το δυνατό περισσότερο.

Στο ακολούθως επόμενο κεφάλαιο θα επιχειρηθεί μια παρουσίαση και γνωριμία με την περιοχή μελέτης, η οποία είναι η περιοχή Ταμασού η οποία βρίσκεται εντός της κυπριακής υπαίθρου στην ενδοχώρα του νησιού . Αρχικά θα ψηλαφισθεί η σημερινή δεδομένη κατάσταση και οι δυνατότητές της ως προς τα πλαίσια του κυρίου ερωτήματος της εργασίας. Θα γίνει επίσης αναφορά στο ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον το οποίο επίσης με την σωστή ένταξη στο όλο σχεδιασμό είναι δυνατό να επιφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα. Στην συνέχεια θα καταγραφούν τα σημαντικότερα ιστορικά στοιχεία της περιοχής, τα οποία είναι στοιχεία σημαντικά για τον στόχο της παρούσας έρευνας. Τέλος, θα επιχειρηθεί μια καταγραφή των κυριοτέρων δειγμάτων της δομημένης πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα στην περιοχή μελέτης.

Μετέπειτα στο επόμενο κεφάλαιο θα γίνει προσπάθεια καθορισμού μερικών βασικών προτάσεων για την επίτευξη του στόχου της εργασίας, δηλαδή με ποιό τρόπο δύναται η συγκεκριμένη περιοχή να αναπτυχθεί με άξονα τον πολιτισμό, και συγκεκριμένα την ιστορικότητα και την δομημένη πολιτιστική κληρονομιά του τόπου.

Το πρώτο σύνολο προτάσεων, μέσω της πολιτιστικής διαχείρισης, έχει να κάνει με την SWOT ανάλυση και θα γίνει προσπάθεια να εκμαιευθεί μέσα από αυτήν. Το αρκτικόλεξο

SWOT βγαίνει από τις αγγλικές λέξεις *Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats*. Στα Ελληνικά η ανάλυση αυτή έχει να κάνει με τα Δυνατά σημεία, τις Αδυναμίες, τις Ευκαιρίες και τις Απειλές μιας πολιτιστικής επιχείρησης ή στην προκειμένη περίπτωση μιας περιοχής η οποία έχει ως στόχο την ανάπτυξη μέσω της πολιτιστικής πολιτικής και διαχείρισης της δομημένης πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και του παρακείμενου φυσικού περιβάλλοντος.

Το δεύτερο σύνολο προτάσεων έχει να κάνει με τον πολιτιστικό τουρισμό αλλά και τον καθορισμό κάποιων διαδρομών ικανών να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του κάθε επισκέπτη και να αυξήσουν τον προσηλυτισμό τουριστών στην περιοχή. Οι διαδρομές αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν υφιστάμενους σταθμούς αλλά πιθανόν να περιλαμβάνουν νέους, εξωραϊσμένους χώρους, στα πλαίσια την ανάπλασης και της επανάχρησης παραδοσιακών οικημάτων ή μνημείων που μέχρι τώρα δεν έτυχαν της σωστής προσοχής και εκμετάλλευσης. Επιπλέον, όπως αναφέρει η Σαραντάκου (2010) το ζητούμενο σήμερα είναι να μην η περεταίρω προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού αλλά επιπρόσθετα καίρια θέση αποτελεί η αποτελεσματική διαχείριση τουριστικών περιοχών με πολιτιστικούς πόρους. Δηλαδή, το ζητούμενο δεν είναι μόνο η εδραίωση του πολιτιστικού τουρισμού μέσω της ανάδειξης των πολιτιστικών πόρων και αλλά και η προώθηση και ανάπτυξη της ίδια της περιοχής μέσω της σωστής διαχείρισής τους.

Άλλο σύνολο προτάσεων το οποίο θα καταγραφεί είναι η εκμετάλλευση των κρατικών αλλά και ευρωπαϊκών κινήτρων για την διατήρηση της δομημένης πολιτιστικής κληρονομιάς, τα οποία κίνητρα κυρίως παρέχονται μέσω της πολιτικής του κράτους, η οποία εφαρμόζεται κυρίως από το υπουργείο εσωτερικών και συγκεκριμένα από την πολεοδομία.

Τέλος, θα επιχειρηθεί η καταγραφή κάποιων συμπερασμάτων τα οποία βγαίνουν μέσα από το σώμα και την δομή της εργασίας.

Είναι σκόπιμο να επισημανθεί εδώ ότι ο σκοπός και η χρησιμότητα στην οποία αποσκοπεί η παρούσα έρευνα, εκμαιεύεται μέσα από την διαπίστωση ότι το τοπικό πολιτιστικό και ιστορικό κτιριακό απόθεμα γενικότερα στην Κύπρο και ειδικότερα στην ύπαιθρο δεν είναι επαρκώς αξιοποιημένο. Δηλαδή, ενώ διαθέτουμε ως Κύπρος πολλούς πολιτιστικούς πόρους, μεταξύ άλλων και πλούσια δομημένη πολιτιστική κληρονομιά,

μέχρι στιγμής δεν εκμεταλλευόμαστε επαρκώς το γεγονός αυτό, και στον βαθμό που θα επέφερε σημαντική κοινωνική, οικονομική αλλά και περιβαλλοντική αναβάθμιση, δηλαδή με άλλα λόγια την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης. Ένας άλλος λόγος για την επιλογή της υλικής, και συγκεκριμένα της δομημένης πολιτιστικής κληρονομιάς και όχι της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς είναι το προσωπικό μου ενδιαφέρον για την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και τους τρόπους/κίνητρα για την διατήρησή της.

Επιπλέον η επιλογή της υπό διερεύνησης περιοχής έγινε λόγω της υπαρκτής ανάγκης της περαιτέρω ανάπτυξης της με άξονα την πολιτισμό και ειδικά την πολιτιστική κληρονομιά. Βασικό παράγοντα για επιλογή της συγκεκριμένης περιοχής διαδραμάτισε το γεγονός ότι υπάρχουν μεγάλες δυνατότητες ανάπτυξης της συγκεκριμένης περιοχής, με άξονα την πολιτιστική κληρονομιά, ενώ η σημερινή κατάσταση θα χαρακτηριζόταν ως ανεπαρκής. Μέσα από την έρευνα για την περιοχή Ταμασσού διαπιστώθηκε ότι δεν υπάρχει βιβλιογραφία η οποία να αναφέρεται στον στόχο της παρούσας εργασίας, και έτσι δημιουργήθηκε μια προσδοκία, η εργασία αυτή, να χρησιμεύσει έστω στην διαπίστωση κάποιων δεδομένων και στην υπόδειξη για την εφαρμογή κάποιων πρακτικών οι οποίες θα δώσουν μια ελπίδα για έναρξη της ανάπτυξης της περιοχής.

Η μεθοδολογία θα βασιστεί κυρίως στην καταγραφή και την βιβλιογραφική έρευνα, στην ανάλυση πηγών και κειμένων, αλλά και μέσω της βιωματικής εμπειρίας και γνώσης της περιοχής.

Άρα, συνοψίζοντας, στην συνέχεια, στο 2ο κεφάλαιο, θα επιχειρηθεί η εντύπωση στους ορισμούς των εννοιών οι οποίες σχετίζονται με την θεματολογία της εργασίας. Στο 3ο κεφάλαιο θα γίνει αναφορά, σε συγκεκριμένα παραδείγματα ανάλογης πρακτικής κυρίως από τον Ελληνικό ή Ευρωπαϊκό χώρο. Στην συνέχεια, στο 4ο κεφάλαιο, θα επιχειρηθεί η γνωριμία με την υπό εξέταση περιοχή, την περιοχή Ταμασσού, μέσα από την υφιστάμενη κατάσταση, την ιστορία και το φυσικό περιβάλλον της. Έπειτα, στο 5ο κεφάλαιο, θα καταγραφούν οι προτεινόμενες πρακτικές οι οποίες δυνητικά είναι ικανές να πετύχουν τον στόχο του κύριου ερωτήματος της εργασίας. Πως δηλαδή, με ποιό τρόπο, μπορεί να αναδειχθεί η πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής σε άξονα ανάπτυξης και προβολής της περιοχής. Τέλος, στο τελευταίο κεφάλαιο, θα γίνει προσπάθεια να εξαχθούν και επανατοποθετηθούν συνοπτικά κάποια συμπεράσματα, τα οποία θα εκμαιευθούν μέσα από όλη τη σύνθεση της εργασίας.

Κεφάλαιο 2

Θεωρητικό πλαίσιο

2.1. Πολιτιστική κληρονομιά

Ο όρος "πολιτιστική κληρονομιά", αναφέρεται σαφώς στα κληροδοτήματα που αφήνουν οι προηγούμενες γενιές στις κατοπινές γενιές. Είναι, το σύνολο των πραγμάτων που αφήνουν ως προίκα, οι πρόγονοι στους απογόνους και έχει να κάνει σαφώς, με τα κληροδοτήματα εκείνα που εμπίπτουν στην σφαίρα του πολιτιστικού νοήματος. Δηλαδή, ότι έχει να κάνει με τις πεποιθήσεις, τις ιδέες, τις αξίες, τα ήθη και την τέχνη μιας κοινωνίας σε συνδυασμό με την ιστορία, τις γνώσεις, τις τεχνικές και την τεχνολογία της, με άλλα λόγια τον πολιτισμό και την κουλτούρα της. (Πασχαλίδης, 1999)

Τα αντικείμενα αυτά, δηλαδή τα κληροδοτήματα, μπορεί να έχουν υλική υπόσταση, να είναι φυσικά, δηλαδή αντικείμενα. Έργα τέχνης, ζωγραφικοί πίνακες, αγγεία, γλυπτά, βιβλία, κτίρια, μνημεία, πολιτιστικά τοπία, ο κατάλογος μακρύς και μη πεπερασμένος, είναι τα απτά τεκμήρια του κληροδοτηθέντος πολιτισμού. Υπάρχουν όμως και τα τεκμήρια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, αυτά δηλαδή τα οποία δεν έχουν φυσική υπόσταση. Ως τέτοια, άυλα, δηλαδή πολιτιστικά αγαθά νοούνται εκφράσεις, δραστηριότητες, γνώσεις και πληροφορίες, όπως μύθοι, έθιμα, προφορικές παραδόσεις, χοροί, δρώμενα, μουσική, τραγούδια, δεξιότητες ή τεχνικές που αποτελούν μαρτυρίες του παραδοσιακού, λαϊκού και λόγιου πολιτισμού. (Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά, 2017).

Στην εργασία αυτή θα ασχοληθούμε κυρίως με την υλική πολιτιστική κληρονομία και ειδικότερα την δομημένη, για τους λόγους στους οποίους αναφερθήκαμε στη εισαγωγή, δηλαδή με παραδοσιακά κτίσματα, μνημεία και χώρους οι οποίοι παρουσιάζουν ιστορική, αισθητική, αρχαιολογική και επιστημονική αξία.

Τόσο η Ελλάδα όσο και η Κύπρος βρίθουν από στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς. Όπως είπε η Μελίνα Μερκούρη, μια σημαντική Ελληνίδα με αξιοσημείωτη δράση στο τομέα του πολιτισμού στην Ελλάδα, ως υπουργός πολιτισμού κατά την δεκαετία του 1980:

“Έχουμε το προνόμιο να ζούμε σε μια χώρα που κάθε σπιθαμή του εδάφους της μαρτυρεί πολιτισμό και ιστορία. Εκτός από τους ιστορικούς τόπους με παγκόσμια ακτινοβολία – Αθήνα, Δελφοί, Ολυμπία και πολλοί άλλοι – μνημεία υπάρχουν παντού: αρχαία ιερά και εξωκλήσια σε σχεδόν απάτητες βουνοκορφές, και στο βυθό των θαλασσών μας, καταποντισμένα λιμάνια, πλοία, έργα τέχνης, απλοί αμφορείς και τόσα άλλα, σε μεγάλο πλήθος. Είναι ένα προνόμιο μοναδικό, το οποίο, όμως δημιουργεί και τη σοβαρή υποχρέωση της προστασίας αυτής της κληρονομιάς. Η προστασία των έργων του Πολιτισμού δεν είναι μόνον ένα ηθικό χρέος. Είναι και συμφέρον, επειδή η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί πλούτο και με την κυριολεκτική σημασία του όρου.” (Ίδρυμα Μελίνα Μερκούρη, 2017)

Σε παγκόσμιο επίπεδο, με την πολιτιστική κληρονομιά, ασχολείται ο Εκπαιδευτικός Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (UNESCO) ο οποίος έχει σαν στόχο να προωθήσει την αναγνώριση, προστασία και διατήρηση της, έχοντας υπόψη την μεγάλη αξία που έχει αυτό για τον άνθρωπο. Στις 16 Νοεμβρίου του 1972, υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση της UNESCO η Συνθήκη για την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς. (Ελληνική Εθνική Επιτροπή Unesco, 2017). Έκτοτε, η κύρια αποστολή της UNESCO είναι να προτρέπει τα κράτη-μέλη να ενστερνιστούν τη Συνθήκη του 1972 για να εξασφαλιστεί η προστασία της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς τους και επιπλέον να δοθεί η δυνατότητα να εφαρμοστούν τα κατάλληλα συστήματα ελέγχου, έτσι ώστε να ελέγχεται ανά τακτά χρονικά διαστήματα η κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι χώροι παγκόσμιας κληρονομιάς στην περιφέρειά τους. Η UNESCO βοηθά τα κράτη να προστατεύσουν τους τόπους αυτούς προσφέροντας τεχνική βοήθεια, επαγγελματική εκπαίδευση καθώς και οικονομικούς πόρους στους τόπους οι οποίοι βρίσκονται σε άμεσο κίνδυνο. Είναι σαφές ότι μέσω του Διεθνούς Οργανισμού προωθείται σε παγκόσμιο επίπεδο η αξία της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας και υποστηρίζεται η διεθνής συνεργασία για τη διαφύλαξη της. (Ελληνική Εθνική Επιτροπή Unesco, 2017). Επιπλέον,

εντός της αποστολής της UNESCO συμπεριλαμβάνεται η δημιουργία εκείνων των συνθηκών έτσι ώστε να διευκολυνθεί ο διάλογος και ο αλληλοσεβασμός μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμών και της πολιτιστικής κληρονομιάς των διαφόρων λαών του κόσμου. (Κυπριακή Εθνική Επιτροπή Unesco, 2017). Καθίσταται κατανοητό και είναι δεδομένο ότι μόνο μέσα από τον διάλογο σε ειρηνικά πλαίσια θα μπορεί να γίνει πράξη το διαχρονικό όραμα για αειφόρο ανάπτυξη, προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιορισμό της φτώχειας, τα θέματα δηλαδή τα οποία βρίσκονται στο επίκεντρο της αποστολής του Οργανισμού. (Κυπριακή Εθνική Επιτροπή Unesco, 2017)

Στα πλαίσια αυτά η πολιτιστική κληρονομιά και γενικότερα ο πολιτισμός ενός τόπου αποτελεί μεγάλο πλεονέκτημα στην προβολή και ανάδειξη μιας περιοχής αλλά και ολόκληρης της χώρας. Επίσης, η πολιτιστική κληρονομιά δύναται να προσφέρει εναλλακτικές εμπειρίες προς τουριστική κατανάλωση. Μέσω του τουρισμού δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις για να ασκηθούν οι δέουσες πρακτικές για την σωστή διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Έτσι, μπορεί να διασφαλιστεί ευκολότερα και αμεσότερα, η βιωσιμότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά επιπλέον να πετυχαίνεται η οικονομική και κοινωνική ενδυνάμωση των τοπικών κοινωνιών. Όμως, αν δεν γίνει σωστή διαχείριση, πιθανόν να τεθεί σε κίνδυνο η πολιτιστική κληρονομιά, λόγω κυρίως της υπερέκθεσης και υπερεπισκεψιμότητας και της αλλοίωσης της σχέσης των τοπικών κοινωνιών με αυτήν μέσω της εμπορευματοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. (Πούλιος Ι., Τουλούπα Σ., 2015)

Εντούτοις, η επαφή του πληθυσμού με τα κινητά αλλά και τα ακίνητα πολιτιστικά αγαθά της πολιτιστικής του κληρονομιάς όπως είναι τα μνημεία της αρχιτεκτονικής, της τέχνης και της ιστορίας, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα έργα τέχνης, τα χειρόγραφα, τα βιβλία κ.ά. έχει σαν αποτέλεσμα την εξύψωση της εθνικής συνείδησης, την συμβολή στην ψυχική ευφορία και την εμπέδωση της πολιτιστικής πολυμορφίας και της δημοκρατίας. (Μανωλοπούλου, 2013). Η φιλόλογος Γεωργία Μανωλοπούλου στο 3^ο ελληνορωσικό κοινωνικό forum το 2013 στην Αθήνα, λέει:

“... κυρίως και πιο σημαντικό, κατά τη γνώμη μου, είναι ότι αυτή η επαφή με τα πολιτιστικά αγαθά οδηγεί σε μονοπάτια προσωπικής αναζήτησης και μέθεξης μέσω της ευαισθητοποίησης της ψυχής και της ενεργοποίησης του νου που συντελείται . Ο Πολιτισμός και η Πολιτιστική μας Κληρονομιά

λειτουργεί ενωτικά, δημιουργικά και λυτρωτικά για όλους τους λαούς ... ”
(Μανωλοπούλου, 2013)

Επομένως η καλλιέργεια του πολιτισμού και η ενίσχυση του πολιτισμικού κεφαλαίου συμβάλλει στη δημιουργία και την καθιέρωση των κατάλληλων προϋποθέσεων για τη ανάπτυξη και ιδιαίτερα την βιώσιμη, την ανάπτυξη δηλαδή η οποία προϋποθέτει και εμπεριέχει οικονομικά, περιβαλλοντικά και κοινωνικά κριτήρια. Δηλαδή, η ανάπτυξη συμβάλλει και προστατεύει το περιβάλλον, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για ενίσχυση της οικονομίας, αλλά επιπλέον δημιουργεί τις συνθήκες για την ευημερία και σωστή λειτουργία των επιμέρους μερών της κοινωνίας, αλλά και ως σύνολο. Ο πολιτισμός γενικότερα, αλλά και η πολιτιστική κληρονομιά ειδικότερα, δημιουργούν εν δυνάμει μια στρατηγική ευκαιρία σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο, δια μέσω της οποίας ενισχύεται η ανάληψη καινοτόμων επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, με άξονα την αειφόρα διαχείριση και εκμετάλλευση των πολιτιστικών πόρων. (Μανωλοπούλου, 2013)

Είναι λοιπόν σαφές ότι η πολιτιστική κληρονομιά με τις κατάλληλες στρατηγικές διαχείρισης μπορεί να αποτελέσει ικανή ευκαιρία για ανάπτυξη σε όλα τα επίπεδα, τοπικό, εθνικό και διεθνές.

2.2 Πολιτιστική πολιτική και διαχείριση

Μετά τον όλεθρο και την καταστροφή του δεύτερου Παγκόσμιου Πόλεμου, γεννήθηκε η ιδέα της συνεργασίας και της εποικοδομητικής συνύπαρξης ανάμεσα στα κράτη της Ευρώπης, ως η επιτακτική λύση για την αποφυγή μελλοντικών πολεμικών συγκρούσεων μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών και την απομόνωση των ακραίων μορφών εθνικισμού, εξαιτίας των οποίων επήλθε προσφάτως η καταστροφή στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Παρουσιάστηκε, λοιπόν, έντονα η ανάγκη για την ανοικοδόμηση και τον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας των ευρωπαϊκών κρατών, αλλά και των κοινωνιών τους, μέσω της διατήρησης και της προώθησης του πολιτισμού. Η ανάγκη για ανοχή και κατανόηση ανάμεσα στα έθνη μετά τον πόλεμο, μακριά από εθνικισμούς, έστρεψε την προσοχή στις παραδόσεις και τον τρόπο ζωής ως γέφυρες επικοινωνίας και αυτογνωσίας. Γεννήθηκε, έτσι η ιδέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ισότητας ανάμεσα στα έθνη. Επιπλέον, η οικονομική ανανέωση, η καθιέρωση ευρέως της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και πρόνοιας ήταν οι ζητούμενοι παράγοντες για

τις κοινωνίες, οι οποίοι οδήγησαν στην γέννηση της πολιτιστικής πολιτικής στην Ευρώπη. Ακολούθως, στις αμέσως επόμενες δεκαετίες, εμφανίστηκε ανάμεσα στα κράτη της Ευρώπης η προσπάθεια αποδοχής της διαφορετικότητας τους και της πολιτισμικής ταυτότητας τους. Έπειτα η ανάγκη και η ζήτηση πρόσβασης στα πολιτιστικά δρώμενα, χωρίς διακρίσεις, καθώς και ο επανακαθορισμός και η διεύρυνση της έννοιας της κουλτούρας από τις πολιτισμικές σπουδές συνέφεραν με την σειρά τους, στην διαμόρφωση του πεδίου της νέας πολιτικής για τον πολιτισμό. (Ζορμπά, 2014). Επίσης, η ανάγκη για διατήρηση της υλικής κληρονομιάς του παρελθόντος από την καταστροφή λόγω των διαφόρων κοινωνικών διεργασιών της ενίοτε παρούσας εποχής έδωσε μια επιπλέον αφορμή για την γέννηση της πολιτισμικής διαχείρισης στην Ευρώπη. (Πούλιος Ι., Τουλούπα Σ., 2015)

Όταν αναφερόμαστε στην έννοια της πολιτιστικής πολιτικής θα πρέπει να έχουμε πάντα υπόψη μας, ότι πρόκειται για μια εφαρμογή ενεργειών με όλα τα βασικά χαρακτηριστικά μιας οποιασδήποτε πολιτικής. Θα πρέπει να αναφερθεί εδώ, ότι η πολιτική ορίζεται ως η τέχνη και η πρακτική της διακυβέρνησης και της οργάνωσης των κοινωνιών, αλλά και ως σύνολο των σχεδιασμένων εκείνων ενεργειών, διευθετήσεων και ρυθμίσεων που στοχεύουν στην επίτευξη συγκεκριμένων στόχων.(Varbanova, 2013)

“Η πολιτισμική πολιτική δεν μπορεί να ταυτίζεται με το αντικείμενο της, εν προκειμένω με την κουλτούρα και τον πολιτισμό, αλλά ρυθμίζει επιλεκτικά κρίσιμες παραμέτρους που αφορούν τη σχέση αυτού του αντικειμένου με την κοινωνία μέσω της διακυβέρνησης” (Ζορμπά,2014:46)

Η πολιτιστική πολιτική, έτσι, βρίσκεται μέσα στο θεσμικό πλαίσιο, των μέσων και οργάνων εφαρμογής και των διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Εντός αυτών των ορίων, φυσικά, η πολιτιστική πολιτική, μπορεί να προέρχεται, εκτός από τις κυβερνήσεις και από ένα σωματείο, ένα κόμμα, ένα κίνημα, ένα οργανισμό ή μια επιχείρηση. (Ζορμπά, 2014).

Η πολιτιστική διαχείριση ασχολείται με θέματα συντονισμού, σχεδιασμού, καθοδήγησης και υλοποίησης στρατηγικών οι οποίες αφορούν τον τομέα του πολιτισμού. Στα πλαίσια της συμβατικής έννοιας της διαχείρισης και στο επίπεδο ενός

οργανισμού ή μιας επιχείρησης, εμπíπτουν αποφάσεις για την οργάνωση, στελέχωση, διαπραγμάτευση, επικοινωνία, αντιμετώπιση προβλημάτων, επιβράβευση, αξιολόγηση και καινοτομία. Επίσης, η προώθηση και ανάπτυξη του οργανισμού ή της επιχείρησης είναι μέσα στο πεδίο δράσης της διαχείρισης. Όλα αυτά είναι θέματα επεξεργασίας, αντίστοιχα, και στην πολιτιστική διαχείριση. (Ebewo & Sirayi, 2009).

Δύο βασικά εργαλεία του στρατηγικού σχεδιασμού, ο οποίος εντάσσεται στα πλαίσια της πολιτιστικής διαχείρισης, με την βοήθεια των οποίων αποτυπώνεται η τρέχουσα κατάσταση ενός οργανισμού, ή μπορεί να ληφθεί υπόψη και σε τοπικό επίπεδο, για να μπορέσει να χαραχτεί η μελλοντική πορεία και στόχευση, είναι η PEST ανάλυση και η SWOT ανάλυση. Η PEST ανάλυση (Political, Economical, Social, Technological δηλαδή Πολιτικό, Οικονομικό, Κοινωνικό, Τεχνολογικό περιβάλλον) ασχολείται με την σκιαγράφηση του εξωτερικού περιβάλλοντος μιας επιχείρησης ή μιας πολιτιστικής οντότητας, τις εξωτερικές δηλαδή συνθήκες μέσα στις οποίες καλείται να λειτουργήσει. (Byrnes, 2008). Η PEST ανάλυση καθορίζει συχνά την εξέλιξη της SWOT ανάλυσης (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) μέσω της οποίας καταγράφονται τα δυνατά σημεία και οι αδυναμίες μιας επιχείρησης, όπως επίσης και οι ευκαιρίες που έχει και οι απειλές που αντιμετωπίζει. (Byrnes, 2008). Τα εργαλεία αυτά είναι δυνατό να εφαρμοστούν και σε τοπικό επίπεδο, σε μια περιοχή δηλαδή, στοχεύοντας σε συγκεκριμένο στόχο.

Η διαχείριση λοιπόν της πολιτιστικής κληρονομιάς σε τοπικό επίπεδο, μπορεί να βασιστεί στα δύο προαναφερθέντα μοντέλα στρατηγικού σχεδιασμού αλλά και σε μια συντονισμένη πολιτιστική πολιτική από το κράτος, ενισχυόμενη από την τοπική αυτοδιοίκηση ή τοπικές μη κυβερνητικές οργανώσεις.

Όλα τα πιο πάνω αποσκοπούν στην επίτευξη του επιθυμητού κοινωνικού στόχου ή ρόλου ο οποίος είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί με την εφαρμογή μιας καίριας πολιτιστικής πολιτικής και μιας ανάλογου σθένους πολιτιστικής διαχείρισης.

Στην Κύπρο δεν υπάρχει μια κεντρική συντονισμένη πολιτιστική πολιτική από το κράτος και ειδικά ως αναφορά την πολιτιστική κληρονομιά, παρά μόνο τις πολιτιστικές υπηρεσίες του Υπουργείου παιδείας και την πολεοδομική νομοθεσία για διατηρητέες οικοδομές. Οι δράσεις όμως αυτές είναι αποσπασματικές και όχι συνολικά με

στρατηγική. Τοπικά, υπάρχουν κάποιες οργανώσεις, αλλά και η τοπική αυτοδιοίκηση σε κάποιες περιοχές, οι οποίες προσπαθούν να εφαρμόσουν μια πολιτιστική πολιτική και διαχείριση η οποία κάποιες φορές αποδεικνύεται πετυχημένη. Παράδειγμα η περιοχή Λευκάρων στην ορεινή Λάρνακα ή η περιοχή Καλοπαναγιώτη στο Τρόδος.

Στα Λεύκαρα, ένα χωριό με παραδοσιακή αρχιτεκτονική, στην ορεινή Λάρνακα πολύ γραφικό, με στενά και δαιδαλώδη δρομάκια αποτελεί υπόδειγμα διατήρησης της δομημένης πολιτιστικής κληρονομιάς στην Κύπρο. Σήμερα αποτελεί Δήμο με δικό του πολεοδομικό τοπικό σχέδιο με βασικό άξονα την διατήρηση της τοπικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Επιπλέον μέλημά του Δήμου είναι και η διάσωση των παραδοσιακών χαρακτηριστικών λευκαρίτικων κεντημάτων, γνωστών από τον μεσαίωνα και εκτός της Κύπρου.

Στην περίπτωση του Καλοπαναγιώτη, ενός χωριού στην κοιλάδα της Μαραθάσας, στο Τρόδος η αλλαγή ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 2000. Η κοινοτική αρχή του χωριού θέλοντας να διατηρήσει και να αναβαθμίσει την κοινότητά, εκπόνησε μελέτη προστασίας και αναβίωσης του χωριού, σε συνεργασία με αρχιτεκτονικό γραφείο, την οποία και παρουσίασαν στον τότε υπουργό εσωτερικών. Τα σταδιακά βήματα που ακολουθήθηκαν τα επόμενα χρόνια, οδήγησαν σήμερα το χωριό να είναι ένας από τους κύριους αγροτουριστικούς προορισμούς του νησιού. (Λαζανιάς Χ., 2017)

Δεν πρέπει, όμως, να παραληφθεί να αναφερθεί ότι το κράτος σε πολλές περιπτώσεις μερίμνησε έτσι ώστε να αναστηλωθούν και να διασωθούν σημαντικά μνημεία, όπως οι δέκα εκκλησίες στην περιοχή του Τροόδους, οι οποίες ανήκουν πλέον στα μνημεία Παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί η πετυχημένη διατήρηση σημαντικών αρχαιολογικών χώρων όπως το αρχαίο Κούριο ή οι τάφοι των Βασιλέων στην Πάφο, η Χοιροκοιτία και πολλές άλλες περιπτώσεις.

Η κεντρική πολιτική του κράτους υστερεί σε περιπτώσεις τοπικού χαρακτήρα και όχι τόσο σε μεγάλης εμβέλειας περιπτώσεις. Δηλαδή, η διατήρηση και η στοχευόμενη πολιτική σε παραδοσιακούς πυρήνες οικισμών στην ύπαιθρο πρέπει να εδραιωθεί καλύτερα. Πρέπει να δοθούν περισσότερα κίνητρα και πρακτικές για την διατήρηση και αναγέννηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής στην ύπαιθρο. Έχει γίνει αρκετή

δουλειά τα τελευταία χρόνια αλλά υπάρχουν πολλά να γίνουν σε συντονισμό πάντα με τις τοπικές κοινωνίες.

2.3 Πολιτιστικός τουρισμός – Αναγέννηση περιοχής

Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι εκείνη η μορφή τουρισμού, που έχει σαν βασική κινητήρια δύναμή του τον πολιτισμό. Η συμμετοχή σε φεστιβάλ, η γνωριμία με την ιστορία, τις παραδόσεις, η περιδιάβαση και η βιωματική εμπειρία σε παραδοσιακούς/ ιστορικούς χώρους και οικισμούς αλλά και η δοκιμή της τοπικής κουζίνας είναι μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα στο που στοχεύει ο πολιτιστικός τουρισμός. (Κοκκώσης, Τσάρτας, Γκρίμπα, 2011)

Μέσω ιστορικών αναφορών για επισκέψεις αρχαίων περιηγητών σε ιστορικούς χώρους και μνημεία τα οποία προϋπήρχαν της εποχής τους, όπως οι πυραμίδες της Γκίζας, παραδείγματος χάριν, οι οποίες χρονολογούνται γύρω στο 2500 π.Χ., είναι μια ισχυρή ένδειξη ότι τα πρώτα κίνητρα για τουρισμό ήταν σαφώς πολιτιστικού περιεχομένου. (Σαραντάκου, 2010). Κατά την μεσαιωνική περίοδο παρατηρείται μια έντονη άνθιση του θρησκευτικού τουρισμού, ο οποίος θεωρείται ως τουρισμός πολιτιστικής φύσης. Συχνοί προορισμοί ήταν η Ιερουσαλήμ, οι Άγιοι Τόποι της Χριστιανοσύνης δηλαδή, και το Σαντιάγο ντε Κομποστέλλα, ο οποίος είναι ένας από τους σημαντικότερους δρόμους προσκυνήματος, κυρίως για τους καθολικούς ακόμα και σήμερα, γνωστός ήδη από τον 9ο αιώνα ως ο Δρόμος του Αγίου Ιακώβου. Χαρακτηριστικό επίσης, ιστορικό στοιχείο που αναδεικνύει την σχέση τουρισμού πολιτισμού είναι τα "Grand Tour" , δηλαδή οι μεγάλες περιοδείες που αναπτύχθηκαν από τους ευρωπαϊούς νεαρούς ευγενείς κατά την Αναγέννηση και τον Διαφωτισμό σε σημαντικούς πολιτιστικούς τόπους, με σκοπό να γνωρίσουν από κοντά αρχιτεκτονικά επιτεύγματα και συλλογές έργων τέχνης αποσκοπώντας στην εκπαίδευση και την διεύρυνση των γνώσεών τους. (Σαραντάκου, 2010)

Στην σημερινή εποχή, κατά τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρήθηκε μια στροφή προς τον πολιτιστικό τουρισμό σε παγκόσμιο επίπεδο από την κυρίαρχη μορφή τουρισμού, δηλαδή, του μαζικού τουρισμού διακοπών. Θα ήταν χρήσιμο να εξετάσουμε τους λόγους για την πραγματοποίηση της στροφής αυτής. Για να το κάνουμε αυτό, θα πρέπει να

εξετάσουμε πρωτίστως τις αρνητικές συνέπειες του τουρισμού και ειδικότερα του οργανωμένου μαζικού τουρισμού διακοπών.

Η αλματώδης εδραίωση του τουρισμού, κυρίως στις αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες, τις πρώτες δεκαετίες μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, καθώς ήταν στις πλείστες περιπτώσεις απρογραμματίστη και άνευ σχεδίου, πέρα από την ομολογουμένως οικονομική ευμάρεια που πρόσφερε στις περιοχές υποδοχής, δημιούργησε αρκετά προβλήματα. Η άναρχη πολλές φορές επέκταση στον χώρο, για την ανέγερση των διαφόρων υποστατικών, καταλυμάτων και υπηρεσιών σχετιζόμενων με την εξυπηρέτηση του τουριστικού ρεύματος έφεραν την υποβάθμιση τόσο του φυσικού όσο και του δομημένου περιβάλλοντος, σε πολλούς δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς. Επίσης, εντοπίστηκε μια υποβάθμιση της ποιότητας ζωής σε ορισμένες κοινωνίες των προορισμών αυτών. (Κοκκώσης, Τσάρτας, Γκρίμπα, 2011). Η επαφή του ντόπιου πληθυσμού, μικρών κοινοτήτων πολλές φορές, με μεγάλο αριθμό τουριστών και μάλιστα στα στενά χρονικά πλαίσια της καλοκαιρινής περιόδου, οδηγούσε τις κοινωνίες αυτές σε μια μορφή αστικοποιημένης συνθήκης, αλλοιώνοντας τον χαρακτήρα και την φυσιογνωμία του κοινωνικού συνόλου τους. Επίσης, η έντονη εποχικότητα του οργανωμένου μαζικού τουρισμού διακοπών, είχε ως αποτέλεσμα στη εποχή του έτους η οποία ήταν εκτός της περιόδου αιχμής, να παρατηρείται υπολειτουργία και άρα πρόβλημα βιωσιμότητας του επαγγελματικού τομέα που έχει άμεση ή έμμεση σχέση με τις τουριστικές περιοχές. Συμπληρωματικά, ακολούθησε ένας κορεσμός στον μαζικό τουρισμό, λόγω της ομογενοποιημένης και ουσιαστικά της ίδιας επαναλαμβανόμενης θεματολογικής προσέγγισης του τουριστικού προϊόντος στις πλείστες περιοχές, δηλαδή, της βραδινής διασκέδασης και της παραλίας. (Κοκκώσης, Τσάρτας, Γκρίμπα, 2011)

Όλα αυτά, οδήγησαν στην ανάγκη, για τον σχεδιασμό και εδραίωση μιας βιώσιμου τουριστικής ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη όλους τους τομείς που επιβαρύνονταν, φυσικό περιβάλλον, αστικό περιβάλλον, κοινωνία, πολιτισμό. Στην δεκαετία του 1980 κυρίως, αλλά και λίγο πιο νωρίς, είχε αρχίσει να παρατηρείται μια στροφή των προτιμήσεων του κόσμου, αλλά και της προσφοράς από τους τουριστικούς πράκτορες προς νέες μορφές τουριστικού προϊόντος. Το ενδιαφέρον επικεντρωνόταν πλέον στους φυσικούς πόρους, στις τοπικές συνήθειες, στις παραδόσεις, στους παραδοσιακούς οικισμούς και στην αυθεντική παραδοσιακή γαστρονομία. Το 1976

δεκαπέντε διεθνείς οργανισμοί ανάμεσά τους ο WTO (Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού) και ο ICOMOS (Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τόπων) συνέταξαν την Χάρτα του Πολιτιστικού Τουρισμού, η οποία αναθεωρήθηκε αργότερα το 1999 και πάλι με πρωταγωνιστή το ICOMOS με βασικό στόχο την ανάδειξη της σημασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και την εμπλοκή της στην τουριστική βιομηχανία. (Δημητσάντου-Κρεμεζή Αικ., 1999, Η Αναθεωρημένη Χάρτα του Πολιτιστικού Τουρισμού). Τα οφέλη από αυτή την διαπίστωση είναι πολλά και ποικίλα αφού:

"ενθαρρύνει την κατάλληλη τουριστική ανάπτυξη μέσω του τουριστικού τομέα που σέβεται και εξαίρει τα κεφάλαια της πολιτιστικής κληρονομιάς και του ζώντος πολιτισμού της φιλοξενούσας κοινότητας." (Δημητσάντου-Κρεμεζή Αικ., 1999, Η Αναθεωρημένη Χάρτα του Πολιτιστικού Τουρισμού: 1)

Συγκεκριμένα, η Χάρτα επικεντρώνεται σε 5 αρχές. Η πρώτη αφορά την διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσω της γνώσης και της κατανόησης της αξίας της, τόσο από τον ντόπιο πληθυσμό όσο και από τους επισκέπτες. Η σωστή και σε βάθος ενημέρωση του κοινού, προωθεί την εσαεί προσπάθεια για την μακρόχρονη διατήρηση τόσο της υλικής όσο και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Δεύτερον, θεσπίζει κάποια όρια έτσι ώστε η αντικρουόμενη σχέση μεταξύ πολιτιστικού πόρου και τουρισμού να καταστεί βιώσιμη. Δηλαδή θα πρέπει να καθορίζεται σε κάθε περίπτωση, ο αριθμός των επισκεπτών που είναι ικανός να δεχτεί ένας τόπος, έτσι ώστε να μην διαταραχθεί ή αλλοιωθεί η χαρακτηριστική φυσιογνωμία τόσο του φυσικού όσο και του δομημένου περιβάλλοντος αλλά και η κοινωνική συνοχή και γενικός η ιδιαιτερότητα του. Τρίτον, θα πρέπει να διασφαλίζεται η πλούσια, ενδιαφέρουσα και αξιόλογη εμπειρία του επισκέπτη καθώς και τέταρτον η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στην διατήρηση αλλά και στον σχεδιασμό. Τέλος, θα πρέπει να εξασφαλίζεται το κέρδος της φιλοξενούσας περιοχής από τις δραστηριότητες τόσο για την διατήρηση όσο και για τον τουρισμό. (Δημητσάντου-Κρεμεζή Αικ., 1999, Η Αναθεωρημένη Χάρτα του Πολιτιστικού Τουρισμού).

Οι αρχές αυτές, οπωσδήποτε μπορούν να αποτελέσουν και την βάση για τις προτεινόμενες δράσεις, όπως θα δούμε στο κεφάλαιο των προτάσεων, στην περίπτωση της περιοχής μελέτης της εργασίας, την Ταμασό.

Ως αναφορά, την αναγέννηση περιοχής θα πρέπει να τονιστεί ότι είναι μια σύνθετη και πολύπλευρη διαδικασία. Όπως αναφέρει ο Bianchini (1993:211) είναι "μια έννοια που καλύπτει οικονομικές, περιβαλλοντικές, κοινωνικές, πολιτιστικές, συμβολικές και πολιτικές διαστάσεις" (Σαραντακου, 2010) και

"... είναι συχνά δύσκολο να επιτύχεις την οικονομική ανάκαμψη, έλκοντας ιδιωτικές επενδύσεις ή νέες τουριστικές αγορές προτού βελτιωθεί το φυσικό και δομημένο περιβάλλον του προορισμού" (Σαραντακου, 2010:344)

Άρα είναι σαφές ότι η αναγέννηση και η ανάκαμψη μιας περιοχής προωθείται όταν συντελούνται παρεμβάσεις πολλών ειδών, όπως οικονομικές, χρηματοδοτικές, περιβαλλοντικές, κοινωνικές, απασχόλησης, εκπαίδευσης, κατάρτισης και στέγασης μέσω του στρατηγικού πολεοδομικού σχεδιασμού, αναπλάσεις τοπικού χαρακτήρα αλλά και άνοδο του πολιτιστικού τουρισμού. (Οικονόμου, 2004)

Βασικό, λοιπόν, είναι σήμερα να πραγματοποιείται αποτελεσματική διαχείριση των τουριστικών περιοχών με πολιτιστικούς πόρους μαζί με την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. (Σαραντάκου, 2010)

Η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού σε μια περιοχή έχει κάποιες θετικές και κάποιες αρνητικές επιπτώσεις σε αυτήν. Στις θετικές συμπεριλαμβάνονται οι νέες θέσεις εργασίας, η οικονομική άνοδος και η προσέλκυση επενδύσεων, η δημιουργία νέων υποδομών και η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, ανάπτυξη παραγκωνισμένων αγροτικών περιοχών, και άμβλυνση των ανισοτήτων μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών, η διατήρηση και η προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και η σύσφιξη των σχέσεων ανάμεσα στους κατοίκους των κοινοτήτων της περιοχής. Στα αρνητικά συμπεριλαμβάνονται η καταστροφή των τοπικών οικοσυστημάτων και της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας των οικισμών, η εξασθένηση των τοπικών παραδόσεων και η καταστροφή των μνημείων από την υπέρμετρη και αλόγιστη επισκεψιμότητά τους. (Κοκκώσης, Τσάρτας, Γκρίμπα, 2011)

Τοπικά, στην Κύπρο ο πολιτιστικός τουρισμός παρά το ότι δεν είναι αναπτυγμένος πολύ, αποτελεί την κύρια ειδική μορφή του τουρισμού, πέρα από τον μαζικό τουρισμό διακοπών. Οργανωμένες ομάδες τουριστών ενδιαφέρονται και επισκέπτονται

αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία και παραδοσιακούς πυρήνες σε όλο το νησί ή συμμετέχουν σε κάποιες καθορισμένες πολιτιστικές διαδρομές όπως παραδείγματος χάριν "τα βήματα της Αφροδίτης" γνωρίζοντας την παράδοση της θεά του έρωτα, προστάτιδας του νησιού ή βόλτα στα οινοποιία δοκιμάζοντας τοπικά κρασιά ή στις 10 εκκλησίες του Τροόδους οι οποίες βρίσκονται στην λίστα της παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO. (Τουρισμός στην Κύπρο, 2016)

Στα τέλη της δεκαετίας του 90 δημιουργήθηκε από τον Κυπριακό Οργανισμό Τουρισμού η Κυπριακή Εταιρεία Αγροτουρισμού με σκοπό την προώθηση και την οργάνωση γύρω από θέματα αγροτουρισμού και ουσιαστικά προωθούσε τις διακοπές σε παραδοσιακά οικήματα της υπαίθρου. Αρχικά αριθμούσε 7 μέλη ιδιοκτήτες αγροτουριστικών καταλυμάτων ενώ σήμερα αριθμεί γύρω στα 85 μέλη. Έχει δημιουργηθεί μια ιστοσελίδα με ενημερωτικό υλικό για τα διάφορα παραδοσιακά αγροτουριστικά καταλύματα και με δυνατότητα κράτησης σε αυτά διαδικτυακά. Επίσης προσφέρουν ιδέες για διακοπές και πως να περάσει κανείς τις διακοπές τους στις περιοχές των καταλυμάτων αυτών, αλλά και πληροφορίες για διάφορα παραδοσιακά φεστιβάλ και άλλα συναφή γεγονότα. (Cyprus Agrotourism Company, 2017). Μεγάλο μείων της όλης αυτής προσπάθεια είναι ότι η γλώσσες της ιστοσελίδας είναι τα Αγγλικά και τα Γερμανικά. Δεν υπάρχουν Ελληνικά, προφανώς ο Κυπριακός Οργανισμός Τουρισμού δεν έχει σαν πρωτεύοντα στόχο το κοινό της Κύπρου για δυνητικούς πελάτες σε τέτοιου είδους διακοπές και στέφεται σχεδόν αποκλειστικά σε αγγλόφωνο ή γερμανόφωνο κοινό.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται σε πολλές περιοχές και χωριά της Κύπρου η διοργάνωση διαφόρων παραδοσιακών φεστιβάλ, συνήθως τοπικών προϊόντων όπως η γιορτή Τρυανταφύλλου στον Αγρό, φεστιβάλ γλυτζιστού στο Κοιλάνι, η γιορτή του βοσκού στην Πάχνα, το φεστιβάλ λεβάντας στις Πλάτρες, το φεστιβάλ αγγειοπλαστικής Φοινιού, το φεστιβάλ κολωκασιού στην Σωτήρα, η γιορτή του Χαρουπιού στην Πέγεια και πολλά άλλα. Υπολογίζεται ότι υπάρχουν πάνω από 30 παραδοσιακών φεστιβάλ ολόχρονα σε όλη την Κύπρο. Αυτό βέβαια συμβάλει και στην αύξηση του εσωτερικού πολιτιστικού τουρισμού, διότι συνήθως οι επισκέπτες σε αυτά τα φεστιβάλ προέρχονται κυρίως από τον τοπικό πληθυσμό. (Τα παραδοσιακά φεστιβάλ του 2017, 2017)

2.4 Μάρκετινγκ τύπου

Το μάρκετινγκ είναι μια έννοια, η οποία συναντάται κυρίως στον κόσμο των επιχειρήσεων τα τελευταία 50 χρόνια. Σύμφωνα λοιπόν με αυτήν την έννοια, το μάρκετινγκ θεωρείται ότι είναι η διαδικασία στην οποία επισημαίνονται και καθορίζονται μέσω μελέτης οι υφιστάμενες ανάγκες των καταναλωτών. Στην συνέχεια, προγραμματίζονται οι ενέργειες και τα προϊόντα που χρειάζονται για την ικανοποίηση των αναγκών αυτών, με επιπλέον και ταυτόχρονο στόχο το κέρδος της επιχείρησης. (Μαργαρίτης Κ., 2011).

Συχνά το μάρκετινγκ ταυτίζεται με την διαφήμιση ή τις πωλήσεις. Είναι γεγονός ότι αυτές οι δύο έννοιες, ενώ έχουν σχέση μαζί του, δεν ταυτίζονται αλλά αποτελούν μέρος του μάρκετινγκ. Η διαφήμιση αποτελεί ένα εργαλείο του μάρκετινγκ, ενώ οι πωλήσεις είναι το αποτέλεσμα που απορρέει από την εφαρμογή της φιλοσοφίας του μάρκετινγκ. (Μαργαρίτης Κ., 2011).

Με άλλα λόγια το μάρκετινγκ μπορεί να θεωρηθεί ως η οργάνωση και η διαχείριση των ανταλλαγών (φυσικών ή και άυλων αγαθών, πληροφοριών, σχέσεων, εμπειριών) μεταξύ της επιχείρησης και της αγοράς της με τέτοιο τρόπο ώστε να ικανοποιούνται οι πελάτες της επιχείρησης αλλά και να επιτυγχάνονται οι στόχοι της ίδιας της επιχείρησης. Ως προς το περιεχόμενό του, το μάρκετινγκ περιλαμβάνει ένα σύνολο από μεθόδους και διαδικασίες οι οποίες αφορούν την έρευνα αγοράς και την ανάλυση της αγοραστικής συμπεριφοράς του καταναλωτή. Επίσης, αφορά και την επιλογή της αγοράς στην οποία θα απευθυνθεί η επιχείρηση και η επιλογή της στρατηγικής προώθησης των προϊόντων της σε αντιπαράθεση με ανταγωνιστικά προϊόντα. Ακόμα, ο καθορισμός της τιμής των προϊόντων, η επιλογή και διαχείριση των μεσαζόντων από τους οποίους θα πωληθούν τα προϊόντα, τα μέσα επικοινωνίας και προώθησης των προϊόντων και η διαχείριση των σχέσεων με τους πελάτες είναι αντικείμενα που εμπίπτουν στο περιεχόμενο των δράσεων του μάρκετινγκ. (Δημητριάδης, Τζωρτζάκη, 2010).

Η έννοια του μάρκετινγκ τα τελευταία είκοσι - τριάντα χρόνια έχει επεκταθεί εκτός των πλαισίων των επιχειρήσεων και αφορά πλέον και τόπους, περιφέρειες ή πόλεις. Το μάρκετινγκ του Τύπου προέκυψε από την τάση των περιφερειών ή των πόλεων να

αποκτήσουν μια πιο ανταγωνιστική θέση έναντι άλλων ομοειδών πόλεων. Δηλαδή, το Μάρκετινγκ του Τόπου, αποτελεί ένα εργαλείο ανάπτυξης και ανταγωνιστικότητας για τις περιοχές που το χρησιμοποιούν. Η διαδικασία του Μάρκετινγκ τύπου πραγματοποιείται μέσα από τέσσερα στάδια, του προσδιορισμού, του σχεδιασμού, της εφαρμογής και της αποτελεσματικότητας της. Έτσι στα πλαίσια αυτά οι πόλεις ή περιοχές ή περιφέρειες υιοθετούν και προωθούν συγκεκριμένες πολιτικές και σχέδια ανάπτυξης προκειμένου να προσελκύσουν καινούργιες εν δυνάμει αγορές - στόχους όπως επενδύσεις, τουρίστες, νέους κατοίκους, εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό κ.α. (Μεταξάς Θ., 2005).

Κρίσιμο στοιχείο είναι ο προσδιορισμός του οράματος και του στόχου των κατοίκων μιας περιοχής για να δοθεί η απάντηση στο ερώτημα, δηλαδή, πως θέλουν οι κάτοικοι και οι επιχειρήσεις να είναι η πόλη τους ή η περιοχή τους μελλοντικά. Με άλλα λόγια που βρίσκονται αυτή την στιγμή, που θέλουν να φτάσουν και πως και με ποια μέσα θα επιτευχθούν οι αρχικοί αυτοί στόχοι (Μεταξάς Θ., 2005). Εξάλλου, η δημιουργία μιας θετικής εικόνας για την πόλη ή την περιοχή αποτελεί σημαντική ώθηση για την οικονομική της αναγέννηση.

Εδώ θα ήταν θεμιτό να προσδιορίσουμε τι εννοούμε εικόνα μιας πόλης ή περιοχής. Σύμφωνα με έναν Αμερικάνο καθηγητή πανεπιστημίου, τον Kotler (1999:60), ο οποίος είπε για το θέμα:

“η εικόνα των πόλεων είναι ένα σύνολο από πεποιθήσεις, ιδέες και εντυπώσεις που έχουν ή διαμορφώνουν οι άνθρωποι για την πόλη ή για ένα συγκεκριμένο προορισμό” (Μεταξάς Θ., 2005:70).

Σήμερα, ο τομέας του μάρκετινγκ του τόπου παρουσιάζει αυξημένο ενδιαφέρον από μελετητές, επαγγελματίες αλλά και απλούς πολίτες. Γειτονιές, πόλεις, περιφέρειες και κράτη σε παγκόσμιο επίπεδο προσπαθούν να βρουν καινούργιες στρατηγικές και μεθοδεύσεις έτσι ώστε να καλυτερεύσουν την εικόνα και τη δημοτικότητά τους. (Δεφνερ, Καραχάλης, Μεταξας, 2012). Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί όμως ότι μια στρατηγική μάρκετινγκ τύπου δεν σχετίζεται με τη διαφήμιση ή την πώληση, εφόσον ο χώρος δεν αποτελεί, ούτε προσφέρεται ως προϊόν. Είναι η δημιουργία και χρήση επικοινωνιακών εργαλείων για να μπορέσει μία πόλη, μία περιφέρεια ή μια χώρα να

αλλάξει την εικόνα και τη φήμη της προς το καλύτερο. Έτσι, θα μπορέσει να προσελκύσει νέους επισκέπτες, περισσότερες επενδύσεις ή καινούργιους κατοίκους και να προκαλέσει συναισθήματα ταύτισης με τον τόπο και περηφάνιας για την πόλη τους στους υφιστάμενους κατοίκους. Παράλληλα αποτελεί την προσπάθεια βελτίωσης ή αποφυγής πιθανών αρνητικών ή ουδέτερων εικόνων. (Δεφνερ, Καραχάλης, Μεταξας, 2012). Επιπρόσθετα, ένας άλλος αντιπροσωπευτικός ορισμός του μάρκετινγκ του τόπου είναι αυτός των Hospers και Penn 2011, ο οποίος λέει:

"Είναι μία μακροπρόθεσμη διαδικασία ή στρατηγική αλληλένδετων ενεργειών και μέτρων με σκοπό την διατήρηση ή αύξηση της ελκυστικότητας ενός τόπου για συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού". (Δεφνερ, Καραχάλης, Μεταξας, 2012)

Προσφάτως ο όρος "μάρκετινγκ του τόπου" κάποτε συγχέεται με ένα άλλο νέο όρο, το "branding του τόπου" (place branding) δημιουργώντας συχνά εσφαλμένη ερμηνεία του όρου. Ο όρος "branding του τόπου" αναφέρεται συγκεκριμένα στην χωρική ταυτότητα μιας περιοχής ή πόλης και βοηθά ώστε να διαμορφωθεί μία κεντρική ιδέα σχετική με τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά και την αστική προσωπικότητα κάθε περιοχής. (Δεφνερ, Καραχάλης, Μεταξας, 2012)

Έτσι, η εικόνα μιας πόλης προσδιορίζεται από την εντύπωση την οποία σχηματίζουν οι κάτοικοι για την πόλη ή την περιοχή που διαβιούν. Η εικόνα μιας πόλης αποτελεί ένα συνδυασμό πολλών χαρακτηριστικών τα οποία έχουν σχέση με την κοινωνία, την οικονομία, την πολιτική, την ιστορία και τον πολιτισμό της περιοχής. Είναι το βασικό στοιχείο για τον προσδιορισμό της ταυτότητας της πόλης. Η ταυτότητα της πόλης είναι η βασική αρχή του προσδιορισμού του Marketing και του Branding του τόπου. Εφόσον καθοριστεί η ταυτότητα της πόλης, οι επόμενες ενέργειες αποσκοπούν στην υιοθέτηση των υφιστάμενων και την υλοποίηση των προτεινόμενων δράσεων με σκοπό την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της καθώς και την τουριστική ελκυστικότητά και αναβάθμιση της. (Μωυσιάλης, Α, Λουκά, Κ., 2017)

Στην Κύπρο η έννοια του Μάρκετινγκ τόπου δεν βρίσκει μέχρι τώρα πρακτικά κάποια εφαρμογή, παρά μόνο θεωρητικά σε κάποιες ακαδημαϊκές μελέτες και έρευνες. Ένα παράδειγμα είναι κάποιες αναφορές της πόλης της Λεμεσού ως η "πρωτεύουσα της

διασκέδασης" λόγω κυρίως της διοργάνωσης του καρναβαλιού και της γιορτής του κρασιού. Ένας λόγος για αυτό είναι ότι υπάρχει παραδοσιακά στην πόλη μια έφεση στους κάτοικους της προς την φιλοξενία και την διασκέδαση αλλά και στοιχεία όπως τους κανταδόρους και το καρναβάλι. (Δεφνερ, Καραχάλης, Μεταξας, 2012).

Κεφάλαιο 3

Παραδείγματα

3.1. Περιοχή Σητείας

Η Σητεία βρίσκεται στην Ανατολική Κρήτη, και είναι η τρίτη μεγαλύτερη πόλη του Νομού Λασιθίου μετά την Ιεράπετρα και τον Άγιο Νικόλαο.

Το ορεινό ανάγλυφο της περιοχής, το ξηροθερμικό μικρόκλιμα και η θέση της περιοχής, συνέβαλε στην μεταφορά ειδών από γειτονικές γεωγραφικά περιοχές, και την δημιουργία μοναδικών οικοτόπων και οικοσυστημάτων, όπως το γνωστό φοινικόδασος Βάι. (Γεωπάρκο Σητείας, 2007). Οι αντιθέσεις του τοπίου με τα ψηλά βουνά, τις κοιλάδες, τους λόφους και τις αμμώδεις παραλίες είναι χαρακτηριστικά της περιοχής, η οποία είναι ένας συνδυασμός Μεσογειακού και Αφρικάνικου τοπίου. (Explore Crete, 2016)

Πέρα από το μοναδικό φυσικό περιβάλλον, η περιοχή είναι πλούσια σε πολιτιστική κληρονομιά, γεμάτη από αρχαιολογικές θέσεις, τόπων μνήμης και ιστορίας, σχεδόν από όλες τις ιστορικές περιόδους και προσφέρεται για πολιτιστικό τουρισμό. Οι αρχαιολογικοί χώροι του Ζάκρου με το μινωικό ανάκτορο, του Ίτανου μιας από τις σπουδαιότερες παράλιες πόλεις της Ανατολικής Κρήτης από τη Μινωική εποχή μέχρι και τα πρώτα χριστιανικά χρόνια, του Μόχλου ένα μικρό νησί στα βόρεια της πόλης της Σητείας σε απόσταση 150 μ από την παραλία με ερείπια μινωικού οικισμού και τάφων, του Παλαιοκάστρου με το ιερό του Δικταίου Δία, της Πετράς, της Πραισού με τα ερείπια της αρχαίας πόλης και του Χαμέζιου με το μοναδικό ελλειψοειδές οικοδόμημα που θεωρείται από τα πιο σημαντικά αρχαιολογικά λείψανα του Μινωικού Πολιτισμού είναι μάρτυρες της πλούσιας ιστορίας της περιοχής. (Δήμος Σητείας, 2006). Στην περιοχή υπάρχουν και αρκετά μοναστήρια του 15ου και 16ου αιώνα, αλλά και διάφορα μεσαιωνικά κτίσματα τα οποία είναι επισκέψιμα. Μερικά παραδείγματα είναι η Μονή Καψά, η Μονή Παναγίας Φανερωμένης, το Καζάρμα, το φρούριο του κάστρου της

πόλης, η Ενετική Έπαυλη στην Έτια και ο εγκαταλειμμένος οικισμός Βόιλα με τον πύργο του "Τζεν Αλή". (Σητεία, ζεστή αγκαλιά, 2016)

Παρά όλες τις αντικειμενικές προϋποθέσεις, λόγω των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, αν και βρίσκεται σε ένα πολύ τουριστικό νησί, η περιοχή δεν χαρακτηρίζεται από σημαντική τουριστική δράση και γενικότερα η ανάπτυξη της περιοχής βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα. Οι λόγοι για αυτό είναι κυρίως η έλλειψη συγκεκριμένης πολιτικής και υποδομών αλλά και ο προσανατολισμός της οικονομικής ζωής της περιοχής προς τον πρωτογενή τομέα με αιχμή το ελαιόλαδο. (Γαρεφαλάκης, 2013). Το γεγονός αυτό, δηλαδή, η χαμηλή τουριστική ανάπτυξη, προσομοιάζει, όπως θα δούμε στην συνέχεια με την κύρια υπό διερεύνηση περιοχή της εργασίας, την Ταμασό.

Παρόλη την χαμηλής έντασης τουριστικής δράσης, στην Σητεία τα τελευταία χρόνια γίνονται κάποιες προσπάθειες για αναζωογόνηση της περιοχής οι οποίες κρίνουμε ότι χρήζουν της προσοχής μας και έχουν άμεση ή έμμεση σχέση με την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής.

Η περιοχή των δήμων Σητείας, Μακρύ Γιαλού, Ιτάνου και Λεύκης αποτελούσαν ανέκαθεν ενιαία γεωγραφική, πολιτιστική, ιστορική, διοικητική, οικονομική και αναπτυξιακή ενότητα, δηλαδή αποτελούν την επαρχία Σητείας. (Δήμος Σητείας, 2006). Από το 1988 ιδρύθηκε ο Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας ως ανώνυμη εταιρεία των τεσσάρων δήμων της επαρχίας και άλλων φορέων της Αυτοδιοίκησης των παραγωγικών τάξεων και Συνεταιρισμών του Νομού Λασιθίου. Στο διοικητικό συμβούλιο από ίδρυσής του εκπροσωπούνται εκτός από τους δήμους, μέσω των οργανώσεών τους, και οι μεγάλες παραγωγικές τάξεις της περιοχής, δηλαδή αγρότες, βιοτέχνες και επαγγελματίες του τουριστικού τομέα. (ΟΑΣ, 2009). Ο οργανισμός εκτελεί το σκοπό του με έργα, μελέτες, υπηρεσίες και πρωτοβουλίες όπως τεχνικοοικονομικές μελέτες, έρευνες και πληροφόρηση. Επιπλέον παρέχει ενημέρωση αλλά και συμβουλευτική, τεχνική και οργανωτική υποστήριξη. Ακόμα, προσφέρει επαγγελματική κατάρτιση, ανταλλαγή εμπειριών, μεταφορά και διάχυση τεχνογνωσίας, εκτελεί πιλοτικά έργα και δράσεις, προωθεί δίκτυα συνεργασίας, παρέχει διαχείριση και εφαρμογή ολοκληρωμένων παρεμβάσεων και συμβάλει στη συμμετοχή ειδικών φορέων αλλά και στην υποστήριξη διεθνών σχέσεων της τοπικής αυτοδιοίκησης και άλλων Φορέων. (ΟΑΣ, 2009). Ο ΟΑΣ λοιπόν κατέσπει ο τεχνικός σύμβουλος και ο καταλυτικός

φορέας της τοπικής ανάπτυξης της περιοχής. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο οργανισμός αποτελεί πρότυπο φορέα τοπικής αυτοδιοίκησης και προβάλλεται από τις υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως υπόδειγμα. (ΟΑΣ, 2009).

Η περιοχή είναι ένας προορισμός ήπιας τουριστικής ανάπτυξης, αλλά με πολλές δυνατότητες ανάπτυξης λόγω αρκετών συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Έχει δημιουργηθεί λοιπόν, ένας διαδικτυακός οδηγός αγοράς & τουρισμού της Σητείας, ο οποίος αποτελεί ένα ιστοχώρο με μία μεγάλη βάση δεδομένων για όλα τα καταστήματα και τις επιχειρήσεις στη Σητεία αλλά και την ευρύτερη Ανατολική Κρήτη, με κατηγοριοποιημένες πολλές χρήσιμες πληροφορίες για την περιοχή. (sitia guide, 2012). Επίσης, έχει δημιουργηθεί το Γεωπάрко Σητείας και διαχειρίζεται από τον Δημοτικό Οργανισμό Κοινωνικοπολιτιστικής Ανάπτυξης Σητείας. Για τον σκοπό αυτό, δηλαδή την διαχείριση του πάρκου, πρόκειται να δημιουργηθεί ειδικό γραφείο στην πόλη. Υπάρχει διαδικτυακά, φυσικά ο ιστοχώρος του πάρκου με ευρεία πληροφόρηση για την περιοχή αναλυτικά και τις δραστηριότητες που μπορεί να κάνει κάποιος στην περιοχή. (Γεωπάрко Σητείας, 2007). Προτείνονται επίσης κάποιες διαδρομές στην περιοχή είτε οδικός, είτε με ποδήλατό, είτε με πεζοπορία περνώντας από μνημεία της γεωμορφολογικής, γεωλογικής, περιβαλλοντικής και βεβαίως πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου. (Γεωπάрко Σητείας, 2007). Τέλος, ο Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας έχει δημιουργήσει ένα συγκεντρωτικό ιστοχώρο με όλη την πληροφόρηση τι μπορεί να δει και να κάνει ένας επισκέπτης στην περιοχή, προβάλλοντας έτσι την επαρχία στο ευρύ κοινό. (Σητεία, η ζεστή αγκαλιά, 2016)

3.2. Περιοχή Τρικάλων

Στην συνέχεια θα δούμε πως αντιμετωπίζεται το θέμα του πολιτισμού, και ειδικότερα της πολιτιστικής κληρονομιάς σε μια άλλη περιοχή της Ελλάδας, η οποία στοχεύει, επίσης, στην ήπια ποιοτική, βιώσιμη, τουριστική ανάπτυξη και όχι στον μαζικό τουρισμό. Η περιοχή αυτή είναι ο δήμος Τρικάλων, ο οποίος βρίσκεται στην Δυτική Θεσσαλία στην κεντρική Ελλάδα.

Η πόλη των Τρικάλων διαθέτει πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα, αφού διασώζονται σε αυτήν πάνω από 50 αξιόλογα μνημεία, τα οποία είναι κηρυγμένα μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς από το Υπουργείο πολιτισμού και τουρισμού. (Μωυσιάλης, Λουκά, 2017)

Η μοναδικότητα του πολιτιστικού αποθέματος της πόλης, η μακραίωνη ιστορία της, ο μνημειακός της πλούτος σε συνδυασμό με τον φυσικό πλούτο της ευρύτερης περιοχής (Μετέωρα, χωριά Ασπροποτάμου) είναι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην περιοχή. (Γκολοβράντζας, 2013)

Μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας από τον τουρκικό ζυγό το 1881, ο δημομηχανικός του δήμου Ποτέσσαρος Μένανδρος, συνέταξε το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο του δήμου. (Κατσαρός, 2014). Οι προσπάθειες του Ποτεσσάρου είχαν σαν αποτέλεσμα ένα αξιόλογο ρυμοτομικό και πολεοδομικό σχέδιο που αποτελεί σήμερα την καρδιά της σύγχρονης πόλης. Στα οικοδομικά τετράγωνα που δημιουργήθηκαν κτίστηκαν αξιόλογα αρχοντικά και κατοικίες παραδοσιακής και νεοκλασικής αρχιτεκτονικής τα οποία ανήκαν σε πλούσιους κάτοικους της πόλης. Ακόμα μέχρι σήμερα πολλά από αυτά διατηρούν την αίγλη τους. (Μωυσιάλης, Λουκά, 2017). Επίσης, σημαντική είναι η συνοικία του Βαρουσίου, οποίος είναι ένας παραδοσιακός οικισμός που διασώζεται με πλήρη τον πολεοδομικό ιστό του και διαθέτει αξιόλογα δείγματα λαϊκής βορειοελλαδίτικης αρχιτεκτονικής. (Ηλιάδη, 2015).

Άλλο σημαντικό πολιτιστικό μνημείο της πόλης είναι το βυζαντινό κάστρο το οποίο κτίστηκε επί Ιουστινιανού και ανακατασκευάστηκε από τους Τούρκους οι οποίοι τοποθέτησαν ένα τεράστιο ρολόι τον 17ο αιώνα. Σήμερα ο χώρος χρησιμοποιείται για πολιτιστικές εκδηλώσεις στο υπαίθριο θέατρο που βρίσκεται εντός του κάστρου. (Οδυσσεύς - κόμβος Υπουργείου πολιτισμού και αθλητισμού, 2012)

Επίσης, στην πόλη, διασώζεται ένα τζαμί, το τέμενος του Οσμάν Σάχ ή Κουρσούμ τζαμί (μολυβδοσκεπάστο τζαμί) χτισμένο πιθανόν το 1567/68. Είναι το μόνο σωζόμενο από τα πολλά οθωμανικά τζαμιά που υπήρχαν κάποτε στην πόλη. (Μωυσιάλης, Λουκά, 2017).

Το Ασκληπιείο της αρχαίας Τρίκκης, από τα σημαντικότερα και αρχαιότερα της Ελλάδας, κατά τον Στράβωνα, πιθανολογείται ότι βρίσκεται κάτω από την συνοικία του Βαρουσίου. Η αρχαία πόλη βρίσκεται ως επί το πλείστον κάτω από την σύγχρονη διότι η κατοίκηση σε αυτή υπήρξε αδιάλειπτη από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Υπάρχουν όμως σημεία όπου έγιναν ανασκαφές και φαίνεται ο ιστός της αρχαίας πόλης. (Οδυσσεύς - κόμβος Υπουργείου πολιτισμού και αθλητισμού, 2012).

Στην πόλη υπάρχουν και δείγματα παραδοσιακής βιομηχανικής αρχιτεκτονικής, όπως είναι ο Μύλος Ματσοπούλου. Το κτίριο αυτό είναι του 1884. Είναι ο πρώτος κυλινδρόμυλος που κτίστηκε στην Ελλάδα και ο μεγαλύτερος των Βαλκανίων. Πρόκειται για ένα κτιριακό συγκρότημα 3.500 τ.μ. Όλα τα κτίρια του συγκροτήματος είναι λιθόκτιστα και στεγασμένα με ξύλινες κεραμοσκεπές και στις λιθοδομές τους γίνεται εκτεταμένη χρήση πλίνθων σε ποικίλους συνδυασμούς. Ο χώρος, ο οποίος ανήκει σήμερα στον δήμο, είναι σημείο αναφοράς και πολιτισμικής δημιουργίας όχι μόνο της πόλης αλλά και της ευρύτερης περιοχής με την λειτουργία πολλών δράσεων πολιτισμού κυρίως των νέων ανθρώπων. Στον χώρο λειτουργούν ο Θερινός και Χειμερινός Δημοτικός Κινηματογράφος, το Κέντρο Έκφρασης και Καλλιτεχνικής Δημιουργίας, το Δημοτικό Θέατρο Τρικάλων καθώς και το Εργαστήρι Ζωγραφικής του Πολιτιστικού Οργανισμού του Δήμου Τρικαίων. (Ματσόπουλος, 2014).

Θα δούμε στην συνέχεια με ποιές άλλες δράσεις οι φορείς της περιοχής, με βασικό τον δήμο αλλά και σε συνεργασία μεταξύ τους πολλές φορές, προωθούν και εκμεταλλεύονται τους πολιτιστικούς της πόρους για την κοινωνική, οικονομική, πολιτιστική και τουριστική ανάπτυξή της.

Για την προβολή των μνημείων της πόλης, η εφορία αρχαιοτήτων Τρικάλων διοργανώνει δράσεις εκπαιδευτικού, πολιτιστικού, επιστημονικού αλλά και ενημερωτικού περιεχομένου σε διάφορους χώρους της πόλης. Μερικές από αυτές τις δράσεις είναι εκδηλώσεις για την ημέρα πολιτιστικής κληρονομιάς, τη διεθνή ημέρα μουσείων, τη διοργάνωση ξεναγήσεων στα μνημεία της πόλης και πολιτιστικές εκδηλώσεις σε μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς. Επίσης η εφορία αρχαιοτήτων έχει εκδώσει ενημερωτικά φυλλάδια για τα μνημεία της πόλη. (Μωυσιάλης, Λουκά, 2017). Επιπρόσθετα, έχει δημιουργηθεί μουσείο, από τον δήμο, στο κέντρο Ιστορίας και πολιτισμού Κλιάφα, ένα παλαιό εργοστάσιο που χρονολογείται από το 1926, και έχει σαν στόχο την προβολή και μελέτη της τοπικής ιστορίας των τελευταίων 150 χρόνων. Στην πόλη δραστηριοποιείται και πολιτιστικό σωματείο το οποίο εκδίδει ετήσιο πολιτιστικό περιοδικό, σειρά αυτοτελών εκδόσεων, με επιστημονικά συγγράμματα όπου μέσω αυτών προβάλεται η περιοχή των Τρικάλων στον χώρο των επιστημών και της λογοτεχνίας. (Μωυσιάλης, Λουκά, 2017). Πλήθος πολιτιστικών εκδηλώσεων και παραστάσεων διοργανώνονται σε όλη την διάρκεια του έτους από το τμήμα πολιτισμού του δήμου, σε σύγχρονους χώρους αλλά και σε μνημεία και ιστορικά κτίρια.

Αξιοποιώντας τις τεχνολογικές εξελίξεις με απώτερο στόχο την αναβάθμιση της τουριστικής και πολιτιστικής ανάπτυξης ο δήμος δημιούργησε μια πλήρη δομημένη ιστοσελίδα όχι μόνο για τους κάτοικους αλλά και για τους τουρίστες και τους επισκέπτες. Πληροφόρηση για την ιστορία της περιοχής, χάρτες με τα αξιοθέατα και πληροφορίες, προτεινόμενες διαδρομές, ημερολόγιο θεματικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων, φωτογραφικό υλικό βοηθούν στον επισκέπτη να σχηματίσει μια ολοκληρωμένη εικόνα για την πόλη. (Μωυσιάλης, Λουκά, 2017). Αξιοσημείωτο ακόμα είναι το infopoint, (δηλαδή τουριστικό γραφείο πληροφοριών) σε κεντρικό σημείο στην πόλη όπου προσφέρει το απαραίτητο πληροφοριακό τουριστικό υλικό, όπως χάρτες, φυλλάδια με περιπατητικές διαδρομές και διαδρομές ποδηλατών και κάθε είδους φυλλάδιο περιοδικών εκθέσεων και εκδηλώσεων που γίνονται στην πόλη, ακόμα και την ενοικίαση ποδηλάτου. (Trikalain, 2016). Μια προηγμένης τεχνολογίας δράση η οποία εφαρμόστηκε πρόσφατα στον δήμο είναι τα beacons τα οποία έχουν τοποθετηθεί σε διάφορα μνημεία της πόλης, όπου ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να «επικοινωνήσει» διαδραστικά με το σημείο ενδιαφέροντος μέσω του smartphone ή του tablet και να δει σχετικές πληροφορίες. Επίσης, άξια αναφοράς είναι τα "ανοικτά μουσεία". Είναι δράση ομάδας εθελοντών σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας η οποία οργανώνει σεμινάρια δημιουργικών περιηγήσεων στην πόλη με σκοπό την ξενάγηση τουριστών. (Μωυσιάλης, Λουκά, 2017).

3.3. Περιοχή Pazardzhik-Strelcha

Στα πλαίσια του προγράμματος διακρατικής συνεργασίας "Νοτιοανατολική Ευρώπη (South East Europe-SEE)" 2007-2013 υλοποιήθηκε το έργο SY_CULTour "Συνέργεια πολιτισμού και τουρισμού για την ανάπτυξη αγροτικών περιοχών" το οποίο χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα εδαφικής συνεργασίας των χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο πρόγραμμα συμμετείχαν 17 φορείς από 6 χώρες, την Βουλγαρία, την Ελλάδα, την Ιταλία, την Ουγγαρία, την Σλοβενία και την Σερβία και επιλέγηκαν 9 πιλοτικές περιοχές. (Ελεύθερο Βήμα, 2012)

Ο βασικός στόχος του έργου είναι η διαχείριση των πολιτιστικών πόρων και αξιών στις λιγότερο ευνοημένες αγροτικές περιοχές με σκοπό την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη τους καθώς και την περιβαλλοντική προστασία. Αυτό επιχειρήθηκε μέσα από την ανάπτυξη, εφαρμογή και προώθηση μιας κοινής μεθοδολογίας για την διαχείριση

των πολιτισμικών αξιών στις περιοχές εφαρμογής του έργου. Η μεθοδολογία αυτή αποσκοπούσε στην δημιουργία νέων μη μαζικού τουρισμού αγροτικών προορισμών και νέων θέσεων εργασίας στις περιοχές αυτές, γεγονός που επιτεύχθηκε σε μεγάλο βαθμό. Η εφαρμογή και η αξιολόγηση, έγινε στις πιλοτικές περιοχές των 6 χωρών που συμμετείχαν στο πρόγραμμα, από τοπικούς και περιφερειακούς δημόσιους φορείς, από φορείς του τουρισμού, από την τοπική κοινωνία και τον επιχειρηματικό κόσμο. (Ελεύθερο Βήμα, 2012).

Ως πολιτισμικές αξίες, θεωρούνται από το έργο αυτό, χαρακτηριστικά που διαθέτει μια περιοχή, όπως ένα τοπικό έθιμο, ένα προϊόν, μια δραστηριότητα, μύθοι, έθιμα, προφορικές παραδόσεις, χοροί, δρώμενα, μουσική, τραγούδια (άυλη πολιτιστική κληρονομιά) ή ένα αξιοθέατο, μνημείο, στοιχεία αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, έργα τέχνης, ζωγραφικοί πίνακες, αγγεία, γλυπτά, βιβλία, κτίρια, πολιτιστικά τοπία (υλική πολιτιστική κληρονομιά). Η ανάδειξη και η σωστή διαχείριση αυτών των πολιτισμικών αξιών, αναμφισβήτητα μπορεί να συμβάλει στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών που τις διαθέτουν και μπορεί να δημιουργηθεί νέο εισόδημα και νέες θέσεις εργασίας. (Ελεύθερο Βήμα, 2012).

Οι κατευθυντήριες γραμμές για την σωστή διαχείριση πολιτιστικών αξιών με βάση το πρόγραμμα, επιγραμματικά, είναι οι ακόλουθες, μέσω της μεθοδολογίας που προτείνεται και η οποία αποτελείται από 6 βήματα. Τα δύο πρώτα βήματα αποσκοπούν στην διαμόρφωση μιας σαφούς ιδέας και παρουσίαση μιας επισκόπησης της υπάρχουσας κατάστασης σε μια συγκεκριμένη περιοχή, τις πολιτιστικές της αξίες και τους εμπλεκόμενους φορείς που θα συμβάλουν στην υλοποίηση του έργου. Πιθανοί εμπλεκόμενοι φορείς μπορεί να είναι τοπικές κοινότητες, τοπικές τουριστικές οργανώσεις, κυβερνητικά ινστιτούτα για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, πολιτιστικοί σύλλογοι και οργανισμοί, μικρά ξενοδοχεία ή μοτέλ στην ύπαιθρο, αγροτικά νοικοκυριά ή άτομα που σκοπεύουν να ασχοληθούν με τον αγροτικό τουρισμό και άλλοι. Το τρίτο και τέταρτο βήμα σκιαγραφούν το στρατηγικό σχεδιασμό και την εκπόνηση του σχεδίου δράσης με την δημιουργία εργαστηρίων με τους εμπλεκόμενους φορείς και διερεύνηση δυνατότητας υλοποίησης της αρχικής ιδέας του οράματος της περιοχής. Το πέμπτο και έκτο βήμα αποτελούν την διαχείριση και την εφαρμογή καθώς και την εκτίμηση, την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των δράσεων του προγράμματος. (SY_CULTour, 2013)

Από τις 9 πιλοτικές περιοχές, επιλέγηκε για αναφορά η περιοχή Pazardzhik στην νότιο δυτική Βουλγαρία και συγκεκριμένα ο δήμος Strelcha και η περιοχή του. Ο λόγος είναι εξαιτίας του γεγονότος ότι η περιοχή είναι ημιορεινή, με περιορισμένο πληθυσμό, στοιχεία τα οποία προσομοιάζουν με την περιοχή Ταμασού. Η οικονομία της βασίζεται κυρίως στην γεωργία, την δασοκομία και τον τουρισμό. Συγκεκριμένα η παραγωγή αιθέριων ελαίων από το τριαντάφυλο, η παραγωγή βοτάνων και παραγωγή φρούτων και λαχανικών σε θερμοκήπια είναι μερικές από τις βασικές ενασχολήσεις του πληθυσμού. Επιπλέον, οι γεωθερμικές πηγές της περιοχής και η πλούσια πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά, οι απέραντες δασικές εκτάσεις και οι μοναδικοί βραχώδεις σχηματισμοί παρέχουν δυνατότητες εκτεταμένης τουριστικής ανάπτυξης. Όμως η έλλειψη μελέτης και η χαμηλή ικανότητα διαχείρισης των πολιτιστικών της αξιών από τους τοπικούς φορείς, έχουν αφήσει ανεκμετάλλευτη την δυνατότητα αυτή. Το πρόγραμμα SY_CULTour έρχεται ακριβώς για να ανατρέψει την κατάσταση αυτή και να συμβάλει στην άρση αυτών των προβλημάτων. (SY_CULTour, 2013).

Οι πολιτιστικές αξίες και πόροι που συμπεριλήφθηκαν στις δράσεις του προγράμματος ήταν υλικοί και άυλοι. Επιγραμματικά ήταν ο εξής: το θρακικό συγκρότημα λατρείας-Ηρώο, τα μεγαλιθικά συγκροτήματα Katculata, Kulata, Skumsale, η ιαματική πηγή Banceto και τα ιαματικά λουτρά, το μουσειακό συγκρότημα στο Ιστορικό Μουσείο, οι ερασιτέχνες καλλιτέχνες " Strelcha grandmothers" και η τοπική παραδοσιακή κουζίνα. Οι κύριοι φορείς που συμμετείχαν στο πρόγραμμα με μια "bottom-up" συμμετοχική προσέγγιση όπου έτσι διασφαλιζόταν η εμπλοκή και η διεκπεραίωση των επιλεγμένων δραστηριοτήτων ήταν οι εξής: η Δημοτική διοίκηση, το τοπικό πολιτιστικό κέντρο, το κέντρο πληροφόρησης τουριστών, το ιστορικό μουσείο και το συμβουλευτικό συμβούλιο για τον πολιτισμό και την εκπαίδευση. Ο καθορισμός της ανάπτυξης ορισμένων πολιτιστικών πόρων με συγκεκριμένες δράσεις οι οποίες χρηματοδοτήθηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση οδήγησε στην άυξηση της συνειδητοποίησης των συμμετεχόντων φορέων και συνέβαλε στην επίτευξη του στόχου του προγράμματος. (SY_CULTour, 2013).

Κεφάλαιο 4

Περιοχή Ταμασού

4.1. Ιστορία

Άμεση σχέση με την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής, έχει φυσικά η ιστορία της περιοχής. Είναι σημαντικό να γίνει αναφορά στην ιστορία για να διαφανεί πως προέκυψε η σημερινή πολιτιστική κληρονομιά και να προσμετρηθεί η σημαντικότητα και η αξία της.

Η θέση της πόλης της αρχαίας Ταμασού βρίσκεται περίπου 20 χιλιόμετρα νότια της Λευκωσίας, στο κέντρο του νησιού. Σήμερα στην συγκεκριμένη τοποθεσία βρίσκονται τα χωριά Πολιτικό, Πέρα και Επισκοπειό της επαρχίας Λευκωσίας. Ο πυρήνας της περιοχής του αρχαίου βασιλείου της Ταμασού υπολογίζεται ότι βρισκόταν στην περιοχή όπου βρίσκονται σήμερα τα χωριά Αναλυόντας, Ανάγνα, Εργάτες, Καμπιά, Καπέδες, Ψημολόφου, (Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, 1990).

Εικόνα (i). Θέση περιοχής Ταμασού στον χάρτη (με ρόζ χρώμα)

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Η ακτίνα επιρροής του βασιλείου της αρχαίας Ταμασού, εκτεινόταν σε κάποια απόσταση γύρω από την αρχαία πόλη (βλέπε χάρτη αρχαίων βασιλείων στο Παράρτημα) και περιλάμβανε μεταλλεία Χαλκού στα νότια, στα βουνά του Μαχαιρά και στα βόρεια έφτανε μέχρι της παρυφές της σημερινής Λευκωσίας. (Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, 1990).

Η ευρύτερη περιοχή της Ταμασού κατοικείται από τα προϊστορικά χρόνια. Υπάρχουν ενδείξεις ότι κατά την χαλκολιθική εποχή (3900-2500 π.Χ.) η περιοχή ήδη κατοικείται. (Παυλίδης, 1991). Κατά την εποχή του Χαλκού (2500-1000 π.Χ.) ο πληθυσμός της περιοχής αυξήθηκε ραγδαία λόγω της εντατικής εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων χαλκού, αλλά και της εκμετάλλευσης της ξυλείας από τα εκτεταμένα δάση της περιοχής. (Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, 1990).

Είναι ιστορικά αποδεδειγμένο ότι στην Κύπρο, μέχρι την κάθοδο των Αχαιών (1400-1300 π.Χ.) υπάρχει ένα ενιαίο βασίλειο στο νησί, το βασίλειο της Αλάσιας. (Ιερά Μητρόπολη Ταμασού και Ορεινής, 2017). Γύρω στο 12ο αι. π.Χ. όταν ο ελληνικός αποικισμός βρισκόταν προς το τέλος του, το βασίλειο της Αλάσιας έπαψε να υπάρχει και άρχισαν να δημιουργούνται νέα μικρότερα βασίλεια. Η παρουσία των Ελλήνων ήταν εκείνη που άλλαξε την προηγούμενη κοινωνική δομή, κτίστηκαν από αυτούς νέες πόλεις, και όπως και στη μυκηναϊκή Ελλάδα, αποτέλεσαν βασίλεια με συγκεκριμένο χωρικό έδαφος που οριοθετούνταν συνήθως από τη μορφολογία του εδάφους. Το βασίλειο δηλαδή διέθετε μια πόλη που ήταν η έδρα του βασιλιά και είχε σαν κέντρο το βασιλικό ανάκτορο, καθώς κι μια εκτεταμένη περιοχή στην οποία υπήρχαν διάφοροι οικισμοί καθώς και καλλιεργήσιμες ή δασικές εκτάσεις με ή χωρίς ορυκτό πλούτο. (Hellenica, 2016)

Τα βασίλεια που δημιουργήθηκαν στην Κύπρο, ήταν δώδεκα και έδρασαν μέχρι την εποχή των Πτολεμαίων περίπου το 310 π.Χ. οπότε, από τότε και έπειτα ολόκληρη η Κύπρος ενσωματώνεται στο βασίλειό τους. (Ιερά Μητρόπολη Ταμασού και Ορεινής, 2017). Επιγραμματικά αναφέρουμε ονομαστικά τα αρχαία βασίλεια της Κύπρου: Πάφος, Σαλαμίνα, Κίτιο, Κούριον, Αμαθούντα, Μάριον, Σόλοι, Ταμασός, Ιδάλιον, Λήδρα, Χύτροι, Λάπηθος. (Παυλίδης, 1991).

Από την ίδρυσή της και κατά τους αιώνες που ακολούθησαν η οικονομία και ευημερία της Ταμασού βασιζόταν κατά κύριο λόγο στον ορυκτό της πλούτο, δηλαδή τον χαλκό. (Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, 1990). Μέχρι τον 7ο αιώνα π.Χ. η πόλη έφτασε στην ακμή της, και εξελίχθηκε σε μια σημαντική πόλη - βασίλειο της εποχής στο νησί. Η φύση της πόλης με τα σημερινά δεδομένα, θα έλεγε κανείς ότι ήταν βιομηχανική, αφού κυρίως κυριαρχούσε η εξόρυξη και η επεξεργασία του χαλκού. (Cyprus HighLights, 2010). Εκτός από σημαντική χαλκοπαρογωγός πόλη, η Ταμασός, έλεγχε και μια πολύ εφορη έκταση γης, αρδευόμενη από τον ποταμό-χειμάρρο Πεδιαίο γεγονός το οποίο είχε σημαντική συνεισφορά στην οικονομία της. (Παυλίδης, 1991).

Σχετικά με την ονομασία της πόλης υπάρχει η εξής εκδοχή: κατά την Σανσκριτική γραφή η λέξη Τμές και αργότερα Τεμές σημαίνει ορυκτό. Έτσι, στην περίπτωση αυτή, λόγω του πλούσιου ορυκτού πλούτου της, η περιοχή ονομάστηκε Ταμασός. (Κοινοτικό Συμβούλιο Πολιτικού, 2013)

Την παλαιότερη γραπτή αναφορά για την πόλη της Ταμασού έχουμε στον Όμηρο, στην Οδύσσεια. Η αναφορά γίνεται για μια πόλη η οποία ονομάζεται Τεμέση. Στο αρχαίο έπος η θεά Αθηνά, με την μορφή του Μέντη, λέει στον Τηλέμαχο ότι είχε πλεύσει σε μέρη με αλλόγλωσσους ανθρώπους, ες Τεμεσην μετά χαλκόν. Η ομηρική αυτή συσχέτιση, δηλαδή της Τεμέσης με τον χαλκό ενισχύει την άποψη ότι η αναφορά είναι για την Ταμασό. (Παυλίδης, 1991).

Άλλη αδιαμφισβήτητη αναφορά αποτελεί η στήλη του Εσσαρχαδών 673/2 π.Χ. ο οποίος ήταν βασιλιάς των Ασσυρίων. Στην στήλη η οποία αναφέρεται στην ανοικοδόμηση του ανακτόρου των Ασσυρίων στη Νινευή, μνημονεύονται 10 Κύπριοι βασιλιάδες ισάριθμων πόλεων οι οποίοι πλήρωναν φόρο υποτελείας στους Ασσυρίους. Ανάμεσα σε αυτούς αναφέρεται και ο Ατμεσού από την Ταμασό. (Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013).

Μετά την Ασσυριακή κυριαρχία, ακολούθησε για λίγα χρόνια η Αιγυπτιακή (565-545π.Χ.) και στην συνέχεια η Κύπρος περιήλθε στην Περσική Αυτοκρατορία κατά την οποία τα κυπριακά βασίλεια είχαν κάποιας μορφής αυτονομία. (Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013).

Ο Στράβωνας αναφέρει ότι κατά τον 4ο αιώνα π.Χ ο βασιλιάς της Ταμασού Πασίκυπρος αναγκάστηκε να πουλήσει το βασίλειό του στους Φοίνικες, οι οποίοι κατείχαν το βασίλειο του Κιτίου με βασιλιά τον Πουμιάθωνα. (Παυλίδης, 1991). Οι Φοίνικες κατά τον 5ο και μέρος του 4ου αιώνα π.Χ. κυριαρχούν στην νοτιοανατολική, κεντρική και βόρεια Κύπρο και οι Έλληνες στην ανατολική και δυτική Κύπρο. (Παυλίδης, 1991).

Αμέσως στα επόμενα χρόνια αναφέρει ο Αθήναιος, ότι ο Μέγας Αλέξανδρος έδωσε ως δώρο την Ταμασό στον βασιλιά της Σαλαμίνας, Πνυταγόρα, διότι τον βοήθησε κατά την διάρκεια της εκστρατείας στην Τύρο με τον δικό του στόλο. Ο Πνυταγόρας ικανοποίησε τότε το αίτημα του Μέγα Αλέξανδρου για την κατασκευή πλοίων, τα οποία θα αποτελούσαν μέρος του στόλου του και για τα οποία η πρώτη ύλη πάρθηκε από τα δάση της Ταμασού. (Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013). Η Ταμασός έμεινε μέρος του βασιλείου της Σαλαμίνας περίπου ως το 310π.Χ. όπου τότε ολόκληρο το νησί περιήλθε στο βασίλειο των Πτολεμαίων μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους αναφέρει ο Κλαύδιος Γαληνός (129-199 μ.Χ) ο οποίος επισκέφθηκε την Κύπρο, ότι τα μεταλλεία της Ταμασού ήταν σε χρήση κατά την διάρκεια της παρουσίας του στο νησί και ότι ήταν υπό την κυριαρχία των Ρωμαίων. (Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013).

Κατά τους αρχαϊκούς, ελληνιστικούς και μέρος των ρωμαϊκών χρόνων λατρευόταν η θεά Αφροδίτη στην περιοχή Ταμασού και υπάρχουν γραπτά τεκμήρια για αυτό, και μεταξύ άλλων τα ερείπια ενός ιερού αφιερωμένου στην θεά. (Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, 1990).

Υπάρχει κι ένας μύθος σχετικός με την Αφροδίτη και την Ταμασό, το οποίο παραθέτουμε στην συνέχεια, και ο οποίος απορρέει φυσικά από την σχέση της περιοχής με την αρχαία θεά αλλά και την ηπειρωτική αρχαία Ελλάδα. Ο μύθος αυτός μπορεί να αξιοποιηθεί κατάλληλα, να προβληθεί και να συνδεθεί με τον αρχαιολογικό χώρο της Ταμασού. Είναι μια ευκαιρία ο μύθος αυτός να γίνει σύνδεση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιά με την υλική.

Σύμφωνα λοιπόν με την παράδοση, στην αρχαιότητα ζούσε στα βουνά της Αρκαδίας μια κοπέλα, η Αταλάντη η οποία είχε σαν προστάτιδα της την θεά Άρτεμη και το γεγονός αυτό της προσέδιδε εξαιρετικές ικανότητες στο κυνήγι και στο τρέξιμο. Ο πατέρας της,

ο Σχοινέας, θέλοντας να δει την κόρη του παντρεμένη κατέληξε μαζί της σε ένα διακανονισμό, αφού η ίδια προτιμούσε την ανέμελη ζωή στο δάσος παρά να παντρευτεί. Θα της επέτρεπε λοιπόν να μην παντρευτεί εκτός και εάν βρισκόταν κάποιος ο οποίος θα την ξεπερνούσε στο τρέξιμο. Η Αταλάντη αποδέχτηκε τον όρο του πατέρα της. Πολλοί επίδοξοι μνηστήρες επιχείρησαν να την κερδίσουν στον αγώνα δρόμου, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Ένας νέος, ο Ιππομένης επειδή γνώριζε πως ήταν αδύνατον να νικήσει από μόνος του την Αταλάντη, ζήτησε τη βοήθεια της θεάς Αφροδίτης. Η θεά αναγνωρίζοντας τον έρωτα του νεαρού προς την Αταλάντη αποδέχτηκε το αίτημα του και αποφάσισε να τον βοηθήσει. Έτσι, του χάρισε μερικά χρυσά μήλα που είχε στους κήπους της στην Ταμασό, τα οποία ήταν πολύ ξεχωριστά και δελεαστικά φρούτα. Το σχέδιο ήταν, ενώ θα έτρεχε με την Αταλάντη, να της πετά μπροστά της τα χρυσά μήλα με σκοπό να την αποπροσανατολίσει. Έτσι και έγινε, η Αταλάντη μπροστά στη θεά και την εξαίσια μυρωδιά των χρυσών μήλων μπήκε στον πειρασμό να τα γευτεί με αποτέλεσμα ο Ιππομένης να νικήσει στον αγώνα. Τότε ο Ιππομένης, χάρη στο τέχνασμα της θεάς Αφροδίτης και στα χρυσά μήλα της Ταμασού, κατόρθωσε να νικήσει την Αταλάντη στον αγώνα δρόμου και ακολούθως να την παντρευτεί.

(BigCyprus, 2016)

Κατά τα μέσα του 1ου μ.Χ. αιώνα ιδρύθηκε η επισκοπή Ταμασού, η οποία ήταν η πρώτη που ιδρύθηκε στην Κύπρο. Ο πρώτος επίσκοπος ήταν ο Άγιος Ηρακλείδιος και αναφέρεται ως ο πρώτος ιεράρχης ο οποίος χειροτονήθηκε στο νησί από τους Αποστόλους Παύλο και Βαρνάβα κατά την πρώτη τους περιοδία στην Κύπρο. Ο δεύτερος επίσκοπος αναφέρεται ο Άγιος Μνάσωνας. (Κοινοτικό Συμβούλιο Πολιτικού, 2013). Και οι δύο Άγιοι έχουν αφιερωμένα μοναστήρια σήμερα στην περιοχή του χωριού Πολιτικό, όπου βρισκόταν η έδρα της αρχαίας Ταμασού. Το μοναστήρι του Αγίου Μνάσωνα ερειπώθηκε και σώζεται μόνο η εκκλησία, ενώ το μοναστήρι του Αγίου Ηρακλειδίου λειτουργεί κανονικά.

Επιπρόσθετα, υπάρχουν αναφορές γραπτές, και από τον Λεόντιο Μαχαιρά, ένα Κύπριο χρονικογράφο, ο οποίος έζησε κατά τον 15ο αιώνα μ.Χ., ότι επίσκοποι από την Ταμασό συμμετείχαν σε οικουμενικές συνόδους, κατά καιρούς. Οι επισκοπές στην Κύπρο μέχρι τον 13ο αιώνα μ.Χ. ήταν 14. Το 1222 μ.Χ. όμως, επί φραγκοκρατίας καταργήθηκαν όλες οι επισκοπές στο νησί. (Κοινοτικό Συμβούλιο Πολιτικού, 2013). Γύρω στο 1570 όταν έγινε προσπάθεια αναδιοργάνωσης της Κυπριακής Εκκλησίας η επισκοπή Ταμασού δεν

προετοιμασία της Ελληνικής επανάστασης, αφού υπήρχαν σκέψεις να συμμετάσχει και η μεγαλόνησος, πράγμα το οποίο στην πορεία λόγω απόστασης από τον κυρίως κορμό της Ελλάδας, θεωρήθηκε ανέφικτο και ουσιαστικά δεν επιχειρήθηκε. Οι όποιες σπασμωδικές προσπάθειες για τον σκοπό αυτό πνίγηκαν στο αίμα από τους Τούρκους, οι οποίοι προέβησαν σε απαγχονισμούς, μεταξύ άλλων δεινών προς τους Κυπρίους και κυρίως προς τους ιεράρχες του τόπου, ανάμεσά τους, και ο εθνομάρτυρας Κυπριανός. (Μηχανή του χρόνου, 2017).

Όλα αυτά τα ιστορικά γεγονότα και οι μύθοι με αναφορά την περιοχή της Ταμασού, αποτελούν κομμάτι της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής. Τα δεδομένα αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε συνδυασμό με την υλική πολιτιστική κληρονομιά ως μέρος της προσπάθειας για προώθηση της περιοχής. Δηλαδή, η άυλη αυτή κληρονομιά μπορεί να λειτουργήσει ως βάση και σύνδεση της περιοχής με το παρελθόν της και να συμβάλει στον καθορισμό της σημερινής της ταυτότητας. Μέσω της σωστής διάδοσης και διαχείρισης της ιστορίας τονώνονται οι δεσμοί και διαφαίνεται η κοινή καταγωγή των κατοίκων, συμβάλλοντας στην εμπέδωση του αισθήματος της κοινωνικότητας και διευκόλυνση του καθορισμού ενός κοινού οράματος για την περιοχή.

4.2. Αξιοσημείωτα δείγματα πολιτιστικής κληρονομιάς στην περιοχή

Η περιοχή Ταμασού διαθέτει πολλά άξια λόγου και άξια επισκεψιμότητας δείγματα δομημένης πολιτιστικής κληρονομιάς. Εκτός από τον ομώνυμο αρχαιολογικό χώρο με δείγματα κυρίως από τους Αρχαϊκούς χρόνους, υπάρχουν και πάρα πολλές εκκλησίες αλλά και μοναστήρια βυζαντινής τυπολογίας κυρίως, από την εποχή της Τουρκοκρατίας (1571-1878μ.Χ.). (Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013). Επίσης, σε αρκετά χωριά υπάρχουν πολλά αντιπροσωπευτικά δείγματα παραδοσιακής οικιστικής αρχιτεκτονικής. Σε ορισμένα χωριά, μάλιστα, διασώζεται μέρος ή και ολόκληρος ο παραδοσιακός ιστός, με τα στενά λιθόστρωτα δρομάκια και τα πετρόκτιστα ή πλιθαρόκτιστα σπίτια. Στην συνέχεια θα γίνει προσπάθεια για μια λεπτομερή καταγραφή των δειγμάτων αυτών συνεπικουρούμενη από την παράθεση εικόνων και στο παράρτημα.

Ως αναφορά τον αρχαιολογικό χώρο της Ταμασού, θα πρέπει να επισημανθεί ότι παρόλο ότι ανασκάφηκε αρχικά από το τέλος του 19ου αιώνα, δεν έχουν γίνει μέχρι σήμερα εκτεταμένες και ευρείας έκτασης ανασκαφές στην περιοχή. Ο λόγος είναι διότι το κύριο μέρος της πόλης, όπως υπολογίζεται από τους αρχαιολόγους, βρίσκεται κάτω από το σύγχρονο χωριό της περιοχής, το Πολιτικό. (Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, 1990). Κατά καιρούς οι κάτοικοι βρίσκουν στην περιοχή αρχαιότητες, είτε αντικείμενα, είτε κομμάτια του αστικού ιστού, ειδικά σε περίπτωση ανέγερσης κατοικιών ή άλλων οικημάτων στο χωριό. Ανασκαφές στην περιοχή, έγιναν αρχικά το 1889, το 1890 και το 1894 από τον Γερμανό αρχαιολόγο Ohnefalsch-Richter, ο οποίος ανέσκαψε μεταξύ άλλων και τρεις βασιλικούς τάφους της Αρχαϊκής εποχής, από τους οποίους διατηρούνται μέχρι τις μέρες μας οι δύο. Μετά από 100 περίπου χρόνια, κατά την δεκαετία του 1970, έγιναν πιο μεγάλης έκτασης ανασκαφές στην περιοχή, υπό την διεύθυνση ενός άλλου Γερμανού καθηγητή αρχαιολογίας, του Hans-Gunter Buchholz. Οι ανασκαφές αυτές έφεραν στο φως, τμήμα της αρχαίας πόλης, ένα ιερό αφιερωμένο στην θεά Αφροδίτη, ένα ιερό αφιερωμένο στην Κύβελη, τμήμα των οχυρώσεων της πόλης καθώς και εγκαταστάσεις επεξεργασίας χαλκού. (Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, 1990).

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα των ανασκαφών, τα δύο ιερά καταστράφηκαν κατά την διάρκεια της επανάστασης ενάντια των Περσών το 499π.Χ. και ανοικοδομήθηκαν προς τα τέλη του 4ου π.Χ. αιώνα κατά την αρχή των Ελληνιστικών χρόνων, όμως με εντελώς διαφορετικό αρχιτεκτονικό χαρακτήρα. Σε μικρή απόσταση από το ιερό της Αφροδίτης, βρίσκεται η λεγόμενη βασιλική νεκρόπολης της Ταμασού. Πρόκειται ουσιαστικά για τους δύο βασιλικούς τάφους οι οποίοι ανασκαφήκαν το τέλος του 19ου αιώνα. Οι τάφοι αυτοί αποτελούν δείγματα της μεγαλειώδους ταφικής αρχιτεκτονικής της Αρχαϊκής περιόδου. Πρόκειται για υπόγεια κτίσματα, αποτελούμενα από ένα προθάλαμο και τον νεκρικό θάλαμο, δομημένα από πελεκητούς ασβεστόλιθους, διακοσμημένα με ανάγλυφες παραστάδες και ελικοειδή επίκρανα. (Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, 1990).

Εκτός από την βασιλική νεκρόπολη της Ταμασού με τους δυο βασιλικούς τάφους υπολογίζεται ότι βρίσκονται ακόμη τρία νεκροταφεία στην περιοχή, ένα της εποχής του Χαλκού, ένα των Αρχαϊκών χρόνων και ένα των Ελληνιστικών και Ρωμαϊκών χρόνων. Τα νεκροταφεία αυτά βρίσκονται σε τοποθεσίες περιμετρικά του χωριού Πολιτικό, προς τα νοτιοανατολικά και βορειοδυτικά. Αρκετοί τάφοι είχαν συληθεί ή καταστραφεί

παλαιότερα, λόγω της καλλιέργεια της γης. Παρόλα αυτά πολλοί τάφοι έχουν μελετηθεί κατά την περίοδο των ανασκαφών. Πολλά από τα τεκμήρια που ανασκάφηκαν βρίσκονται σήμερα σε διάφορα μουσεία στην Ευρώπη και στην Κύπρο. (Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, 1990).

Αρκετά ιερά, υπολογίζεται ότι υπήρχαν γύρω από την αρχαία πόλη της Ταμασού. Ένα τέτοιο ιερό οι αρχαιολόγοι γνωρίζουν ότι βρισκόταν σε ύψωμα νότια της πόλης, δυτικά του χωριού Καμπιά. Στο σημείο αυτό υπάρχουν πολλά θραύσματα αγγείων και πήλινων ειδωλίων. (Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, 1990). Μέχρι σήμερα όμως η περιοχή δεν ανασκάφηκε. Κατά καιρούς παλαιότερα βρέθηκαν διάφορα αρχαία αντικείμενα από χωρικούς της περιοχής. Ανάμεσά τους ένα τεραστίων διαστάσεων πήλινο άγαλμα των αρχαίων χρόνων και ένα ορειχάλκινο άγαλμα του Απόλλωνα. Από το ορειχάλκινο άγαλμα διασώζεται δυστυχώς μόνο το κεφάλι, αφού το υπόλοιπο καταστράφηκε από τους χωρικούς που το έλιωσαν για να πάρουν το μέταλλο. (Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, 1990).

Σχετικά πρόσφατες εργασίες συντήρησης στους δύο βασιλικούς τάφους, το 1997, έφεραν στο φως νέα ευρήματα. Πρόκειται για δύο σφίγγες και τέσσερα λιοντάρια που χρονολογούνται στον 6ο αιώνα π.Χ.

Εικόνα (iii). Η σφίγγα και το λιοντάρι του 6ου αι. π.Χ. που ανακαλύφθηκαν στην Ταμασό.

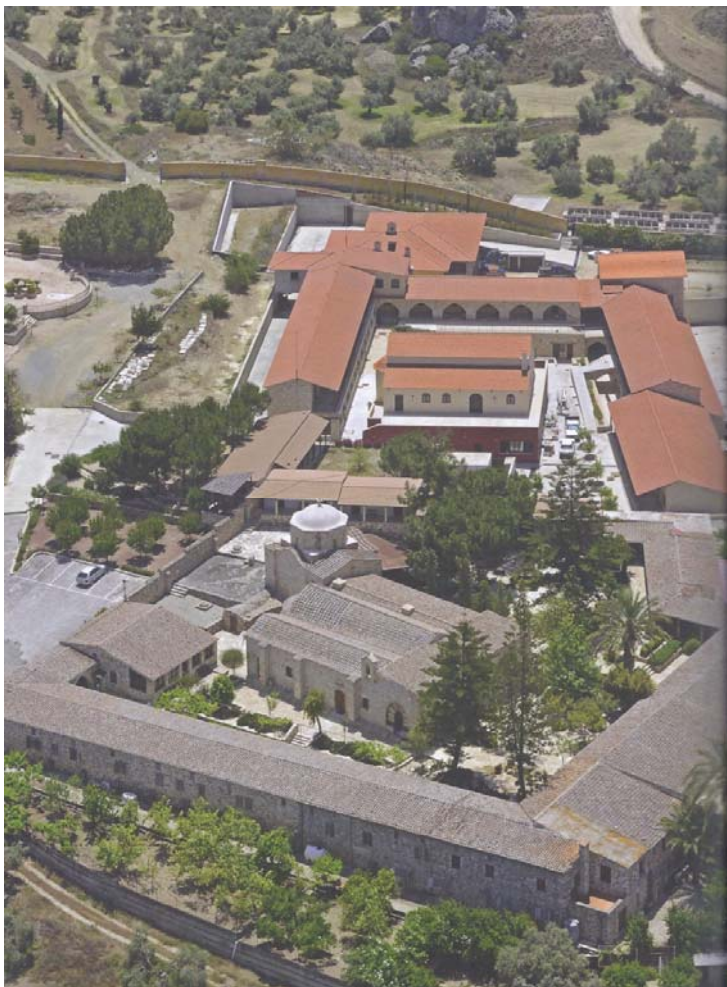

Πηγή: Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013

Τα ευρήματα δεν βρέθηκαν στην αρχική τους θέση η οποία υπολογίζεται να ήταν στην είσοδο των τάφων, και εικάζεται ότι είχαν μετακινηθεί κατά την αρχαιότητα. Οι συγκεκριμένες σφίγγες συνδυάζουν στοιχεία αιγυπτιακής και ελληνικής τέχνης. Το κάλυμμα του κεφαλιού τους είναι αιγυπτιακό ενώ η απόδοση του σώματος είναι ελληνικής τεχνοτροπίας. (RIKNEWS, 2014).

Πέρα από τον αρχαιολογικό χώρο, στο χωριό Πολιτικό, το οποίο όπως αναφέρθηκε βρίσκεται πάνω από την αρχαία πόλη της Ταμασού, βρίσκεται η Μονή του Αγίου Ηρακλειδίου, του πρώτου επίσκοπου της Μητρόπολης Ταμασού.

Εικόνα (iv). Αεροφωτογραφία του μοναστηριού του Αγίου Ηρακλειδίου στο Πολιτικό.

Πηγή: Ζαρένκοβ, 2016

Η Μονή είναι μια από τις σημαντικότερες του νησιού και παρουσιάζει μεγάλο ιστορικό και αρχαιολογικό ενδιαφέρον. (Ζαμπέλας, 2002). Ο Άγιος Ηρακλείδιος υπήρξε μαθητής των Αποστόλων Παύλου και Βαρνάβα, οι οποίοι τον χειροτόνησαν Επίσκοπο Ταμασού κατά την πρώτη ή δεύτερη επίσκεψη τους στην Κύπρο, 45μ.Χ. ή 49μ.Χ. αντίστοιχα.

(Ζαρενκόβ, 2016). Σε μια υπόγεια σπηλιά, όπου ο Άγιος πέρασε τα τελευταία χρόνια της ζωής του, στον χώρο του μοναστηριού, τάφηκε ο Άγιος. Πάνω από το σημείο κτίστηκε ένα Μαυσωλείο κατά τον 4ο αιώνα μ.Χ. το οποίο καταστράφηκε από σεισμό και χτίστηκε στην θέση του μια μικρή εκκλησία. Γύρω από την εκκλησία, στην συνέχεια, κτίστηκαν και μερικά μοναχικά κελιά, ώσπου το 800μ.Χ. τα κτίσματα κήκαν από τους Άραβες. Η Μονή αποκαταστάθηκε από τον επίσκοπο Ταμασού Νείλο τον 12ο αιώνα μ.Χ. Στους επόμενους έξι αιώνες η Μονή καταστρεφόταν και επαναδιορθωνόταν. Κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας διακόπηκε η μοναχική ζωή στην Μονή. (Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013). Το 1773μ.Χ. το συγκρότημα της Μονής ανακαινίστηκε για τελευταία φορά, παίρνοντας ουσιαστικά την σημερινή μορφή της. Η Μονή λειτουργεί σήμερα ως γυναικείο μοναστήρι και αριθμεί πάνω από σαράντα μοναχές και δόκιμες. (Ζαρένκοβ, 2016).

Κοντά στο χωριό Πολιτικό υπήρχε και δεύτερο μοναστήρι, αφιερωμένο στον Άγιο Μνάσωνα, μαθητή του Αγίου Ηρακλειδίου και δεύτερου επίσκοπου της Ταμασού. Υπάρχουν αναφορές ότι τον 18ο αιώνα λειτουργούσε με 12 μοναχούς. Σήμερα σώζεται μόνο η εκκλησία της Μονής η οποία ανακαινίστηκε πρόσφατα από το τμήμα αρχαιοτήτων. Σε κοντινή απόσταση από την εκκλησία, υπάρχει πηγή νερού (αγίασμα). (Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013).

Εικόνα (v). Η Μονή του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Αναλυόντα.

Πηγή: Ζαρένκοβ, 2016

Μια άλλη μονή της περιοχής, κοντά στο χωριό Αναλυόντας, θεωρείται κτίσμα του 12ου ή 13ου αιώνα μ.Χ. Η μονή αυτή είναι αφιερωμένη στον Αρχάγγελο Μιχαήλ. Υπάρχει η παράδοση, αλλά όχι απόδειξη, ότι το μοναστήρι χτίστηκε από την Αγία Ελένη. Ο ναός είναι κτισμένος σε ρυθμό μονόκλιτης θολωτής βασιλικής και διαθέτει αξιόλογες τοιχογραφίες στο εσωτερικό του. Η πέτρα που χρησιμοποιήθηκε για το κτίσιμο του είναι της περιοχής. (Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013). Σήμερα το μοναστήρι, επίσης λειτουργεί ως γυναικείο όπως και αυτό του Αγίου Ηρακλειδίου. (Ζαρένκοβ, 2016).

Στην ευρύτερη περιοχή της Ταμασού, προς τα νότια, στα βουνά του Μαχαιρά, βρίσκεται η ομώνυμη Μονή της Παναγίας του Μαχαιρά. Είναι μια από τις πέντε Σταυροπηγιακές μονές της Κύπρου και κτίστηκε τον 12ο αιώνα με χορηγία των Βυζαντινών Αυτοκρατόρων. Στην μονή φυλάσσεται η εικόνα της Παναγίας η οποία θεωρείται ότι ανήκει στις 70 εικόνες/αντίγραφα των τριών πρωτότυπων εικόνων του Αποστόλου Λουκά. (Ζαμπέλας, 2002).

Εικόνα (vi). Το μοναστήρι της Παναγίας του Μαχαιρά

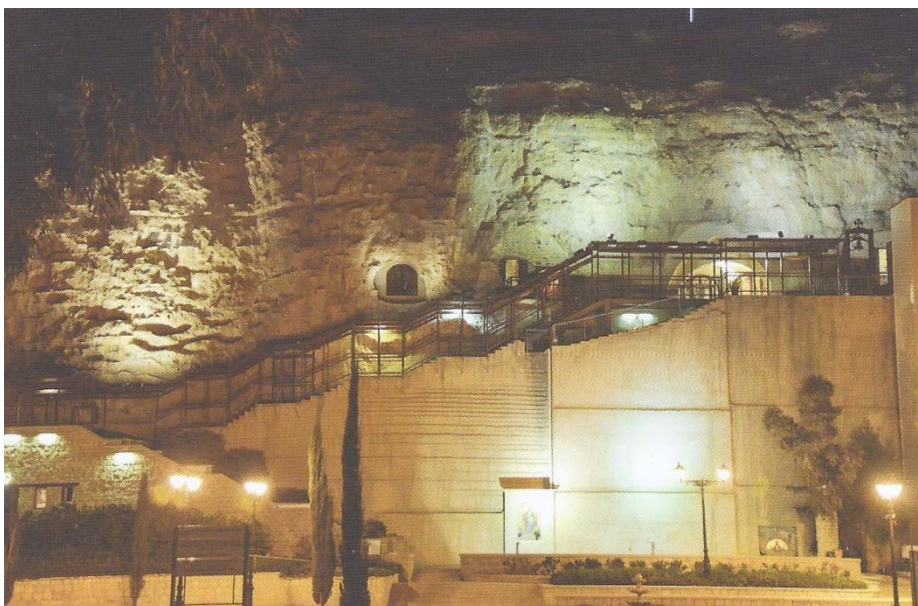
Πηγή: Ζαρένκοβ, 2016

Η δράση της Μονής υπήρξε σημαντική κατά την Φραγκοκρατία και την Τουρκοκρατία. Πέρασε πολλές δοκιμασίες αλλά υπήρξε σπουδαίο οχυρό της Ορθοδοξίας στο νησί.

(Ζαρένκοβ, 2016). Κοντά στην Μονή υπάρχει και το κρησφύγετο του Γρηγόρη Αυξεντίου, του υπαρχηγού της ΕΟΚΑ κατά τον απελευθερωτικό αγώνα ενάντια στους Άγγλους 1955-59, ο οποίος βρήκε προστασία στην Μονή. Ο Αυξεντίου έδρασε στην περιοχή, μέχρι που προδόθηκε η θέση του κρησφύγετου του με αποτέλεσμα στην συνέχεια να περικυκλωθεί από τους Άγγλους και να τον κάψουν ζωντανό μέσα στο κρησφύγετό του. Σήμερα διατηρείται μικρό μουσείο στην μονή με προσωπικά αντικείμενα του αγωνιστή.

Περίπου 10 χιλιόμετρα βόρεια της Μονής του Αγίου Ηρακλειδίου, στο χωριό Δευτερά, βρίσκεται ο σπηλαιός ναός της Παναγίας της Χρυσοσπηλιώτισσας.

Εικόνα (vii). Ο σπηλαιός ναός της Παναγίας της Χρυσοσπηλιώτισσας στην Δευτερά.

Πηγή: Νικολαΐδη, 2015

Ο ναός είναι λαξευμένος σε ένα κατακόρυφο βράχο σε μεγάλο ύψος από το έδαφος. Δεν υπάρχουν στοιχεία πότε ιδρύθηκε ο ναός, αλλά υπολογίζεται γύρω στον 8ο ή 9ο αιώνα μ.Χ. κυρίως λόγω κάποιων λειψάνων που βρέθηκαν στο εσωτερικό του. Υπάρχουν στοιχεία ότι ο ναός αποτέλεσε κατά το παρελθόν ασκητήριο. Διασώζονται αποσπασματικά κάποιες τοιχογραφίες στο εσωτερικό. Αξιόλογης τεχνοτροπίας είναι και η μεταβυζαντινή εικόνα της Παναγίας της Χρυσοσπηλιώτισσας, η οποία θεωρείται θαυματουργή. (Νικολαΐδη, 2015). Στις μέρες μας κατά την περίοδο του Δεκαπεντάυγουστου γίνεται πολύ μεγάλο πανηγύρι στον ναό, με εισροή χιλιάδων κόσμου.

Εκτός από τα δείγματα πολιτιστικής κληρονομιάς που αναφέραμε, στην περιοχή Ταμασού υπάρχουν και αρκετές μικρές εκκλησίες της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου αλλά και της περιόδου της Τουρκοκρατίας. Αναφέρουμε επιγραμματικά τις εξής: στο χωριό Εργάτες το παρεκκλήσι του Αποστόλου Θωμά, στο χωριό Επισκοπειό, την εκκλησία του Αγίου Νικολάου και την εκκλησία του Αγίου Μάμα, στο χωριό Πέρα τις εκκλησίες του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, του Αγίου Γεωργίου, του Αγίου Ανδρονίκου, του Αγίου Δημητρίου και την εκκλησία της Παναγίας Οδηγήτριας. Στο χωριό Ψημολόφου τις εκκλησίες της Παναγίας Καθολικής και του Τιμίου Σταυρού. Στο χωριό Καμπιά την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Στο χωριό Καπέδες τις εκκλησίες της Παναγίας της Χρυσογαλακτούσας και του Αγίου Γεωργίου και τέλος στο χωριό Ανάγνια την εκκλησία των Αγίων Νόμωνος και Βηχιανού. (Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013).

Όλες αυτές οι εκκλησίες και Μονές, που βρίσκονται στην Ταμασό, είναι χαρακτηριστικό της πυκνότητας της περιοχής σε μνημεία κυρίως της εποχής της Τουρκοκρατίας. Τα δείγματα της βυζαντινής τυπολογίας αρχιτεκτονικής και ζωγραφικής στην περιοχή είναι πολλά και ενδιαφέροντα. (Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013).

Πέρα όμως από τα μνημεία αυτά υπάρχουν και πολλά δείγματα οικιστικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Παραδοσιακή αρχιτεκτονική συναντά κανείς σε όλα τα χωριά της περιοχής Ταμασού. Εντονότερα όμως, πιο πολλά δείγματα βρίσκονται στα χωριά Πέρα και Καπέδες.

Εικόνα (viii). Παραδοσιακή αρχιτεκτονική στους Καπέδες

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Στα χωριά αυτά διασώζονται γειτονιές ολόκληρες, όπως κτίστηκαν στα τέλη του προπερασμένου ή αρχές του περασμένου αιώνα, διατηρώντας τον αρχικό τους χαρακτήρα. Τα τελευταία χρόνια πολλοί ιδιοκτήτες-κληρονόμοι των κατοικιών αυτών, τα συντήρησαν και τα ανακαίνισαν, φτάνοντας ορισμένες φορές σε πολύ καλαίσθητα αποτελέσματα.

Εικόνα (ix). Παραδοσιακή αρχιτεκτονική στους Καπέδες

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Στην ευρύτερη περιοχή της Ταμασού, όχι πολύ μακριά από την Ιερά Μονή του Μαχαιρά, υπάρχει ένα χωριό το οποίο λόγω του γεγονότος ότι αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής πολύ καλά διατηρημένο και επίσης επειδή είχε πολύ λίγους κατοίκους, κηρύχθηκε ολόκληρο από το 1978, ως αρχαίο μνημείο από το τμήμα αρχαιοτήτων. Το χωριό, ονομάζεται Φικάρδου και ανήκει σήμερα στο τμήμα αρχαιοτήτων και μπορεί να θεωρηθεί ολόκληρο σαν ένα ζωντανό μουσείο παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και λαϊκής τέχνης. Στο χωριό υπάρχει και μια παραδοσιακή ταβέρνα όπου μπορεί κάποιος να συνδυάσει την επίσκεψή του στο χωριό και με την γαστρονομική εμπειρία των κυπριακών μεζέδων. (Timeout, 2016)

Υπάρχει επίσης το τοπικό εθνολογικό μουσείο Φικάρδου το οποίο στεγάζεται σε μια οικία του χωριού. Η οικία Κατσινιόρου, όπως ονομάζεται από το όνομα του τελευταίου της ιδιοκτήτη, είναι ένα διώροφο αγροτικό αρχοντικό με ξύλινη αμφικλινή στέγη και

πολλά αρχιτεκτονικά στοιχεία της βενετοκρατίας. Στον όροφο ήταν ο χώρος διαβίωσης και ξεκούρασης, ενώ στο ισόγειο ήταν ο χώρος διημέρευσης όπου εκτελούνταν διάφορες εργασίες, αποθηκεύονταν τα προϊόντα και επίσης, υπήρχαν οι στάβλοι για τα ζώα της οικογένειας.

Εικόνα (x). Παραδοσιακή αρχιτεκτονική στο Φικάρδου

Πηγή: Timeout, 2016

Η οικία επιπλώθηκε σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής της, έτσι ώστε να αντανακλά την εικόνα της καθημερινής ζωής σε μια αγροτική οικία. Τα εργαλεία και τα σκεύη που συγκεντρώθηκαν στο ισόγειο δίνουν μια εικόνα της αγροτικής ζωής και των καθημερινών ασχολιών των κατοίκων του χωριού. Το υλικό αυτό ενισχύεται με φωτογραφίες, σχέδια και κείμενα που εκτίθενται στον όροφο. Η Οικία Κατσινιόρου, καθώς και η λεγόμενη Οικία Αχιλλέα Δημήτρη, η οποία έχει διαμορφωθεί σε εργαστήριο υφαντικής και ξενώνα μελετητών, έχουν τιμηθεί με το βραβείο Europa Nostra. (Timeout, 2016).

Επιπρόσθετα, στην περιοχή, υπάρχει και ένα άλλο γειτονικό χωριό, η Λαζανιά η οποία έχει τα ίδια χαρακτηριστικά, με περισσότερους κατοίκους, το οποίο όμως δεν κηρύχτηκε ως διατηρητέο, ούτε έτυχε της μεταχείρισης του Φικάρδου από το τμήμα αρχαιοτήτων. Στην Λαζανιά τα τελευταία χρόνια κάποιοι απόδημοι ιδιοκτήτες των κατοικιών άρχισαν να αναστηλώνουν τις κατοικίες τους και επισκέπτονται το χωριό τα

Σαββατοκύριακά. Επίσης κάποιοι κάτοικοι δημιούργησαν την "Κίνηση Πρωτοβουλίας και Αλληλεγγύης Λαζανιά", προσπαθώντας με διάφορες εκδηλώσεις να προβάλουν την ομορφιά και τη σημαντικότητα του χωριού αυτού. Όλα τα σπίτια είναι πλινθόκτιστα με κεραμιδένιες στέγες. Η αίσθηση που έχει κάποιος, περπατώντας στα λιθόστρωτα δρομάκια, είναι πολύ ιδιαίτερη, είναι λες και ταξιδεύεις πίσω στο χρόνο, στην Κύπρο τού 1900. (Timeout, 2013).

Θα πρέπει να επισημανθεί εδώ ως δυνητικό αξιοσημείωτο δείγμα πολιτιστικής κληρονομιάς το αρχαίο χωριό των Καμπιών, στο οποίο βρίσκονται και τα ερείπια της πατρικής κατοικίας του Εθνομάρτυρα Κυπριανού. Το χωριό μέχρι το 1929 βρισκόταν σε άλλη τοποθεσία νοτιοδυτικά της σημερινής του θέσης. Όμως ήταν κτισμένο σε ασταθή εδάφη (άργιλος), τα οποία μετακινούνταν εξαιτίας των βροχών με αποτέλεσμα να καταστρέφονται τα σπίτια. (Παναγή, 2007). Σήμερα υπάρχουν κάποια ερειπωμένα σπίτια, στην τοποθεσία του πρώτου χωριού, τα οποία θα μπορούσαν να αναστηλωθούν και να αποτελέσουν δείγματα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

Μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής θα πρέπει να θεωρηθεί και το φυσικό περιβάλλον. Τα εκτεταμένα δάση πεύκης στα νότια και η εύφορη κοιλάδα του ποταμού Πεδιαίου, κατάφυτη με εσπεριδοειδή στα βόρεια είναι πολύ ιδιαίτερα και πρέπει να προστατευτούν και να διατηρηθούν. Σε κάποια σημεία έχουν δημιουργηθεί μονοπάτια της φύσης που μπορεί κάποιος να περπατήσει θαυμάζοντας το τοπίο. Στην περιοχή λειτουργούν μέσα στο δάσος και εκδρομικοί χώροι, όπου κάποιος μπορεί να περάσει την μέρα του κάτω από την σκιά των πεύκων. Χαρακτηριστικό σημείο της τοπογραφίας της περιοχής θα πρέπει να επισημανθεί και το φράγμα Ταμασού, το οποίο μεταξύ άλλων φιλοξενεί είδη άγριας ζωής, ειδικά μεταναστευτικών πουλιών.

4.3. Υφιστάμενη κατάσταση

Στην συνέχεια θα γίνει προσπάθεια διερεύνησης της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής σε θέματα γεωγραφικών δεδομένων, κοινωνίας, πολιτιστικών δράσεων και οικονομικών ενασχολήσεων των κατοίκων.

Σήμερα η περιοχή της Ταμασού δεν υφίσταται ως μια διοικητική οντότητα, ούτε έχει κάποια υπόσταση ως επαρχία ή ως δήμος. Η αναφορά στο αρχαίο βασίλειο γίνεται μόνο ιστορικά, ως μια αναφορά στο παρελθόν. Παρόλα αυτά, οι σημερινοί κάτοικοι των

εννιά χωριών της κεντρικής περιοχής της αρχαίας πόλης, μπορεί κάποιος να πει ότι σήμερα νιώθουν το κοινό παρελθόν τους και έχουν την ανάγκη να το προβάλλουν. Αυτό εκ των πραγμάτων γίνεται εν μέρει, εξαιτίας μιας σειράς από καταστάσεις και πρακτικές τις οποίες θα δούμε στην συνέχεια.

Πρώτα όμως θα πρέπει να πούμε λίγα λόγια και να επιχειρήσουμε μια γνωριμία με την περιοχή σήμερα και την γενική υφιστάμενη κατάσταση.

Πρώτο βασικό χαρακτηριστικό της είναι το γεγονός ότι παρόλο είναι περιοχή της υπαίθρου η εγγύτητά της στο αστικό κέντρο της Λευκωσίας έχει περιορίσει σε μεγάλο βαθμό την αστυφιλία. Ο πληθυσμός γενικά παραμένει στην περιοχή καταγωγής του και δεν επιλέγει ως επί το πλείστο την εγκατάσταση στην πόλη. Οι περισσότεροι πηγαиноέρχονται καθημερινά στην Λευκωσία, όπου έχουν τις δουλειές τους. Υπάρχει φυσικά και ένα ποσοστό το οποίο διατηρεί την εργασία του στην περιοχή. Αυτοί ασχολούνται είτε με την γεωργία και περιορισμένα με την κτηνοτροφία, και γενικά τον πρωτογενή τομέα. Υπάρχουν στην περιοχή εκτεταμένες καλλιέργειες ελαιόδεντρων και άλλων καρποφόρων δέντρων όπως εσπεριδοειδών, σιτηρών αλλά και σπωρολαχανικών. Χαρακτηριστικό των προϊόντων της γης της περιοχή είναι και η ύπαρξη δυο ελαιοτριβείων τα οποία εξυπηρετούν τους ελαιοπαραγωγούς της περιοχής, οι οποίοι οι πλείστοι, παρόλαυτά δεν είναι αμιγώς ελαιοπαραγωγοί. Δηλαδή, εξασκούν το επάγγελμα του γεωργού αλλά παράλληλα εξασκούν και άλλο επάγγελμα. Φυσικά υπάρχει και η μερίδα του εργατικού δυναμικού το οποίο ασχολείται με τις διάφορες υπηρεσίες της περιοχής όπως, σχολεία, εκκλησίες, μικρές υπεραγορές, αρτοποιεία, περίπτερα, καφενεία, ταβέρνες και διάφορες άλλες μικρές επιχειρήσεις.

Η περιοχή δεν παρουσιάζει σχεδόν οποιαδήποτε τουριστική ανάπτυξη από επισκέπτες του εξωτερικού, παρόλο που δεν βρίσκεται σε απαγορευτική απόσταση από τις παραδοσιακά τουριστικές περιοχές του νησιού. Ο βασικός λόγος είναι η έλλειψη υποδομών για αυτό τον σκοπό και η μη προβολή της περιοχής. Παρόλα αυτά θα πρέπει να επισημανθεί ότι κυρίως τα Σαββατοκύριακα παρατηρείται μια εσωτερικού τύπου παραθεριστική κίνηση στην περιοχή, είτε από απόδημους κατοίκους σε άλλες περιοχές που επιστρέφουν σε συγγενείς τους, είτε από εκδρομείς στους εκδρομικούς χώρους της περιοχής, είτε από επισκέπτες στις ταβέρνες της περιοχής. Στην περιοχή των Καμπιών, θα πρέπει να επισημανθεί η λειτουργία μιας οικολογικής φάρμας, η οποία γίνεται

δέκτης πολλών επισκεπτών κατά την διάρκεια του έτους, αφού προσφέρεται για διάφορες δραστηριότητες και επαφή με την φύση και τα ζώα ιδιαίτερα για τις μικρές ηλικιακές ομάδες.

Εικόνα (xi). Η οικολογική φάρμα στα Καμπιά

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Στην συνέχεια θα δούμε με ποιό τρόπο λειτουργεί σήμερα ως σύνολο, ως ενιαία ενότητα η περιοχή, έτσι ώστε να δούμε σε επόμενο κεφάλαιο με ποιούς συντονισμένους τρόπους θα μπορούσε η περιοχή να εκμεταλλευτεί την δομημένη πολιτιστική κληρονομιά για την ανάπτυξή της.

Η επανίδρυση της Ιερά Μητρόπολης Ταμασού το 2007 μετά από σχεδόν 7 αιώνες ήταν πολύ σημαντικό γεγονός στην συνεισφορά και επανακαθορισμό της κοινής ιστορικότητας, των δεσμών των κοινοτήτων και της επανασύλληψης ως ιδέας η κοινή πολιτιστική κληρονομιά από το παρελθόν. Είναι γεγονός ότι τα όρια της σημερινής Μητρόπολης Ταμασού σχεδόν συμπίπτουν με τα όρια επιρροής του αρχαίου βασιλείου. Αυτό αποτελεί ένα συμβολισμό και ένα παραλληλισμό με την αίγλη του αρχαίου βασιλείου. Η δράση της Μητρόπολης στην περιοχή είναι πολυποίκιλη και φέρνει, θα έλεγε κανείς, τους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής κοντά με τις διάφορες πολιτιστικές δράσεις της, στις οποίες θα αναφερθούμε ακολούθως.

Η Μητρόπολη έχει δράση, πρώτα από όλα, κοινωνικής πρόνοιας με την ίδρυση της κεντρικής υπηρεσίας κοινωνικής αλληλεγγύης Ταμασού. Ο σκοπός του εν λόγω Ιδρύματος είναι η δικτύωση των κοινωνικών δραστηριοτήτων, οι οποίες πραγματοποιούνται στις κοινότητες – ενορίες της μητροπολιτικής περιφέρειας Ταμασού και Ορεινής. (Ιερά Μητρόπολη Ταμασού και Ορεινής, 2017).

Επίσης, η Μητρόπολη διοργανώνει δωρεάν μαθήματα Βυζαντινής μουσικής. Η χορωδία η οποία αποτελείται από κατοίκους της περιοχής Ταμασού κατά διαστήματα συμμετέχει στην Θεία Λειτουργία στον μητροπολιτικό ναό ή και σε άλλους ναούς της περιοχής. Επιπλέον, η Μητρόπολη δημιούργησε σχολή Αγιογραφίας στην οποία φοιτούν οι ενδιαφερόμενοι μαθαίνοντας την τέχνη της Αγιογραφίας και αποκτώντας μια οικειότητα στην Βυζαντινή εικονογραφία. Επίσης, διοργανώνονται επισκέψεις επιμορφωτικές σε βυζαντινά μουσεία και επιπλέον διοργανώνονται εκθέσεις αγιογραφίας των μαθητών. (Ιερά Μητρόπολη Ταμασού και Ορεινής, 2017).

Άλλη δράση της Μητρόπολης σε σχέση με τον πολιτισμό είναι μέσω της Ακαδημίας Πολιτισμού. Η Ακαδημία Πολιτισμού έχει σαν στόχο την πολιτιστική, πνευματική, κοινωνική και περιβαλλοντολογική ανάπτυξη της μητροπολιτικής περιφέρειας Ταμασού και της Κύπρου γενικότερα. Επίσης, η διάσωση, η αξιοποίηση και η διατήρηση των στοιχείων του παραδοσιακού πολιτισμού και η ανάπτυξη συνεργασίας με Πολιτιστικούς Φορείς, με Οργανισμούς Κρατικούς ή Ιδιωτικούς, με ομάδες πολιτών και με επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται στον τομέα του πολιτισμού είναι μέρος των βασικών στόχων της Ακαδημίας. Ακόμα, μέσα στις επιδιώξεις της οργάνωσης αυτής εμπίπτει η συστηματική καταγραφή της πολιτιστικής κληρονομιάς του Τόπου μας, με τη διάσωση, μελέτη, διατήρηση και προβολή των ιστορικών στοιχείων, των ιδιωματισμών της γλώσσας, των εθίμων και παραδόσεων, της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και συνολικά όλων των στοιχείων πολιτιστικής μνήμης. Η Ακαδημία προσπαθεί να επιτύχει τους στόχους της με τους εξής τρόπους: με την δημιουργία βιβλιοθήκης και τον δανεισμό βιβλίων, με την διοργάνωση εκθέσεων με σχετική προς τους στόχους της θεματολογία, με διοργάνωση συζητήσεων, ομιλιών, διαλέξεων, από καταξιωμένους ειδικούς επιστήμονες, με προβολή ποιοτικών ταινιών ή ντοκιμαντέρ, με συναυλίες μουσικής, με ημερίδες που αφορούν τον πολιτισμό, τα γράμματα, τις Τέχνες, το περιβάλλον και με έκδοση, περιοδικών, θεματικών εργασιών, βιβλίων, ημερολογίων, καθώς και οποιουδήποτε εντύπου ή άλλου τεχνικού ή ηλεκτρονικού μέσου, κατάλληλου για την προώθηση των σκοπών της Ακαδημίας. (Ιερά Μητρόπολη Ταμασού και Ορεινής, 2017).

Αναφέρουμε εδώ, επιγραμματικά, άλλον ένα οργανισμό ο οποίος λειτουργεί περιφερειακά, αντιμετωπίζοντας την περιοχή ως ενιαία ενότητα, αλλά όμως δεν έχει άμεση σχέση με τον πολιτισμό. Είναι η Συνεργατική Πιστωτική Εταιρεία Ταμασού. Η

ΣΠΕ Ταμασού δημιουργήθηκε από την συγχώνευση των κοινοτικών ΣΠΕ της περιοχής και λειτουργεί ως το κύριο τοπικό χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, συμβάλλοντας στον οικονομικό τομέα ως μέρος της εν δυνάμει ανάπτυξης της περιοχής.

Ένας άλλος οργανισμός, ο οποίος έχει πολιτιστική δράση στην περιοχή, είναι ο Πολιτιστικός Σύλλογος Ταμασού. Η δράση του συλλόγου ουσιαστικά αφορά την διοργάνωση της ετήσιας γιορτής "Ταμάσια" στην οποία συμμετέχουν όλες οι κοινότητες της περιοχής. Τα "Ταμάσια" περιλαμβάνουν αθλητικούς αγώνες, παραστάσεις θεάτρου, караγκιόζη, μουσικές βραδιές, διαλέξεις, διανυκτέρευση παιδιών σε αντίσκηνα και άλλες εκδηλώσεις οι οποίες λαμβάνουν χώρα και στις 9 κοινότητες της κεντρικής περιοχής Ταμασού. Επιπλέον, κύριο μέρος των εκδηλώσεων αποτελεί ειδική εκδήλωση για γνωριμία με τα παραδοσιακά επαγγέλματα της Κύπρου. Παρουσιάζονται επαγγέλματα όπως "σκαρπάρης" αυτός που έφτιαχνε δηλαδή παπούτσια, η παρασκευή "χαλουμιού" του παραδοσιακού τυριού της Κύπρου, κατασκευή "κοφινιών", "αρότρων", "κουδουνιών", "βούρκων" αντικειμένων δηλαδή που χρησιμοποιούσαν οι βοσκοί. Επίσης παρασκευάζεται και η παραδοσιακή "ζιβανία" ένα ποτό που παράγεται με την διαδικασία της απόσταξης των "ζιβάνων", των στέμφυλων, δηλαδή των απομεινاريών από το πάτημα των σταφυλιών και την αφαίρεση του μούστου. Η άλλη δράση του Συλλόγου είναι η έκδοση ετήσιας εφημερίδας με θεματολογία σχετική με την Ταμασό.

Κεφάλαιο 5

Προτάσεις

5.1. SWOT Ανάλυση

Όπως αναφέρθηκε η SWOT ανάλυση είναι ένα αναγκαίο εργαλείο του στρατηγικού σχεδιασμού στα πλαίσια της πολιτιστικής διαχείρισης με την βοήθεια της οποίας αποτυπώνεται η δεδομένη κατάσταση σε μια υπό μελέτη περιοχή για να μπορέσει να χαραχτεί η μέλλουσα πορεία και στόχευση. Μέσω της SWOT ανάλυσης καταγράφονται τα Δυνατά σημεία (strengths), οι Αδυναμίες (weaknesses), οι Ευκαιρίες (opportunities) και οι Απειλές (threats) στην υπό μελέτη οντότητα η οποία μπορεί να είναι μια επιχείρηση, ένας οργανισμός ή μια περιοχή, όπως στην παρούσα περίπτωση.

Μέσα από την καταγραφή και προσπάθεια ψηλάφησης της υφιστάμενης κατάστασης στην περιοχή Ταμασού η οποία επιχειρήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αλλά και σε σχέση με τα υπό αναφορά παραδείγματα και έχοντας υπόψη τα θεωρητικά θέματα που αναπτύχθηκαν προηγουμένως θα επιχειρηθεί στην συνέχεια μια SWOT ανάλυση για την περιοχή. (Βλέπε και σχεδιάγραμμα στο παρόν υποκεφάλαιο)

Τα δυνατά σημεία της περιοχής είναι οπωσδήποτε πολλά και καθοριστικά. Πρώτο και βασικότερο είναι η μακρά ιστορία της περιοχής, αλλά και η συνείδηση της ιστορίας από τους κάτοικους της περιοχής. Η ιστορία της περιοχής λειτουργεί ως ένα κοινό δέσιμο με τις προηγούμενες γενιές και ως μια παρακαταθήκη για τις παρούσες και μελλοντικές γενιές. Τα κομμάτια της ιστορίας τα οποία είναι γνωστά για το αρχαίο βασίλειο της Ταμασού θα πρέπει να καταγραφούν και να προβληθούν στο ευρύ κοινό το οποίο επισκέπτεται την περιοχή ή όσοι πρόκειται να επισκεφθούν την περιοχή να μπορούν εύκολα να έρθουν σε επαφή με την ιστορία της περιοχής. Θα πρέπει να γίνει αναφορά στους γνωστούς βασιλιάδες της αρχαίας Ταμασού, τα χαρακτηριστικά της αρχαίας πόλης και τις σχέσεις της με τα υπόλοιπα αρχαία βασίλεια της Κύπρου, αλλά και τους γύρω λαούς της εποχής στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Επίσης, θα πρέπει να διαφυλαχθούν και να αναδειχθούν οι διάφοροι μύθοι που αφορούσαν την περιοχή, όπως ο μύθος με την Αφροδίτη και την Αταλάντη στον οποίο αναφερθήκαμε

προηγούμενως. Η άυλη αυτή κληρονομιά μπορεί να αποτελέσει σύνδεσμο με το παρελθόν και να κατευθύνει στην σωστή εκμετάλλευση και διαχείριση της υλικής δομημένης πολιτιστικής κληρονομιάς στοχεύοντας στην περαιτέρω ανάπτυξη της περιοχής.

Άλλο δυνατό σημείο θα έλεγα είναι οι δυνατοί θρησκευτικοί δεσμοί ανάμεσα στους κατοίκους σε σχέση με την περιοχή. Το γεγονός ότι ήταν αν όχι η πρώτη, μια από τις πρώτες επισκοπές του νησιού, η οποία ιδρύθηκε από τους Απόστολους Βαρνάβα και Παύλο αποτελεί ένα ιστορικό σημείο, μεγάλης σημασίας και αξίας. Επίσης, οι πολλοί Άγιοι οι οποίοι έδρασαν και αναδείχθηκαν στην περιοχή, σίγουρα προσφέρουν θετικά στο θρησκευτικό αίσθημα αλλά και στην διαμόρφωση της ιστορικής ταυτότητας της Ταμασού. Οι σημαντικές ιστορικές Μονές και οι βυζαντινές εκκλησίες είναι μάρτυρες της πλούσιας θρησκευτικής δράσης η οποία φτάνει μέχρι τις μέρες μας, ενισχύοντας τους κοινωνικούς δεσμούς, πράγμα υποβοηθητικό στην όλη στρατηγική της πολιτιστικής διαχείρισης της ευρύτερης περιοχής.

Επίσης, ιστορικά στοιχεία της περιοχής τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλουν στην διαμόρφωση της ιστορικής ταυτότητας της είναι η καταγωγή του Εθνομάρτυρα Κυπριανού από ένα χωριό της περιοχής, αλλά και η δράση του ήρωα του Απελευθερωτικού Αγώνα 1955-59 Γρηγόρη Αυξεντίου και η σύνδεσή του με την περιοχή και το μοναστήρι της Παναγίας του Μαχαιρά.

Αναμφίβολά, άλλο σημαντικό δυνατό σημείο είναι η πλούσια δομημένη πολιτιστική κληρονομιά. Ο εκτενείς αρχαιολογικός χώρος με την βασιλική νεκρόπολη της Ταμασού και τα ερείπια της αρχαίας πόλης με τα ιερά της Αφροδίτης και της Κύβελης καθώς και τα ερείπια εργαστηρίων επεξεργασίας χαλκού να θυμίζει και να υποδεικνύει την χαλκοποραγωγό δύναμη της αρχαίας πόλης. Η λειτουργία των αρχαίων μεταλλίων χαλκού, η εξαγωγή και η επεξεργασία χαλκού ήταν στοιχεία καθοριστικά της "βιομηχανικής" αρχαίας Ταμασού. Εξ άλλου και η ονομασία Ταμασός το πιο πιθανό προέρχεται από το Σασκριτικό Τεμές, το οποίο σημαίνει ορυκτό. Επίσης, αξιοθέατα, αποτελούν οι πολλές μικρές εκκλησίες βυζαντινής τεχνοτροπίας, από την εποχή της Τουρκοκρατίας καθώς και οι πολλές αξιόλογες αγιογραφίες και βυζαντινές εικόνες. Ο χαρακτηριστικός σπηλαιός ναός της Χρυσοσπηλιώτισσας, λαξευμένος εξολοκλήρου μέσα στον βράχο, σίγουρα αποτελεί σημαντικό πολιτιστικό τεκμήριο της περιοχής, δυνατό να προσφέρει στην τουριστική και πολιτιστική διαχείριση της περιοχής. Επιπλέον, οι παραδοσιακοί οικισμοί Λαζανιά και Φικάρδου, καθώς και οι παραδοσιακές

γειτονιές στα χωριά Καπέδες και Πέρα, αλλά και μεμονωμένα κτίσματα σε όλα τα χωριά της περιοχής, αποτελούν σπουδαία, σχεδόν ακέραια δείγματα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

Εικόνα (xii). Παραδοσιακή αρχιτεκτονική στα Πέρα

Πηγή: Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013

Οι δυνατότητες από την αναστήλωση και επανάχρηση ακόμα περισσότερων οικημάτων των περιοχών αυτών, μπορούν να καθορίσουν τον χαρακτήρα μιας ήπιας τουριστικής περιοχής, πολιτιστικού χαρακτήρα.

Εικόνα (xiii). Παραδοσιακή αρχιτεκτονική στους Καπέδες

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Τέλος, ως δυνατό σημείο της περιοχής θα πρέπει να υπογραμμιστεί η ποικιλία του φυσικού τοπίου, με τα εκτεταμένες ορεινές πευκόφυτες εκτάσεις στα νότια και την πεδιάδα του ποταμού-χείμαρρου Πεδιαίου στα βόρεια, με τις μεγάλες καλλιέργειες εσπεριδοειδών και ελαιόδεντρων. Την ποικιλομορφία του φυσικού τοπίου, συμπληρώνει η ύπαρξη του φράγματος Ταμασού, το οποίο συμβάλει πρακτικά στον εμπλουτισμό των υπόγειων υδάτων αλλά λειτουργεί και υποστηρικτικά στην διαβίωση της άγριας πανίδας και χλωρίδας της περιοχής.

Από την άλλη μεριά υπάρχουν και αρκετές αδυναμίες της περιοχής οι οποίες άμεσα ή έμμεσα μπαίνουν εμπόδιο προς μια εν δυνάμει προδιαγεγραμμένη πορεία ανάπτυξη της περιοχής. Οι αδυναμίες αυτές της περιοχής είναι το δεύτερο σημείο της SWOT ανάλυσης που επιχειρούμε, ως μέρος της στρατηγικής διαχείρισης της δομημένης πολιτιστικής κληρονομιάς της.

Ως πρώτη αδυναμία θα γίνει αναφορά στο γεγονός, ότι η περιοχή Ταμασού είναι σχετικά μακριά από οποιανδήποτε υπεραστική οδό, ταχείας κυκλοφορίας του νησιού. Αυτό δυσχεραίνει κάπως την άμεση διασύνδεση της με τις αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές της Κύπρου όπως είναι η ελεύθερη περιοχή Αμμοχώστου, η Πάφος, η Λεμεσός και η Λάρνακα. Στα νότια και νοτιοδυτικά βρίσκονται οι ορεινοί όγκοι της οροσειράς Τροόδους, ενώ στα βόρεια και βορειοδυτικά βρίσκεται η Λευκωσία και οι τουρκοκρατούμενες περιοχές αντίστοιχα. Άρα η μόνη πρόσβαση του τουριστικού ρεύματος από τα παράλια στην περιοχή Ταμασού είναι από τα ανατολικά, όπου προσεγγίζουν σε κάποια απόσταση οι υπεραστικοί δρόμοι Λευκωσίας-Λεμεσού και Λευκωσίας-Λάρνακας. Μένει φυσικά και η εύκολη πρόσβαση από τα βόρεια, από την περιοχή Λευκωσίας την οποία θα αναλύσουμε στην συνέχεια στις ευκαιρίες.

Άλλη βασική αδυναμία της περιοχής Ταμασού, είναι το γεγονός ότι δεν ανήκει σε μια αυτόνομη, ξεχωριστή διοικητική ενότητα, κάποιο διοικητικό διαμέρισμα ή ένα ενιαίο δήμο. Η διοίκηση και η διαχείριση της περιοχής πρέπει να υπερβεί τις δυσκολίες που δημιουργούνται από το σύμπλεγμα των κοινοτήτων που αποτελούν την περιοχή. Θα πρέπει οποιαδήποτε δράση να περάσει, να υπερψηφιστεί και προωθηθεί από το σύνολο των κοινοτήτων, των χωριών της περιοχής. Θα πρέπει με κάποιο τρόπο να προωθηθεί η τοπική αυτοδιοίκηση της περιοχής για να προωθηθεί επαρκής αναπτυξιακός έλεγχος. Σίγουρα εδώ θα ήταν εφικτό να εφαρμόζονταν στοιχεία από την αντιμετώπιση της αντίστοιχης περίπτωσης του παραδείγματος της Σητείας που είδαμε σε προηγούμενο

κεφάλαιο, το οποίο θα εξετάσουμε επίσης όταν θα αναφερόμαστε τις ευκαιρίες της περιοχής.

Άλλη αδυναμία της περιοχής είναι η έλλειψη ενημέρωσης του κοινού. Δηλαδή, πολύ λίγες αναφορές υπάρχουν και διαδικτυακά ακόμα, που να αφορούν την Ταμασό ως ενιαία οντότητα. Δεν υπάρχουν σχεδόν πουθενά πληροφορίες για το τι μπορεί να βρει κάποιος επισκεπτόμενος παρά μόνο αποσπασματικά σε ορισμένες ιστοσελίδες των κοινοτήτων της περιοχής. Αποσπασματικές είναι και οι ιστορικές αναφορές ή οι αναφορές για την πολιτιστική κληρονομιά της. Έγιναν κάποιες προσπάθειες από τον Πολιτιστικό Σύνδεσμο Ταμασού κατά καιρούς με την έκδοση κάποιου βιβλίου σχετικού αλλά δεν είναι αρκετές, χρειάζεται συνεχής προσπάθεια για την ενημέρωση του κόσμου. Επίσης, δεν υπάρχει έντονη και διαρκή ενημέρωση από τους αρμόδιους κυβερνητικούς κύκλους για τυχών επιχορηγήσεις ή ευρωπαϊκά προγράμματα σχετικά με την αποκατάσταση παραδοσιακών ή ιστορικών κτισμάτων.

Επίσης, στις αδυναμίες, συγκαταλέγεται και το ανεπαρκές πλαίσιο στρατηγικού σχεδιασμού για την ολόκληρη της περιοχής, ως ξεχωριστή ενότητα. Δεν είναι αρκετός ο όποιος σχεδιασμός υπάρχει σε επίπεδο επαρχίας Λευκωσίας, σε επίπεδο έπαρχου δηλαδή. Ο έπαρχος σε συνεργασία με την πολεοδομία μεταξύ άλλων ελέγχουν την οικοδομική δραστηριότητα είτε αυτή αφορά καινούργια κτίρια είτε αφορά αποκατάσταση ιστορικών και παραδοσιακών κτιρίων. Θα πρέπει, λοιπόν, να δημιουργηθεί ένας οργανισμός ο οποίος να φέρνει τον κόσμο της περιοχής, σε επαφή τα αρμόδια αυτά τμήματα με την περιοχή, έτσι ώστε να συντονιστούν οι προσπάθειες στα θέματα που αφορούν, ειδικά στην αποκατάσταση και επανάχρηση των παραδοσιακών κατοικιών της περιοχής.

Το τρίτο σημείο της SWOT ανάλυσης είναι οι ευκαιρίες που έχει η περιοχή για την περαιτέρω ανάπτυξή της με βάση την δομημένη πολιτιστική κληρονομιά. Οι ευκαιρίες τις οποίες εντοπίσαμε τις απαριθμούμε στην συνέχεια.

Πρώτη ευκαιρία, την οποία αναφέραμε και προηγουμένως επιγραμματικά στις αδυναμίες και έχει να κάνει με την πρόσβαση στην περιοχή, είναι το γεγονός ότι η περιοχή Ταμασού είναι πολύ κοντά στην Λευκωσία, περίπου 15 με 20 χιλιόμετρα. Ο οδικός άξονας που τις συνδέει, είναι ένας από τους άξονες εισόδου της Λευκωσίας, ο οποίος περνά διαδοχικά από όλα τα νότια προάστια, φτάνοντας στο κέντρο της πόλης. Η εγγύτητα αυτή και η εύκολη πρόσβαση, εξαιτίας του υφιστάμενου οδικού δικτύου,

συνέβαλε στην συγκράτηση του πληθυσμού στο τόπο καταγωγής του και στον περιορισμό της αστυφιλίας. Επιπλέον, είναι ένας παράγοντας, καθοριστικός για την ανάπτυξη του εσωτερικού τουρισμού κατά το Σαββατοκύριακο και τις αργίες. Όσοι από τους απόδημους της περιοχής κατοικούν στην ευρύτερη περιοχή της Λευκωσίας, έχουν την δυνατότητα να επισκεφθούν εύκολα την περιοχή κατά τις αργίες ή κατά το Σαββατοκύριακο.

Άλλη ευκαιρία που παρουσιάζεται στην περιοχή, εξαιτίας της έλλειψης της στοχευμένης αυτοδιοίκησης, είναι η δημιουργία ενός οργανισμού ανάπτυξης. Ο οργανισμός αυτός θα μπορούσε να ασχολείται αποκλειστικά και με ότι έχει να κάνει με την ανάπτυξη της περιοχής, στα πρότυπα του αντίστοιχου οργανισμού στην Σητεία. Θα ήταν δυνατό να έχει καταγραμμένη την ιστορία της περιοχής και τα κυριότερα δείγματα δομημένης και άλλης πολιτιστικής κληρονομιάς, αποτυπωμένα σε κατάλληλους χάρτες, με πληροφορίες για το καθένα. Επιπλέον, θα ήταν καλό να έχει ένα κατάλογο με τις επιχειρήσεις και τις υπηρεσίες ή και για τα προϊόντα και προτάσεις για το πως μπορεί να περάσει κάποιος την μέρα του στην περιοχή. Όλα αυτά βέβαια, να είναι εύκολα προσβάσιμα στο ιντερνέτ, σε μια καθορισμένη ιστοσελίδα, αλλά και σε έντυπη μορφή τα οποία να προσφέρονται σε καθορισμένα infopoints στα πρότυπα της περιοχής Τρικάλων στα οποία αναφερθήκαμε στο κεφάλαιο των παραδειγμάτων.

Επίσης, η σύγχρονη Ταμασός, προσφέρεται για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού και του πολιτιστικού τουρισμού. Θα μπορούσαν πολλές αποκαταστημένες κατοικίες να γίνουν αγροτουριστικά καταλύματα, όπως και έγιναν ορισμένα, αλλά θα πρέπει να εξευρεθούν κάποια κίνητρα για να επεκταθεί ο αριθμός τους. Η ενασχόληση του μέρος του πληθυσμού με την γεωργία και εν μέρη με την κτηνοτροφία, θα μπορούσε να αποτελέσει τουριστικό αντικείμενο. Δηλαδή θα μπορούσαν οι επισκέπτες να παρατηρούν ή και να συμμετέχουν στις γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες με ένα τρόπο συντονισμένο και εκπαιδευτικό.

Η πρόοδος της τεχνολογίας και η χρήση της αποτελεί ακόμα μία ευκαιρία για την περιοχή. Η χρήση του ίντερνετ αλλά και η χρήση των έξυπνων τηλεφώνων και συσκευών θα μπορούσε να βοηθήσει στην προβολή και προώθηση του πολιτιστικού προϊόντος. Ένα σχετικό παράδειγμα που εξετάσαμε είναι τα beacons στην περιοχή Τρικάλων με το οποίο ο ενδιαφερόμενος επισκέπτης μπορεί να επικοινωνήσει διαδραστικά με το μνημείο που τον ενδιαφέρει μέσω του smartphone ή του tablet και να πάρει σχετικές πληροφορίες.

Άλλη ευκαιρία είναι η δυνατότητα περαιτέρω ανασκαφών στην ευρύτερη περιοχή Ταμασού και η ανακάλυψη νέων αρχαιολογικών ευρημάτων, τα οποία θα δώσουν περισσότερο φως στην ιστορία και την ζωή του αρχαίου βασιλείου. Υπάρχουν κάποιες περιοχές οι οποίες χρήζουν ανασκαφής από την αρχαιολογική υπηρεσία, όπως είναι η περιοχή του ιερού νότια της αρχαίας πόλης και δυτικά του χωριού Καμπιά.

Επίσης, η εκμετάλλευση των σχετικών κρατικών χορηγιών για την ανακαίνιση και αποκατάσταση παραδοσιακών κτισμάτων, καθώς και η συμμετοχή σε σχετικών προγραμμάτων της ευρωπαϊκής ένωσης κάτι αντίστοιχο με το τρίτο παράδειγμα που ασχοληθήκαμε, της περιοχής Pazardzhik στην νότιο δυτική Βουλγαρία. Η γνώση και η εμπειρία των ευρωπαϊκών οργάνων στον τομέα αυτό θα βοηθούσε οπωσδήποτε στην ανάπτυξη της περιοχής με άξονα την πολιτιστική κληρονομιά.

Τέλος, μια ακόμα ευκαιρία στην περιοχή, προσφέρεται από την δράση της Ιεράς Μητρόπολης Ταμασού. Σε ένα βαθμό αυτό επιτυγχάνεται όπως είδαμε με την φιλανθρωπική και πολιτιστική της δράση, αλλά πάντα υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης, μέσα από συντονισμένες και στοχευμένες προσπάθειες. Η Μητρόπολη με την επανίδρυση της μετά από 7 αιώνες, ενίσχυσε την κοινή συναίσθηση ως ενιαίο σύνολο των κατοίκων της περιοχής Ταμασού.

Οι απειλές, το τέταρτο σημείο της SWOT ανάλυσης, και που παρουσιάζονται στην περιοχή θα μας απασχολήσουν στην συνέχεια.

Πρώτη απειλή είναι ο ανταγωνισμός που υπάρχει από άλλους γειτονικούς προορισμούς με παρόμοια χαρακτηριστικά. Τέτοιοι προορισμοί είναι η περιοχή των Λευκάρων, Κάτω Δρύ, και η Πιτσιλιά. Οι προορισμοί αυτοί είναι αρκετά πιο ολοκληρωμένοι τουριστικά, βασισμένοι στην δομημένη πολιτιστική κληρονομιά. Δέχονται μεγάλο αριθμό επισκεπτών, ειδικά τα Λεύκαρα και ο γειτονικός Κάτω Δρύς και είναι κοινότητες που στηρίζουν σε μεγάλο βαθμό την οικονομία τους στο τουριστικό ρεύμα.

Δεύτερη απειλή, η οποία είναι και εξαιρετικής σημασίας είναι η οικιστική επέκταση στην ύπαιθρο. Δηλαδή το φαινόμενο της μεμονωμένης κατοικίας. Αυτή η απειλή πρέπει να αναχαιτιστεί, διότι δημιουργεί στην πράξη αλλά και εν δυνάμει σοβαρά προβλήματα. Παρατηρείται στην περιοχή να κτίζονται κατοικίες μακριά από τον αστικό ιστό των κοινοτήτων, απομονωμένες μέσα στο ύπαιθρο, και μάλιστα κοντά ή μέσα ακόμα στο δάσος. Αυτό συνεπάγεται πολλούς κινδύνους πρώτα από όλα για το ίδιο το δάσος αλλά και στην εμφάνιση διάφορων κοινωνικών προβλημάτων. Η παρουσία των κατοικιών

αυτών εγκυμονεί κίνδυνους εκδήλωσης πυρκαγιάς με καταστροφικές για τον τόπο συνέπειες. Αλλά η απομόνωση δημιουργεί και προβλήματα πρακτικής φύσης, όπως η ηλεκτροδότηση, η ύδρευση η αποκομιδή σκουπιδιών και άλλα. Επιπλέον όμως, δημιουργεί θέματα όπως η μη κοινωνικοποίηση των παιδιών ή η αίσθηση ότι δεν ανήκουν σε ένα συντονισμένο σύνολο, της κοινότητας, της γειτονιάς.

Πίνακας 1: Σχεδιάγραμμα SWOT ανάλυσης

<i>ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ</i>	<i>ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Η ιστορία της περιοχής και η συνείδησή της από τους κατοίκους • Οι θρησκευτικοί δεσμοί των κατοίκων σε σχέση με την περιοχή • Ιστορικά στοιχεία χρήσιμα για την διαμόρφωση της ιστορικής ταυτότητας της • Πλούσια δομημένη πολιτιστική κληρονομιά • Ποικιλομορφία του φυσικού τοπίου 	<ul style="list-style-type: none"> • Μακριά από οποιαδήποτε υπεραστική οδό του νησιού-μη άμεση σύνδεση με αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές • Δεν αποτελεί ξεχωριστή αυτόνομη διοικητική ενότητα ή κάποιο ενιαίο δήμο • Με επαρκής ενημέρωσης κοινού • Ανεπαρκές πλαίσιο στρατηγικού σχεδιασμού
<i>ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ</i>	<i>ΑΠΕΙΛΕΣ</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Βρίσκεται κοντά στην Λευκωσία - εύκολη πρόσβαση • Δυνατότητα δημιουργίας ενός οργανισμού ανάπτυξης • Η περιοχή προσφέρεται για αγροτουρισμό και πολιτιστικό τουρισμό • Εκμετάλλευση της σύγχρονης τεχνολογίας • Δυνατότητα περαιτέρω ανασκαφών • Εκμετάλλευση σχετικών κρατικών και Ευρωπαϊκών χορηγιών • Σωστή εκμετάλλευση της δράσης της Μητρόπολης Ταμασού 	<ul style="list-style-type: none"> • Ανταγωνισμός από γειτονικούς προορισμούς με παρόμοια χαρακτηριστικά • Οικιστική επέκταση στην ύπαιθρο • Έλλειψη υδάτινων πόρων

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Άλλη απειλή για την περιοχή Ταμασού, είναι η έλλειψη υδάτινων πόρων, το οποίο είναι φαινόμενο το οποίο παρατηρείται φυσικά σε παγκύπρια κλίμακα. Αυτό τοπικά στην Ταμασό έγινε προσπάθεια να αναχαιτιστεί με την κατασκευή του φράγματος Ταμασού το οποίο εμπλουτίζει τα υπόγεια ύδατα και χρησιμοποιείται επίσης για την ύδρευση των κοινοτήτων. Η λειψυδρία παρόλα αυτά, η οποία παρατηρείται τα τελευταία χρόνια σε ολόκληρο το νησί είναι ικανή να προκαλέσει προβλήματα στις καλλιέργειες και στην

αλλοίωση της φυσιογνωμίας της περιοχής και να επηρεάσει αρνητικά την όποια προσπάθεια ανάπτυξης της.

5.2. Πολιτιστικός τουρισμός - Διαδρομές

Οπωσδήποτε η περιοχή Ταμασού, μπορεί να προσφέρει πλούσια πολιτιστικά κίνητρα σε κάποιον τουρίστα για να την επισκεφθεί. Η περιοχή προσφέρεται αναμφισβήτητα για πολιτιστικό τουρισμό. Η ιστορία, οι παραδοσιακοί οικισμοί, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα βυζαντινά μνημεία και εικόνες, τα πανηγύρια, το φεστιβάλ της περιοχής (τα "Ταμάσια") καθώς και οι παραδοσιακές ταβέρνες της περιοχής είναι στοιχεία τα οποία μπορεί να εξερευνήσει ο κάθε ενδιαφερόμενος επισκέπτης.

Πρώτα θα κάνουμε μια αναφορά στα πανηγύρια της περιοχής. Είναι ένα έθιμο το οποίο κρατά από πολύ παλιά. Ανήμερα της γιορτής του Αγίου στον οποίο είναι αφιερωμένος ο ναός γίνεται ένα πανηγύρι στον περίγυρο της εκκλησίας. Τα πανηγύρια της περιοχής, γίνονται καθόλη την διάρκεια του χρόνου, κάποια είναι μικρά κάποια μεγαλύτερα, με αποκορύφωμα το πανηγύρι στην Χρυσοσπηλιώτισσα, τον Δεκαπενταύγουστο το οποίο διαρκεί περίπου 10 μέρες και μαζεύει χιλιάδες κόσμου. Στα πανηγύρια, πωλούνται διάφορα παραδοσιακά προϊόντα, παραδοσιακά εδέσματα, υπάρχουν κάποια παραδοσιακά τυχερά παιχνίδια (τα "καζαντί" όπως λέγονται στην κυπριακή διάλεκτο), οι παραδοσιακοί λουκουμάδες και κάποιες γλυκές πίττες ("λοκμάδες" και "σιαμισιη" όπως λέγονται στην κυπριακή διάλεκτο), το παραδοσιακό φαγητό, οφτό κλέφτικο, άλλα και προϊόντα πιο σύγχρονα όπως ρούχα, αξεσουάρ για τις γυναίκες, cd μουσικής, παιχνίδια για τα παιδιά και πολλά άλλα τα οποία είναι αδύνατο να καταγραφούν όλα. Αυτές οι εκδηλώσεις, οι οποίες μαζεύουν κόσμο καθώς και τα "Ταμάσια", τα οποία έχουν σαν πρώτη προτεραιότητα να φέρουν κοντά στην παράδοση τον κόσμο της περιοχής, μπορούν να προβληθούν και να οργανωθούν πολύ καλύτερα και να δημιουργήσουν έτσι την αφορμή για καθιέρωση και επέκταση των θεσμών αυτών και σε πληθυσμό εκτός της περιοχής, ακόμα και σε ξένους τουρίστες. Θα ήταν καλό αν για αυτές τις εκδηλώσεις, ομαδοποιημένα και συγκεντρωμένα, στο πρότυπο επί παραδείγματος χάριν της περίπτωσης του δήμου Τρικάλων, να αναρτώνται σε κάποια ιστοσελίδα, όλες οι απαραίτητες πληροφορίες για κάθε ενδιαφερόμενο όπως τρόποι πρόσβασης, χάρτες, διάρκεια, ακόμα και σχετικά ιστορικά στοιχεία.

Επίσης, στα πρότυπα του infoportal του δήμου Τρικάλων, θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα τοπικό γραφείο πληροφοριών, όπου θα παρέχονταν όλες οι σχετικές τουριστικές

πληροφορίες για την περιοχή. Θα μπορούσε και μέσω έντυπου υλικού να προτείνονται κάποιες διαδρομές οι οποίες να περνούν από συγκεκριμένα αξιοθέατα της περιοχής, δίνοντας παράλληλα και την σχετική ιστορική πληροφόρηση. Στα σημεία αυτά θα μπορούσε να γίνεται και ενοικίαση ποδηλάτων για χρήση τους και περιήγηση στις προτεινόμενες ποδηλατικές διαδρομές.

Ως αναφορά τις διαδρομές, σύμφωνα και με το παράδειγμα στην περιοχή της Σητείας, θα μπορούσε να υπήρχαν τριών ειδών. Οι περιπατητικές, δηλαδή με τα πόδια, με το ποδήλατό και οι πιο μακρινές με το αυτοκίνητο.

Οι διαδρομές με τα πόδια, θα μπορούσε να προτείνονται εντός των παραδοσιακών πυρήνων των οικισμών της περιοχής. Τα χωριά Πέρα Ορεινής και οι Καπέδες όπου υπάρχουν συνεχείς ενιαίες παραδοσιακές γειτονιές προσφέρονται για τον σκοπό αυτό, για περιήγηση δηλαδή στα λιθόστρωτα δρομάκια. Επιπλέον, τα χωριά Λαζανιά και Φικάρδου τα οποία αποτελούν αυτοτελή παραδοσιακά σύνολα θα μπορούσαν να αποτελούν αντικείμενο αντίστοιχων περιπατητικών διαδρομών. Ακόμα, άλλο σημείο για πεζοπορία θα μπορούσε να ήταν εντός του χώρου και ο περίγυρος του αρχαιολογικού χώρου της αρχαίας Ταμασού στο χωριό Πολιτικό.

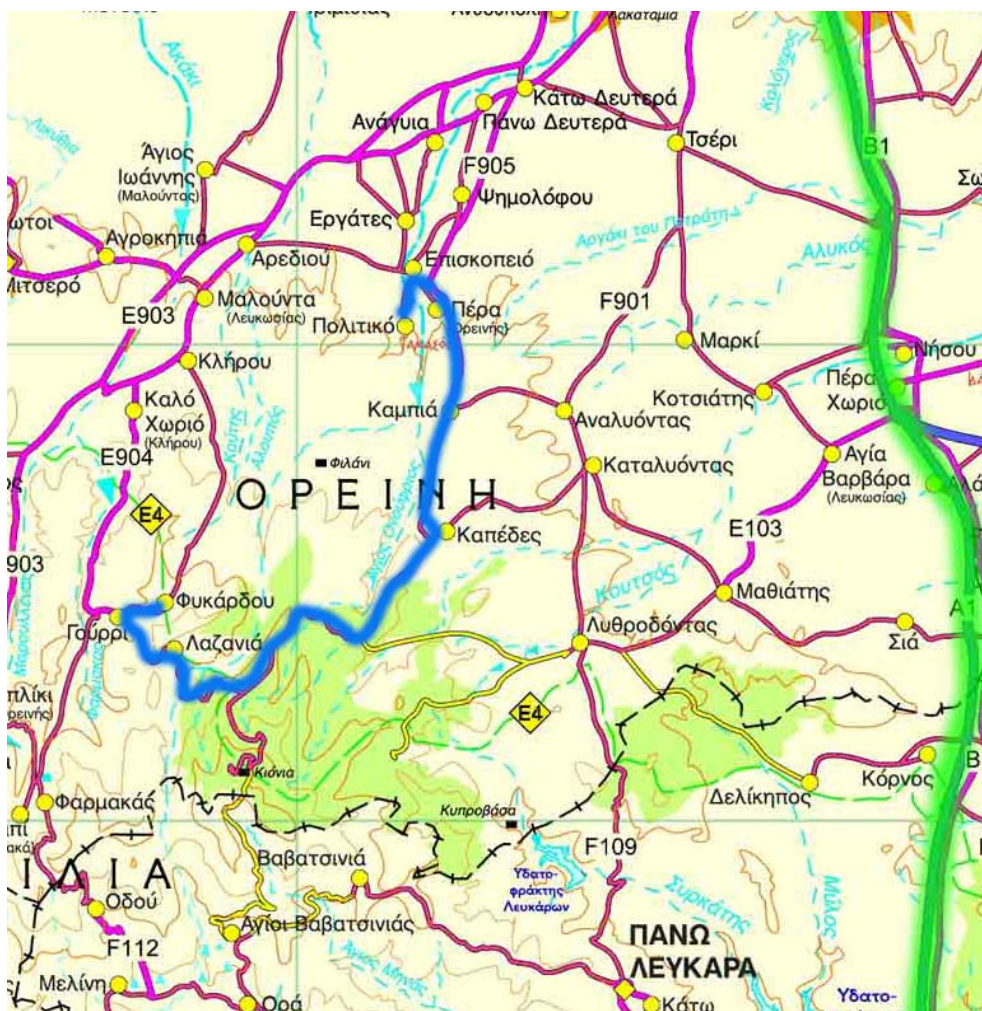
Οι ποδηλατικές διαδρομές θα μπορούσαν να προτείνονται πάλι εντός των οικισμών σε πιο μακρινές αποστάσεις αλλά και σε γειτονικούς οικισμούς αφού οι αποστάσεις, το ανάγλυφο του εδάφους και οι κλιματολογικές συνθήκες το επιτρέπουν κατά την μεγαλύτερη διάρκεια του έτους. Ως βασικά αντικείμενα θέασης και παρατήρησης θα μπορούσε να προωθούνταν οι βυζαντινές εκκλησίες της περιοχής. Επίσης, μια εναλλακτική πρόταση για χρήση του ποδήλατου θα ήταν η διαδρομή γύρω από το φράγμα της περιοχής για μια βόλτα μέσα στο φυσικό περιβάλλον της περιοχής.

Με το αυτοκίνητο θα μπορούσε να προταθούν, οπωσδήποτε μεγαλύτερης έκτασης διαδρομές. Θα μπορούσε με μια σειρά από στάσεις να καλυφθεί αυθημερόν σχεδόν όλη η ευρύτερη περιοχή της Ταμασού. Φυσικά αυτό θα ήταν εφικτό μόνο αν επιλέγονταν περιορισμένος αριθμός προορισμών, αφού είναι αδύνατο κάποιος να επισκεφθεί όλα τα μνημεία και αξιοθέατα σε μια μέρα.

Η διαδρομή με το αυτοκίνητο παραδείγματος χάριν (φαίνεται στο χάρτη με μπλε γραμμή) θα μπορούσε να ξεκινά από τον αρχαιολογικό χώρο Ταμασού, να περνά μέσα από τις παραδοσιακές γειτονιές στα Πέρα Ορεινής, τα ερείπια της οικίας του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού στα Καμπιά και έπειτα στάση για ξεκούραση στον

εκδρομικό χώρο Μάντρες. Ακολούθως θα μπορούσε να προτείνεται μια επίσκεψη στο μοναστήρι του Μαχαϊρά και ακολούθως περιήγηση στο χωριό Φικάρδου ή Λαζανιά και τέλος γεύμα σε παραδοσιακή ταβέρνα της περιοχής.

Εικόνα (xiv). Ο χάρτης της προτεινόμενης διαδρομής με το αυτοκίνητο στην περιοχή Ταμασού

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Αυτά είναι μερικά παραδείγματα από τις διαδρομές που θα μπορούσε να ακολουθήσει κάποιος επισκεπτόμενος την περιοχή, έχοντας πάντα υπόψη του και τις σχετικές πληροφορίες σε κάθε περίπτωση. Δηλαδή, κάθε διαδρομή θα μπορούσε να συνοδεύεται από γραπτά εικονογραφημένα έντυπα μέσα τα οποία θα καθοδηγούν τον εκάστοτε επισκέπτη. Επίσης τα έντυπα αυτά, θα δίνουν το ιστορικό πλαίσιο κάθε αξιοθέατου και μνημείου το οποίο επισκέπτεται ο τουρίστας στην πορεία του μέσα στην διαδρομή.

5.3. Εκμετάλλευση κρατικών και ευρωπαϊκών κινήτρων

Μια σημαντική παράμετρος για την σωστή έκβαση της όποιας στρατηγικής για αναβάθμιση της περιοχής, και εν προκειμένω για την ανάπτυξη με άξονα την πολιτιστική κληρονομιά θα πρέπει να διασφαλιστεί η συμμετοχή των κοινοτήτων της περιοχής κατά τον σχεδιασμό αλλά και κατά την υλοποίηση των δράσεων προς αυτή την κατεύθυνση.

Στην συνέχεια θα δούμε επιγραμματικά πως η Ευρωπαϊκή Ένωση συμβάλει στην διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και σε ποιά προγράμματα θα μπορούσε οργανωμένα να λάβουν μέρος οργανώσεις ή κοινότητες της περιοχής Ταμασού.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω διαφόρων προγραμμάτων προωθεί την ενίσχυση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα βασικότερα προγράμματα από αυτά είναι τα εξής: («Δημιουργική Ευρώπη» και «Η Ευρώπη για τους πολίτες»). Επίσης μέσω χρηματοδότησης (τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία), και δράσεων όπως οι πολιτιστικές πρωτεύουσες της Ευρώπης, οι ευρωπαϊκές ημέρες πολιτιστικής κληρονομιάς και το σήμα ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς. (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2017)

Οι Ευρωπαϊκές Ημέρες Κληρονομιάς είναι ένας θεσμός, που καθιερώθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1991 και υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Σκοπός του θεσμού είναι να δώσει τη δυνατότητα στο ευρύ κοινό να γνωρίσει και να εκτιμήσει την αρχιτεκτονική και γενικά την πολιτιστική του κληρονομιά. Κατά τη διάρκεια της ημέρας αυτής, στα κράτη μέλη, ανοίγονται προς το κοινό ιστορικοί και παραδοσιακοί χώροι, ιδιαίτερα αυτοί όπου η πρόσβαση δεν είναι πάντα εύκολα κατορθωτή. Παράλληλα, την ίδια ημέρα διοργανώνονται πληθώρα άλλων εκδηλώσεων όπως εκθέσεις, διαλέξεις, μουσικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις κ.λπ. με στόχο την επαφή του κόσμου με την παράδοση του κάθε τόπου. (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, 2017). Αυτός είναι ένα πολύ καλός θεσμός και σχετικά εύκολα μπορεί να λάβει μέρος μια περιοχή κάνοντας την σχετική αίτηση μέσω του τμήματος πολεοδομίας και οικήσεως το οποίο είναι υπεύθυνο στην Κύπρο για την διοργάνωση του θεσμού.

Το πρόγραμμα "Δημιουργική Ευρώπη" (κατά τα έτη 2014-2020) στοχεύει στην υποστήριξη του ευρωπαϊκού πολιτιστικού και δημιουργικού τομέα. Οι γενικοί στόχοι

του προγράμματος είναι να διασφαλιστεί, να αναπτυχθεί και να προωθηθεί η ευρωπαϊκή πολιτισμική και γλωσσική πολυμορφία και να αναδειχθεί η πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης και επιπλέον να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα του Ευρωπαϊκού πολιτιστικού και δημιουργικού τομέα. Οργανισμοί με νομικό καθεστώς για δύο χρόνια (από την ημερομηνία της προθεσμίας για την υποβολή των αιτήσεων) που εδρεύουν σε μία από τις επιλέξιμες χώρες, των οποίων το έργο βρίσκεται στον τομέα του πολιτισμού, μπορούν να υποβάλουν αίτηση για χρηματοδότηση στο υποπρόγραμμα Πολιτισμού. (Δημιουργική Ευρώπη Γραφείο Κύπρου, 2016).

Το Πρόγραμμα «Ευρώπη για τους πολίτες» εστιάζει στην υλοποίηση των βασικών του στόχων που είναι οι ακόλουθοι: να φέρει σε επαφή άτομα από τοπικές κοινωνίες από όλη την Ευρώπη ώστε να συμεριστούν και να ανταλλάξουν εμπειρίες, απόψεις και αξίες, να αποκομίσουν διδάγματα από την ιστορία και να οικοδομήσουν το μέλλον. Επίσης, υποστηρίζει τη δράση, τη συζήτηση και τον προβληματισμό που συνδέεται με την ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη και τη δημοκρατία, τις κοινές αξίες, την κοινή ιστορία και τον κοινό πολιτισμό, μέσω της συνεργασίας στο πλαίσιο των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Επιπλέον, προσπαθεί να φέρει την Ευρώπη πιο κοντά στους πολίτες της, μέσω της προώθησης των αξιών και επιτευγμάτων της Ευρώπης, με παράλληλη διαφύλαξη της μνήμης του παρελθόντος της. Ακόμα, έχει σκοπό να ενθαρρύνει την αλληλεπίδραση μεταξύ των πολιτών και των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών από όλες τις συμμετέχουσες χώρες, συμβάλλοντας έτσι στο διαπολιτισμικό διάλογο και προβάλλοντας ταυτόχρονα την πολυμορφία και την ενότητα της Ευρώπης, με ιδιαίτερη έμφαση στις δραστηριότητες για την ανάπτυξη στενότερων δεσμών μεταξύ των πολιτών από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (Europe for citizens, 2010).

Το σήμα της Ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς απονέμεται σε περιοχές οι οποίες έχουν συμβάλει στην ευρωπαϊκή ιστορία και ενσωμάτωση. Έχει σαν στόχο την ενίσχυση της ευρωπαϊκής συνείδησης μέσω κοινών αξιών, ιστορίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Επίσης σέβεται την τοπική ιδιαιτερότητα, ενισχύει τον πολιτιστικό τουρισμό και αυξάνεται η ενημέρωση του κοινού για την ιστορία της Ευρώπης. (Δημιουργική Ευρώπη, 2016).

Ως αναφορά τα κρατικά κίνητρα για διατήρηση της κτισμένης πολιτιστικής κληρονομιάς θα πρέπει να αναφερθεί ότι στην περίπτωση επιδιόρθωσης ή ανέγερσης οικοδομών οι οποίες βρίσκονται μέσα σε ιστορικούς/παραδοσιακούς πυρήνες

υποχρεώνονται οι ιδιοκτήτες από το τμήμα πολεοδομίας και οικήσεως να διατηρούν τον αυθεντικό τους χαρακτήρα. Αυτό επιτυγχάνεται με την υποχρεωτική χρήση των παραδοσιακών υλικών, όπως πετρα της περιοχής για εξωτερικές τοιχοποιίες και τοίχους αντιστηριξης, ξύλο στα κουφώματα και τα τελιώματα στεγης, πηλινα κεραμίδια αλλά και η απόκρυψη των ντεποζιτών νερού και των μηχανολογικών εγκαταστάσεων. Το τμήμα πολεοδομίας επιχορηγεί την χρήση αυτών των υλικών με επιχορηγήση η οποία μπορεί να φτάσει μέχρι τις 65 χιλιάδες ευρώ. (Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, 2017)

Κεφάλαιο 6

Συμπεράσματα

Ανακεφαλαιώνοντας, θυμίζουμε ότι ο στόχος της παρούσας εργασίας είναι να διερευνηθεί η υπόθεση εάν μέσω της κατάλληλης διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου μπορεί να επιτευχθεί ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο και μάλιστα σε μια περιοχή όχι πολύ αναπτυγμένη η οποία χρειάζεται μια ώθηση προς την κατεύθυνση αυτή. Επιπλέον, μέσα στους στόχους της εργασίας είναι να αποσαφηνιστούν οι τρόποι προώθησης μιας περιοχής μέσω της διαχείρισης της δομημένης πολιτιστικής κληρονομιάς. Ως μελέτη περίπτωσης επιλέγηκε η περιοχή Ταμασού, στην ενδοχώρα της Κύπρου.

Από την διερεύνηση στην σχετική βιβλιογραφία για το θέμα και την εξέταση κάποιων παραδειγμάτων περιοχών οι οποίες έδρασαν έχοντας ως άξονα την πολιτιστική κληρονομιά, φαίνεται ότι ο στόχος της περεταίρω ανάπτυξής τους είναι επιτεύξιμος ως ένα βαθμό.

Το σχετικό θεωρητικό πλαίσιο αφορά τον ορισμό της έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς, την έννοια της πολιτιστικής πολιτικής και διαχείρισης, την διερεύνηση του ορισμού του πολιτιστικού τουρισμού και την αναγέννηση μιας περιοχής και τέλος το μάρκετινγκ τόπου.

Τα παραδείγματα τα οποία εξετάσαμε έγινε προσπάθεια να είναι όσο το δυνατό πιο κοντά, με παρόμοια γενικά χαρακτηριστικά με την περιοχή μελέτης περίπτωσης. Έτσι, επιλέγηκαν όχι πολύ αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές, και περιοχές οι οποίες χρήζουν περαιτέρω ανάπτυξης αλλά έχουν δράσει με άξονα την πολιτιστική κληρονομιά τους προς την ανάπτυξή τους. Δύο περιοχές επιλέγηκαν από την Ελλάδα και μια από την Βουλγαρία. Οι περιοχές από την Ελλάδα είναι η Σητεία και τα Τρίκαλα και από την Βουλγαρία η Pazardzhik.

Τα κύρια συμπεράσματα τα οποία εξήχθησαν από την έρευνα σε αυτές τις περιοχές είναι τα εξής.

Στην περιοχή της Σητείας η σημαντικότερη δράση της και πλεονέκτημα της είναι το γεγονός ότι δημιούργησαν οι τοπικοί φορείς εκεί έναν οργανισμό ενιαίο, τον ΟΑΣ

(Οργανισμό Ανάπτυξης Σητείας) ο οποίος κατέστη ο τεχνικός σύμβουλος και ο καταλυτικός φορέας της τοπικής ανάπτυξης της περιοχής. Ο οργανισμός αυτός αποτελεί πρότυπο φορέα τοπικής αυτοδιοίκησης και προβάλλεται από τις υπηρεσίες της ευρωπαϊκής ένωσης ως υπόδειγμα. Άρα η συμβολή ενός ενιαίου σώματος αντιπροσωπευτικού όλων των δήμων, κοινοτήτων και φορέων της οικονομίας της περιοχής είναι πολύ βασική, αφού έχει σαν προτεραιότητα την επίτευξη του αρχικού στόχου, την ανάπτυξη της περιοχής με άξονα την πολιτιστική κληρονομιά. Αυτός ο φορέας επιπλέον φροντίζει για την πληροφόρηση σε ότι έχει σχέση με τις υπηρεσίες και το τι μπορεί να δει και να πράξει κάποιος επισκέπτης στην περιοχή προτείνοντας μεταξύ άλλων και κάποιες διαδρομές (πεζοπορίας, ποδηλασίας ή αυτοκινήτου).

Στην περιοχή των Τρικάλων αυτό το οποίο είναι βασικό στην προσπάθεια ανάπτυξης με άξονα τον πολιτισμό είναι η αξιοποίηση όσο το δυνατό περισσότερο της τεχνολογίας. Η δημιουργία από τον δήμο μιας πλήρους δομημένης ιστοσελίδας στην οποία παρέχεται πληροφόρηση για την ιστορία, τα μνημεία και τις υπηρεσίες είναι πολύ βασικής σημασίας. Επιπλέον, ο δήμος Τρικάλων δημιούργησε τα infopoints, δηλαδή γραφεία πληροφόρησης, σε επιλεγμένα σημεία της πόλης όπου ο επισκέπτης και ο κάθε ενδιαφερόμενος μπορεί να προμηθευτεί υλικό, πληροφορίες και χάρτες για τα αξιοθέατα καθώς και την ενοικίαση ποδηλάτου. Ακόμα, άξια αναφοράς είναι και τα λεγόμενα beacons τα οποία έχουν τοποθετηθεί σε κάποια μνημεία της πόλης και όπου κάποιος μπορεί να επικοινωνήσει διαδραστικά μαζί τους μέσω του τηλεφώνου ή του tablet του και να πάρει την πληροφόρηση για το συγκεκριμένο μνημείο. Επίσης, ο θεσμός των ανοικτών μουσείων όπου σε συνεργασία με το πανεπιστήμιο Θεσσαλίας διοργανώνονται ξεναγήσεις σε διάφορα μνημεία της πόλης έχει συμβολή στην όλη προσπάθεια.

Στην περιοχή Pazardzhik αυτό το οποίο είναι βασικό στην όλη προσπάθεια για επίτευξη της ανάπτυξης είναι η συμμετοχή σε κάποιο κατάλληλο ευρωπαϊκό πρόγραμμα. Το έργο SY_CULTour "Συνέργεια πολιτισμού και τουρισμού για την ανάπτυξη αγροτικών περιοχών" χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα εδαφικής συνεργασίας των χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο βασικός του στόχος ήταν η διαχείριση των πολιτιστικών πόρων και αξιών στις λιγότερο ευνοημένες αγροτικές περιοχές με σκοπό την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη τους καθώς και την περιβαλλοντική προστασία. Οι πολιτιστικές αξίες που συμπεριλήφθηκαν στις δράσεις του προγράμματος ήταν υλικές και άυλες. Οι φορείς οι οποίοι συμμετείχαν στο

πρόγραμμα είχαν μια "bottom up" προσέγγιση και διασφαλιζόταν έτσι η εμπλοκή και η διεκπεραίωση των επιλεγμένων δραστηριοτήτων.

Ως αναφορά την περιοχή μελέτης, την Ταμασό γίνεται μια διερεύνηση για την ιστορία, τα αξιολογικά δείγματα δομημένης πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής αλλά και την επικρατούσα σημερινή κατάσταση για να ακολουθήσει έπειτα μια SWOT ανάλυση για την περιοχή. Μέσα από την SWOT ανάλυση όπου διαφαίνονται τα δυνατά σημεία, οι αδυναμίες, οι ευκαιρίες και οι απειλές για την Ταμασό, εξάγονται και κάποια συμπεράσματα για τις σχετικές δράσεις ανάπτυξης που προτείνονται με άξονα την δομημένη πολιτιστική κληρονομιά.

Οι τρόποι προώθησης της περιοχής μέσω της διαχείρισης της δομημένης πολιτιστικής κληρονομιάς, οι οποίοι εκμειεύτηκαν μέσω της SWOT ανάλυσης θα τους αναφέρουμε στη συνέχεια.

Πρώτο μέλημα θα πρέπει να είναι η καταγραφή της ιστορίας, ότι είναι γνωστό μέχρι σήμερα, να προβληθεί στο κοινό της περιοχής. Πρέπει ο κόσμος να είναι ενήμερος για την ιστορικότητα του τόπου και την σημασία της. Επίσης πρέπει να διαφυλαχτούν και να αναδειχθούν οι διάφοροι μύθοι που αφορούν την περιοχή. Έτσι η άυλη πολιτιστική κληρονομιά να αποτελέσει άρρηκτο δεσμό με το παρελθόν για να κατευθύνει έτσι την σωστή και κατάλληλη διαχείριση της δομημένης πολιτιστικής κληρονομιάς. Επιπλέον, θα μπορούσε να επισημανθεί η ιστορική συνέχεια της περιοχής από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα και να αναδειχθεί μέσω μιας έκδοσης ιστορικής φύσης η οποία να αναφέρεται σχετικά.

Επίσης, θα πρέπει να αναδειχτούν και επισημανθούν διάφορα ιστορικά στοιχεία και γεγονότα, όπως παραδείγματος χάριν ο τόπος καταγωγής του εθνομάρτυρα Κυπριανού ο οποίος είναι της περιοχής ή ο τόπος της δράσης και της θυσίας του ήρωα του απελευθερωτικού αγώνα 1955-59 Γρηγόρη Αυξεντίου. Αυτά είναι στοιχεία τα οποία θα συνθέσουν την ιστορική ταυτότητα της περιοχής.

Θα πρέπει να προωθηθεί η τοπική αυτοδιοίκηση, ίσως με την σύσταση κάποιου ενιαίου οργανισμού με αντιπροσώπους από όλες τις κοινότητες και τους οικονομικούς φορείς της περιοχής, ο οποίος θα έχει στόχο και σκοπό την αναβάθμιση της περιοχής. Ο οργανισμός αυτός μπορεί να λειτουργήσει στα πρότυπα του ΟΑΣ Σητείας. Έτσι διασφαλίζεται η άμεση εμπλοκή όλων των κοινοτήτων και συστηματοποιείται η

ζητούμενη στόχευση, παρέχοντας τεχνογνωσία, εμπειρίες και καθοδήγηση στους διάφορους εμπλεκόμενους φορείς.

Ο οργανισμός αυτός θα μπορεί να φέρνει σε γνώση το ευρύ κοινό της περιοχής σε επαφή με τα αρμόδια τμήματα της κυβέρνησης, όπως η πολεοδομία και ο έπαρχος, τα οποία είναι υπεύθυνα για τις κατευθυντήριες γραμμές διαμόρφωσης του δομημένου περιβάλλοντος, είτε αφορά αναπαλαιώσεις, είτε νέες κατασκευές.

Άλλο βασικό βήμα είναι η ενημέρωση του κοινού για την δομημένη πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής και την αξία της. Η αξιοποίηση και εκμετάλλευση της τεχνολογίας είναι σημαντική προϋπόθεση για την επίτευξη του ζητούμενου στόχου. Η δημιουργία μιας σελίδας στο ιντερνέτ, σωστά δομημένης όπου θα παρέχονται πλήρη ιστορικά στοιχεία για την περιοχή, κατάλογος και χάρτες των μνημείων και των αξιόλογων κτισμάτων είναι καθοριστικός παράγοντας επιτυχίας. Ο χρήστης, ο προτιθέμενος επισκέπτης πρέπει να μπορεί να βρει την πληροφόρηση που χρειάζεται για την περιοχή εύκολα και γρήγορα. Επίσης, στα πρότυπα των beacons του δήμου Τρικάλων, μπορεί να δημιουργηθεί κάτι αντίστοιχο στην περιοχή Ταμασού, όπου ο επισκέπτης να αλληλεπιδρά με το μνημείο μέσω της έξυπνης συσκευής του και να παίρνει στιγμιαία την πληροφόρηση για το ζητούμενο αξιοθέατο.

Άλλος τρόπος προώθησης της περιοχής είναι η δημιουργία κάποιου γραφείου πληροφόρησης (info point) όπως είδαμε να συμβαίνει στο παράδειγμα των Τρικάλων. Εκεί ο επισκέπτης, αυτοπροσώπως, θα παίρνει την πληροφόρηση και θα κατευθύνεται καταλλήλως από ειδικευμένο προσωπικό.

Ακόμα, αγροτουριστικές δράσεις σε κατάλληλα ανακαινισμένα παραδοσιακά και ιστορικά κτίσματα θα πρόσφεραν στο γενικό τουριστικό προϊόν της περιοχής. Η συμμετοχή σε παραδοσιακές αγροτικές ενασχολήσεις από το κοινό, είναι ένας παράγοντας που θα μπορούσε να αποτελέσει τουριστικό αντικείμενο.

Επιπλέον, διαφάνηκε ότι, υπάρχουν περιοχές οι οποίες χρήζουν περαιτέρω ανασκαφικής δράσης, έτσι ώστε να έρθουν στο φως περισσότερα ιστορικά στοιχεία για την περιοχή, τα οποία θα δώσουν πληρέστερη εικόνα της ιστορικότητάς της περιοχής.

Ακολούθως, διερευνήθηκε η συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού στην περιοχή. Τα διάφορα πανηγύρια, τα οποία γίνονται σε διάφορες τοποθεσίες καθόλη την διάρκεια του χρόνου, το φεστιβάλ τα "Ταμάσια", οι παραδοσιακές ταβέρνες, και φυσικά τα

παραδοσιακά/ιστορικά κτίσματα και μνημεία, όπως και το ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον είναι παράγοντες οι οποίοι πρέπει να εκμεταλλευτούν, έτσι ώστε η περιοχή να μπει στο χάρτη της τουριστικής αξιοποίησης του νησιού, ήπιου όμως χαρακτήρα. Προτείνεται επίσης η δημιουργία και η προώθηση κάποιων διαδρομών για τον επισκέπτη, είτε με τα πόδια, το ποδήλατο ή το αυτοκίνητο.

Τέλος γίνεται ξανά μια αναφορά στις ευκαιρίες που προσφέρονται είτε μέσω κάποιων προγραμμάτων της ευρωπαϊκής ένωσης σχετικών με την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς όπως είναι η "Δημιουργική Ευρώπη", η "Ευρώπη για τους πολίτες" και οι "Ευρωπαϊκές μέρες κληρονομιάς", είτε μέσω κρατικών κινήτρων όπως η επιχορήγηση παραδοσιακών υλικών στη δόμηση νέων ή ανακατασκευή παλαιών κτισμάτων στους ιστορικούς/παραδοσιακούς πυρήνες των οικισμών.

Όταν εφαρμοστούν όλα αυτά είναι σαφές ότι θα γίνουν βήματα προς την ανάπτυξη της περιοχής. Ενδεχομένως θα αυξηθούν οι θέσεις εργασίας και θα διευρυνθεί το οικονομικό υπόβαθρο της περιοχής. Θα υπάρχουν οι ευκαιρίες για την συμμετοχή στις οικονομικές δραστηριότητες και στις ιστορικές πληροφορίες από το σύνολο των κατοίκων. Οποσδήποτε, θα γίνει σαφέστερη η ταυτότητα της περιοχής μέσω του κοινού ιστορικού πλαισίου και της πολιτιστικής κληρονομιάς των κατοίκων. Επιπλέον θα διαφυλαχτεί και προστατευτεί το φυσικό και δομημένο περιβάλλον, ως φορείς της κληρονομιάς αυτής.

Εν κατακλείδι, έτσι, γίνεται σαφές ότι το εγχείρημα για ανάπτυξη και αναβάθμιση μιας περιοχής με άξονα την δομημένη πολιτιστική κληρονομιά, είναι δυνατό να επιτευχθεί. Χρειάζεται όμως αφοσιωμένη και εντατική προσπάθεια από τους τοπικούς φορείς και συλλογικότητα στις δράσεις.

Η περιοχή Ταμασού διαθέτει το ιστορικό και πολιτιστικό υπόβαθρο για να στηριχθεί πάνω της μια πολιτιστική πολιτική και σωστή διαχείριση του κτισμένου πολιτιστικού αποθέματος της ώστε να επιτευχθεί μια αναβάθμιση και περαιτέρω ανάπτυξη της περιοχής.

Παράρτημα Α

Εικόνες

Εικόνα 1: ο χάρτης των αρχαίων βασιλείων της Κύπρου.

Εικόνα 2: Άποψη μέρους του αρχαιολογικού χώρου Ταμασού - τμήμα της δομής της αρχαίας πόλης

Εικόνα 3: Η είσοδος ενός από τους δυο τάφους της Αρχαϊκής εποχής στην νεκρόπολη της Ταμασού.

Εικόνα 4: Διακοσμητική λεπτομέρεια από τάφο στην νεκρόπολη Ταμασού.

Εικόνα 5: Το εσωτερικό του προθαλάμου σε έναν από τους τάφους της Αρχαϊκής περιόδου στην Ταμασό, στο βάθος ο νεκρικός θάλαμος.

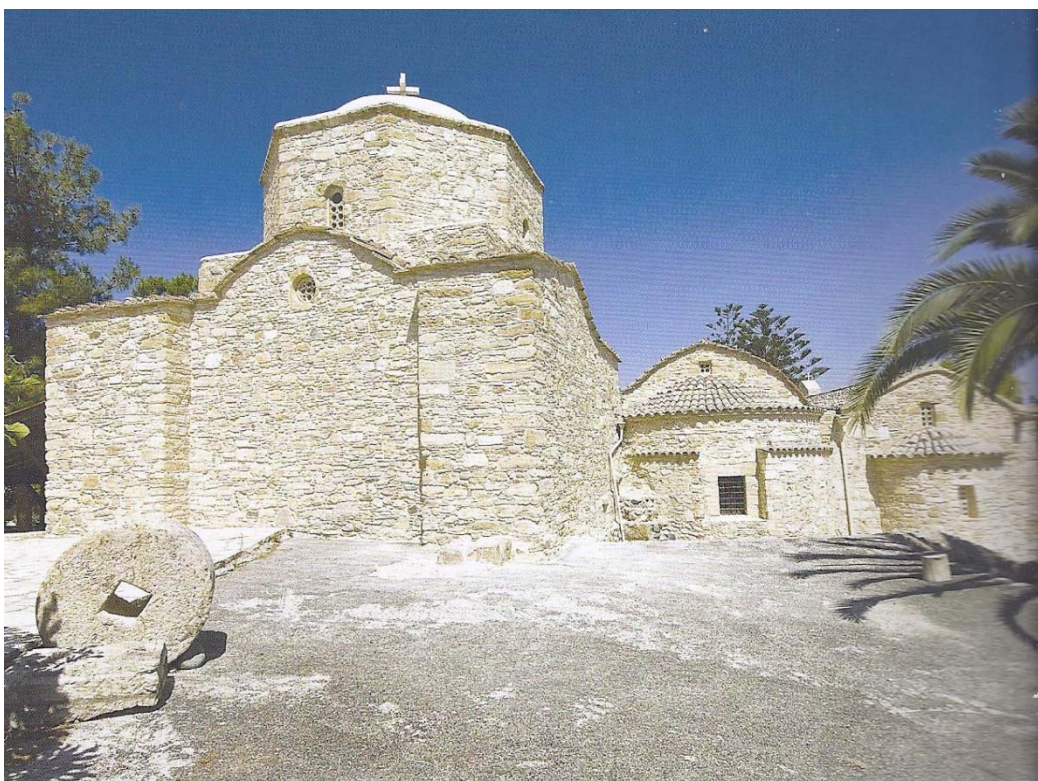
Εικόνα 6: Το κεφάλι από ορειχάλκινου αγάλματος του Απόλλωνα το οποίο βρέθηκε στην περιοχή Ταμασού. Σήμερα φυλάσσεται στο Βρετανικό μουσείο. Χρονολογείται από τον 5ο αιώνα π.Χ.

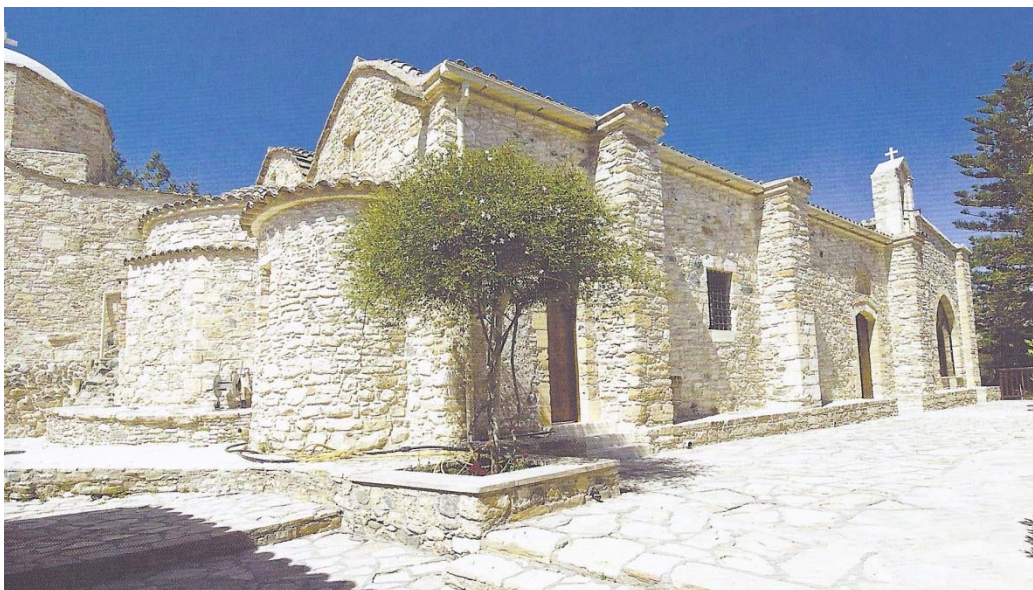
Εικόνα 7: Οι σφίγγες και τα λιοντάρια τα οποία βρέθηκαν στην Ταμασό. Φυλάσσονται στο αρχαιολογικό μουσείο Κύπρου. Χρονολογούνται στον 6ο αιώνα π.Χ.

Εικόνα 8: Άποψη της μονής του Αγίου Ηρακλειδίου στο χωριό Πολιτικό.

Εικόνα 9: Άποψη της μονής του Αγίου Ηρακλειδίου στο χωριό Πολιτικό.

Εικόνα 10: Το μοναστήρι του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στο χωριό Αναλυόντας.

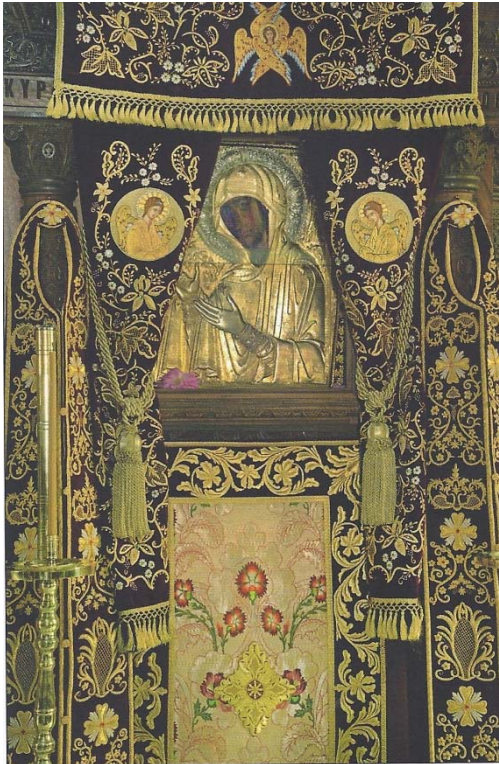
Εικόνα 11: Αεροφωτογραφία του μοναστηριού της Παναγίας του Μαχαιρά.

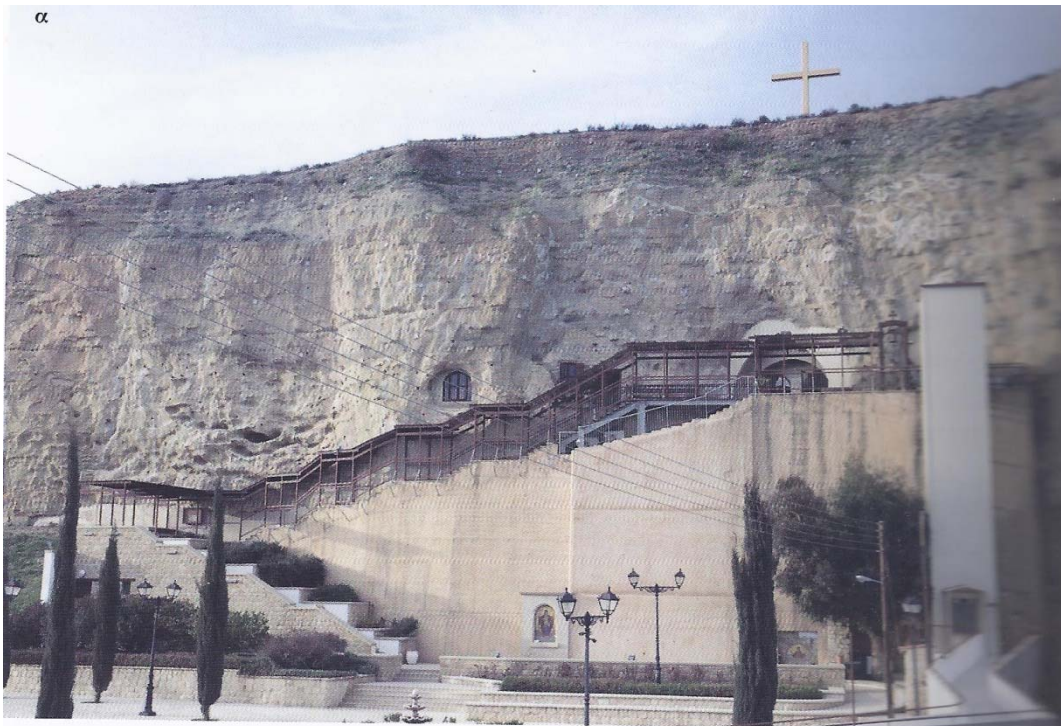
Εικόνα 12: Το εσωτερικό του καθολικού της μονής της Παναγίας του Μαχαιρά

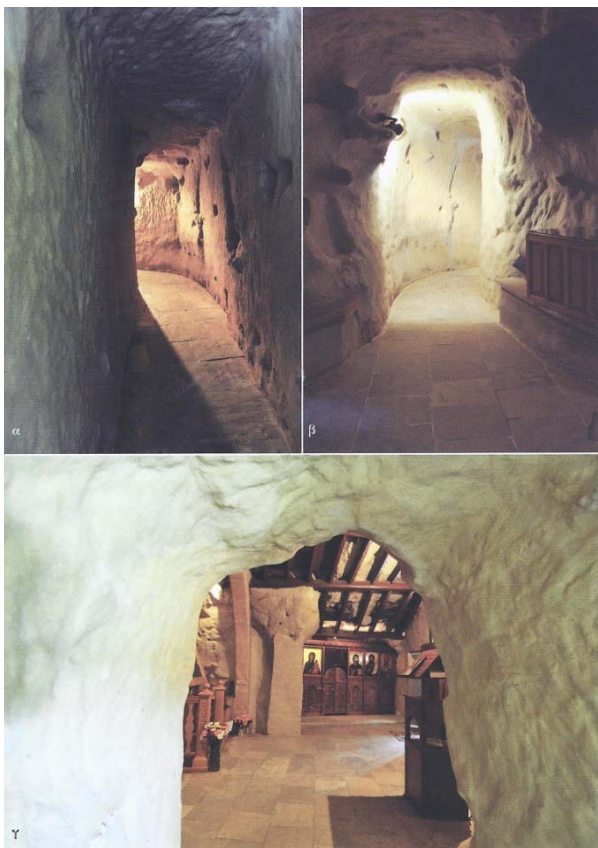
Εικόνα 13: Η εικόνα της Παναγίας της Μαχαιριώτισσας

Εικόνα 14: Άποψη του σπηλαιού ναού της Παναγίας της Χρυσοσπηλιώτισσας.

Εικόνα 15: Το εσωτερικό του σπηλαιού ναού της Παναγίας της Χρυσοσπηλιώτισσας.

Εικόνα 16: Η εικόνα της Παναγίας της Χρυσοσπηλιώτισσας

Εικόνα 17: Η εκκλησία της Παναγίας της Χρυσογαλακτούσας στο χωριό Καπέδες

Εικόνα 18: Το παρεκκλήσι του Αποστόλου Θωμά στο χωριό Εργάτες

Εικόνα 19: Η εκκλησία της Παναγίας Καθολικής στο χωριό Ψημολόφου.

Εικόνα 20: Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στο χωριό Καμπιά

Εικόνα 21: Το πρώην παρθεναγωγείο στο χωριό Πέρα Ορεινής

Εικόνα 22: Παραδοσιακή πλατεία στο χωριό Πέρα Ορεινής

Εικόνα 23: Εσωτερική αυλή παραδοσιακής οικίας στο χωριό Πέρα Ορεινής

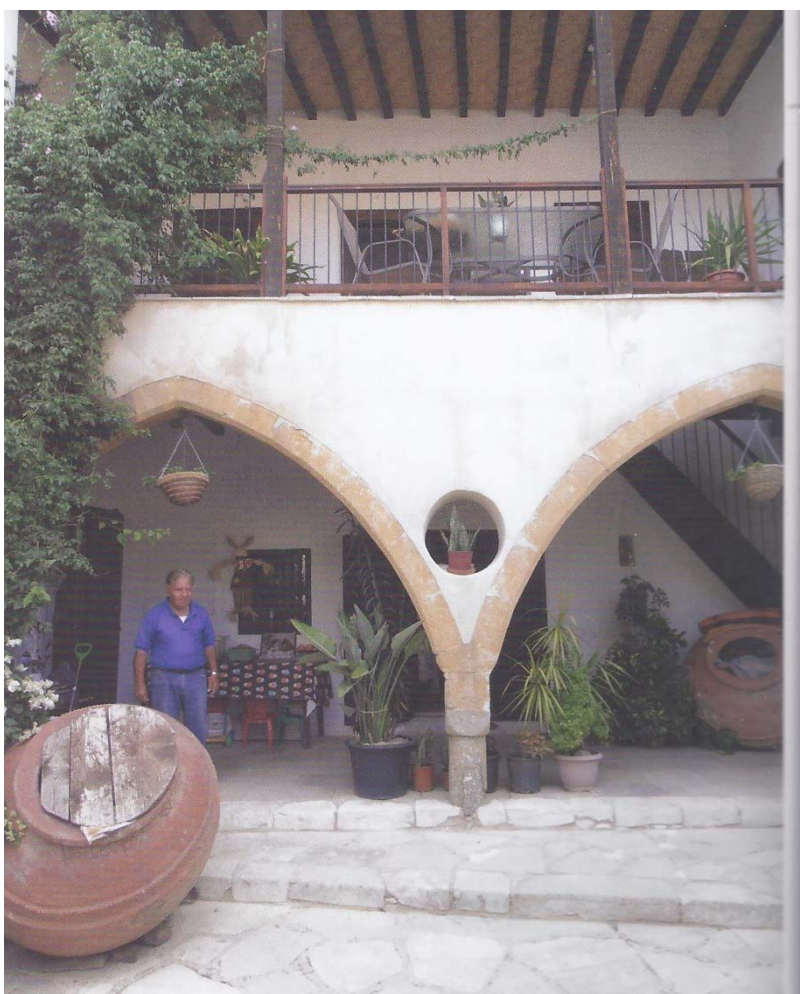
Εικόνα 24: Παραδοσιακή οικία στο χωριό Αναλυόντας η οποία χρήζει αναστήλωσης.

Εικόνα 25: Παραδοσιακή γειτονιά στο χωριό Καπέδες

Εικόνα 26: Εσωτερική αυλή σε παραδοσιακή οικία στο χωριό Καπέδες

Εικόνα 27: Παραδοσιακή οικία στο χωριό Καμπιά η οποία χρήζει αναστήλωσης.

Εικόνα 28: Παραδοσιακή οικία στο χωριό Καμπιά

Εικόνα 29: Το πρώην δημοτικό σχολείο στο χωριό Εργάτες

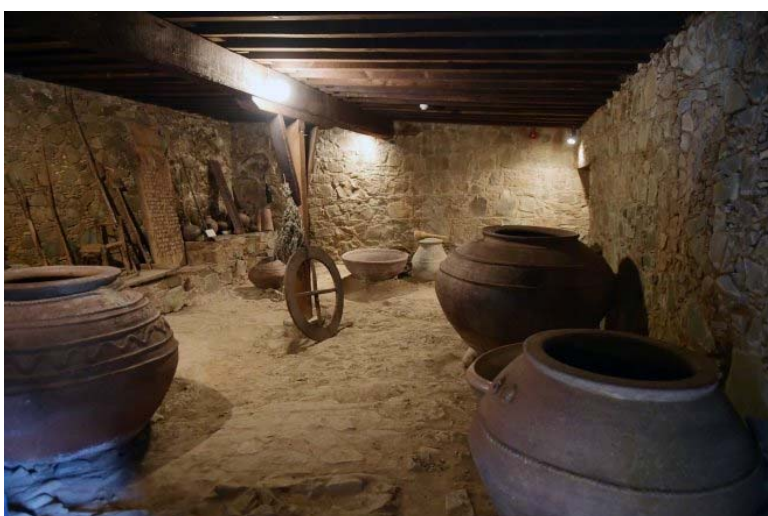
Εικόνες 30, 31, 32: Γειτονιές στο χωριό Φικάρδου.

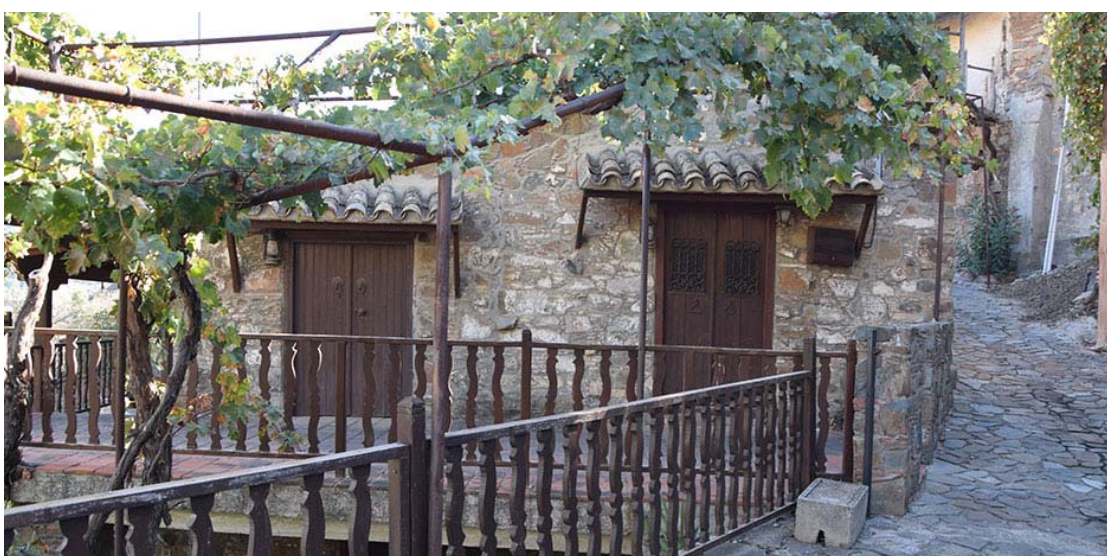
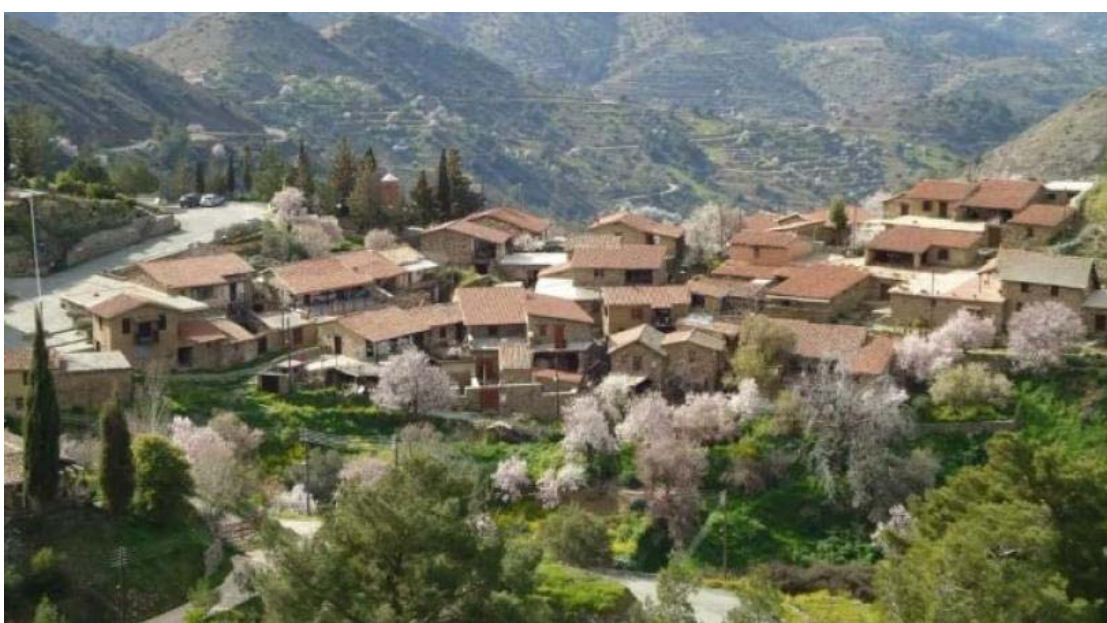
Εικόνα 33: Άποψη του χωριού Φικάρδου

Εικόνες 34, 35: Εσωτερικό παραδοσιακής οικίας στο χωριό Φικάρδου

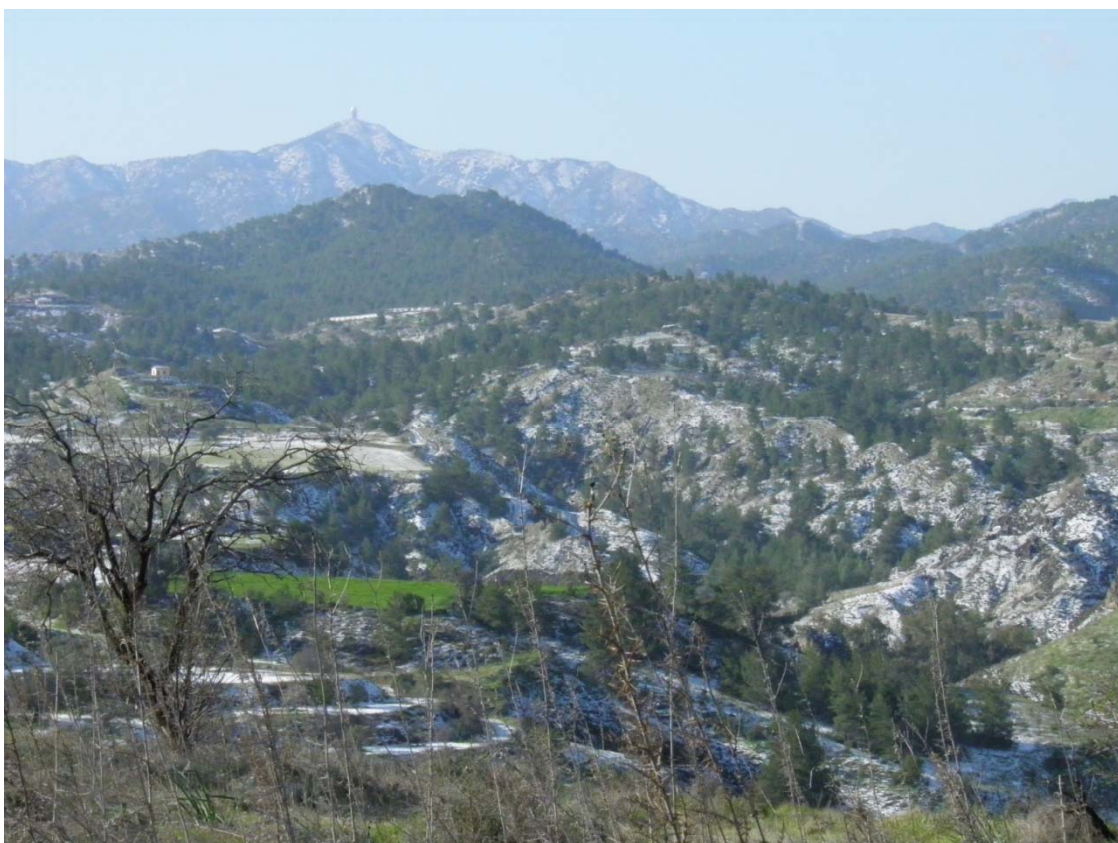
Εικόνες 36, 37, 38: Το χωριό Λαζανιά

Εικόνα 39: Η εύφορη περιοχή Ταμασού. Διακρίνεται το χωριό Πολιτικό όπου βρίσκεται ο αρχαιολογικός χώρος της Ταμασού.

Εικόνα 40: Τοπίο στην περιοχή Ταμασού, όπου φαίνονται οι ορεινοί όγκοι και οι δασικές εκτάσεις στα νότια της.

Πηγή εικόνας 1: <http://www.seka.org.au/cyprus-history.htm>

Πηγή εικόνων 2, 6, 7, 8, 9, 10, 17, 18, 19, 25, 28, 29: Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013

Πηγή εικόνων 3, 4, 5, 20, 21, 22, 27, 40: Από το προσωπικό αρχείο του συγγραφέα

Πηγή εικόνων 11, 12, 13: Ζαρένκοβ, 2016

Πηγή εικόνων 14, 15, 16: Νικολαΐδη, 2015

Πηγή εικόνων 23, 24, 26: Χρυσοχού, 2014

Πηγή εικόνων 30, 31, 32, 33, 34, 35:

<http://www.timeoutcyprus.com/article/17860/fikardoy-mesa-apo-20-eikones>

Πηγή εικόνων 36, 37, 38:

<http://www.timeoutcyprus.com/article/470/lazania-i-kypros-toy-hthes>

Πηγή εικόνας 39: Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, 1990

Βιβλιογραφία

- Δημητριάδης, Τζωρτζάκη, (2010). *Μαρκετινγκ, Αρχές-Στρατηγικές-Εφαρμογές*, Rosili
- Κοκκώσης, Χ. - Τσάρτας, Π. - Γκρίμπα, Ε., 2011, *Ειδικές και Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*, Αθήνα: Κριτική
- Ζαμπέλας, Μ., 2002, *Εκκλησίες και Μοναστήρια της Κύπρου*, Λευκωσία: Lithographica
- Ζαρενκόβ, Β., 2016, *Μοναστήρια της Κύπρου*, Αγία Πετρούπολη: Κιτιέζ
- Ζορμπά, Μ, 2014. Πολιτική του πολιτισμού. Ευρώπη και Ελλάδα στο Δεύτερο μισό του 20 ου αι., Αθήνα: Πατάκη
- Λέανδρος, Ν., 2012, *Οικονομική κρίση και σύγχρονη ανάπτυξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος.
- Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, 1990, Δέκατος τρίτος τόμος, Λευκωσία: Φιλόκυπρος, σ.36-41
- Μεταξάς Θ., 2005 *Μάρκετινγκ του τόπου (πόλης): «προσδιορισμός, σχεδιασμός, εφαρμογή και αποτελεσματικότητα»*, *ΑΕΙΧΩΡΟΣ* , 4(2):62-99
- Μητροπολίτης Ταμασού και Ορεινής Ησαΐας, 2016, Ι.Μ. Ταμασού και Ορεινής χθες και σήμερα, Επισκοπή: Ακαδημία Πολιτισμού "Κυπροπαίδεια".
- Νικολαΐδη, Χ., 2015, *Χρυσοσπηλιώτισσα. Ο σπηλαιός ναός - ασκητήριο της Παναγίας στην Κάτω Δευτερά*, Λευκωσία: Lithoweb Ltd
- Οικονόμου, 2004, *Αστική αναγέννηση και πολεοδομικές αναπλάσεις*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας
- Παγκύπριος Οργανισμός Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, 2000, *Το πολιτιστικό τοπίο της Κύπρου*, Λευκωσία: Printco press
- Παναγή, Γ., 2007, *Ο ναός του Αγίου Γεωργίου Καμπιών*, Λευκωσία: Αιγαίον
- Παυλίδης, Α., 1991, *Ιστορία της Νήσου Κύπρου*, Τόμος πρώτος, Από την αρχή μέχρι το 58 π.Χ., Λευκωσία: Φιλόκυπρος
- Πασχαλίδης, Γ., 1999, "Εισαγωγή στην έννοια του πολιτισμού", στο *Η έννοια του πολιτισμού. Όψεις του Ελληνικού πολιτισμού*, τόμ. Α', Πάτρα: ΕΑΠ
- Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ταμασός, 2013, *Ταμασός*, Λευκωσία: Εν Τύποις
- Πούλιος, Ι., Τουλούπα, Σ., 2015, κεφάλαιο 6 στο *Τουρισμός, πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη*, εκδόσεις: Κάλλιπος

Σαραντάκου, Ε., 2010, *Ωριμοί τουριστικοί προορισμοί. Εξέλιξη και δυνατότητες μετάβασης σε ένα βιώσιμο μοντέλο θερινού-πολιτιστικού τουρισμού. Η ελληνική περίπτωση*, Αθήνα: Διδακτορική διατριβή

Χρυσοχού, Ν., 2014, *Κυπριακή παραδοσιακή αρχιτεκτονική*, Λευκωσία: ΕΝ ΤΥΠΟΙΣ

Byrnes, W., 2008. *Management And The Arts*, Focal Press

Ebewo, P., Sirayi, M., 2009 . The Concept of Arts / Cultural Management: A Critical Reflection, *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 38(4), p.p. 281-295.

Varbanova, L. 2013. *Strategic Management in the Arts*. New York and Oxon: Routledge

Διαδουκτιακές Πηγές

Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά. Ορισμός. http://ayla.culture.gr/?page_id=4 (Πρόσβαση: 26.4.2017)

Γαρεφαλάκης Θ., (2013). Οικοτριβές. Σητεία: οι ΒΑΠΕ εναντίον του πρωτογενούς τομέα και του τουρισμού. <https://oikotrives.wordpress.com/2013/09/29/siteia-vape/> (Πρόσβαση: 10.6.2017)

Γεωπάρκο Σητείας. (2007). <http://www.sitia-geopark.gr/the-region/natural-environment.aspx> (Πρόσβαση: 15.6.2017)

Γκολοβράντζας, Δ., (2013). ΤΡΙΚΚΗ PRESS. Πολιτιστική Κληρονομιά-Πολιτιστικός Τουρισμός και Ανάπτυξη. <http://trikipress.gr> (Πρόσβαση: 19.6.2017)

Δεφνερ, Καραχάλης, Μεταξας, (2012). City Branding gr. *Το μάρκετινγκ του Τόπου στην Ελλάδα: Η διδασκαλία και η πρακτική ενός πολυεπιστημονικού αντικειμένου* http://www.citybranding.gr/2012/05/blog-post_10.html (Πρόσβαση: 12.4.2015)

Δημητσάντου-Κρεμεζή Αικ., (1999), *Η Αναθεωρημένη Χάρτα του Πολιτιστικού Τουρισμού* http://library.tee.gr/digital/books_notee/book_59509/book_59509_dimitsantou.pdf (Πρόσβαση: 5.5.2017)

Δημιουργική Ευρώπη Γραφείο Κύπρου, (2016) <http://www.creativeeuropecyprus.eu/index.php/el/axiki>, (Πρόσβαση: 4.8.2017)

Δήμος Σητείας. (2006). Αρχαιολογικοί χώροι. <http://www.sitia.gr/visitor/> (Πρόσβαση :18.6.2017)

Ελεύθερο Βήμα, (2012). Το ευρωπαϊκό πρόγραμμα SY_CULTour αξιοποιούν περιοχές της Ελλάδας για την τουριστική τους ανάπτυξη. <http://el-vima.blogspot.com/2012/10/sycultour.html> (Πρόσβαση: 21.6.2017)

Ελληνική Εθνική Επιτροπή Unesco. (2017). Παγκόσμια Πολιτιστική Κληρονομιά UNESCO. http://www.unesco-hellas.gr/gr/3_5_1.htm (Πρόσβαση: 10.4.2017)

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, (2017), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+REPORT+A8-2015-0207+0+DOC+XML+V0//EL> (Πρόσβαση: 2.8.2017)

Ηλιάδη, Α., (2015). ΤΡΙΚΚΗ PRESS. Τρικαλίνα Μασλάτια Βαρούσι: η παραδοσιακή, αρχοντική συνοικία των Τρικάλων. <http://trikkipress.gr> (Πρόσβαση: 18.6.2017)

Ιερά Μητρόπολη Ταμασού και Ορεινής. (2017). Αρχαία Ταμασός. http://www.imtamasou.org.cy/tamasos-2/arxaia_tamasos (Πρόσβαση: 25.6.2017)

Ίδρυμα Μελίνα Μερκούρη. (2017). Πολιτιστική Κληρονομιά <http://melinamercourifoundation.com> (Πρόσβαση: 15.4.2017)

Κατσαρός, Κ (2014). Η εργοτεχνική ιστορία των Τρικάλων. http://ergotexniki.blogspot.com.cy/2014/06/blog-post_4654.html (Πρόσβαση: 20.6.2017)

Κοινοτικό Συμβούλιο Πολιτικού. (2013). Επισκοπή Ταμασού. http://www.tamassos.org/tamasos_diocese. (Πρόσβαση: 27.6.2017)

Κοινοτικό Συμβούλιο Πολιτικού. (2013). Ταμασός. <http://www.tamassos.org/DefaultArticle/Article=1205>. (Πρόσβαση: 25.6.2017)

Κοκκινόφτας, Κ., (2013), Ο άγιος Ιερομάρτυς Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός Κύπρου και η 9η Ιουλίου 1821, <http://www.diakonima.gr/2013/08/07/%CE%BF-%CE%AC%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%B9%CE%B5%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%AC%CF%81%CF%84%CF%85%CF%82-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CE%B5%CF%80%CE%AF%CF%83%CE%BA%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CF%85%CF%80/> (Πρόσβαση: 24.6.2017)

Κυπριακή Εθνική Επιτροπή Unesco. (2017). Κύπρος και UNESCO. <http://www.unesco.org.cy/About.aspx?Language=GR> (Πρόσβαση: 5.4.2017)

Λαζανιάς Χ., (2017). Πολίτης. Γιαν. Παπαδούρης: Ο άνθρωπος πίσω από το θαύμα στον Καλοπαναγιώτη. <http://politis.com.cy/article/gian-papadouris-o-anthropos-piso-apo-to-thavma-ston-kalopanagioti> (Πρόσβαση: 15.11.2017)

Μανωλοπούλου Γ. (2013). Η Πολιτιστική μας Κληρονομιά υπέρτατο αναπτυξιακό εργαλείο για την ανάταση της χώρας από την κρίση. <https://olympia.gr/2013/09/18/%CE%B7%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%82%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%AC-%CF%85%CF%80%CE%AD%CF%81%CF%84%CE%B1%CF%84/> (Πρόσβαση: 29.4.2017)

Μαργαρίτης Κ. (2011). *Τι είναι το marketing?* <http://www.aode.gr/articles/164-marketing> (Πρόσβαση: 10.5.2017)

Ματσόπουλος, Ι (2014) <http://www.matsopoulos.gr/> (Πρόσβαση: 20.6.2017)

Μηχανή του χρόνου. (2017), <http://www.mixanitouxronou.com.cy/1821/i-zoi-tou-ieromartyra-archiepiskopou-kyprianou-itan-melos-tis-filikis-eterias-proetimase-ton-agona-ton-kyprion-ke-vrike-martyriko-thanato-apo-tous-tourkous/>(Πρόσβαση: 8.8.2017)

Μωυσιάλης, Α, Λουκά, Κ., (2017). City Branding gr. Η χρήση γεωχωρικών τεχνολογιών από τοπικούς φορείς στην ανάδειξη και αξιοποίηση του πολιτιστικού αποθέματος μιας περιοχής. Η περίπτωση της πόλης των Τρικάλων. http://www.citybranding.gr/2017/05/blog-post_11.html#more(Πρόσβαση: 19.6.2017)

ΟΑΣ, Οργανισμός Ανάπτυξης Σητείας. (2009). Σχετικά με τον ΟΑΣ. <http://www.oas.gr/> (Πρόσβαση: 5.6.2017)

Οδυσσεύς - κόμβος Υπουργείου πολιτισμού και αθλητισμού, (2012). Μνημεία. Βυζαντινό Κάστρο Τρικάλων. Παλιά πόλη Βαρούσι. http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=2005 (Πρόσβαση: 18.6.2017)

Πρεσβεία της Κυπριακής Δημοκρατίας στο Μεξικό. (2016) Τουρισμός στην Κύπρο, http://www.mfa.gov.cy/mfa/embassies/embassy_mexico.nsf/mex16_gr/mex16_gr?OpenDocument (Πρόσβαση: 15.9.2017)

Σητεία, ζεστή αγκαλιά, (2016). Μεσαιωνικά κτίσματα. <http://www.cretesia.gr/index.php/el/sight-seeing-archeological-sites/historical-places> . (Πρόσβαση: 12.6.2017)

Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, (2017), Ευρωπαϊκές μέρες Κληρονομιάς http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/page29_gr/page29_gr?OpenDocument. (Πρόσβαση: 3. 8 .2017)

Τμήμα Πολεοδομίας και Οικήσεως, (2017), Διατηρητέες οικοδομές, http://www.moi.gov.cy/moi/tph/tph.nsf/page28_gr/page28_gr?OpenDocument (Πρόσβαση: 4.8.2017)

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. (2016). Δημιουργική Ευρώπη <http://creative-europe.culture.gr/creative-europe> (Πρόσβαση: 6.10.2017)

BigCyprus, (2016). Μύθοι της Κύπρου. Τα χρυσά μήλα της Ταμασού. <https://www.bigcyprus.com.cy/el/article/mythoi-tis-kyproy-ta-hrysa-mila-tis-tamasoy>. (Πρόσβαση: 28.6.2017)

Cyprus HighLights. (2010). Ταμασός. <http://www.cyprushighlights.com/2010/09/10/%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CF%83%CF%83%CF%8C%CF%82/> (Πρόσβαση: 26.6.2017)

Europe for citizens, (2010), http://www.sep-cyprus.com/index.php?option=com_content&view=article&id=62&Itemid=73&lang=el (Πρόσβαση: 5.8.2017)

Explore Crete. (2016). Σητεία. <http://www.explorecrete.com/crete-east/GR-Siteia.html>
(Πρόσβαση: 16.6.2017)

Hellenica. (2016). Κύπρος. Ιστορικοί χρόνοι.
<http://www.hellenica.de/Griechenland/Zypern/Ges/GR/KyprosIstorikoiChronoi.html>
(Πρόσβαση: 24.6.2017)

RIKNEWS. (2014). Ταμασσός και Αμφίπολη: Το αίνιγμα της κυπριακής σφίγγας.
<http://riknews.com.cy/index.php/news/mono-sto-riknews/item/7458-tamassos-kai-amfipoli-to-ainigma-tis-kypriakis-sfiggas>. (Πρόσβαση: 28.6.2017)

Sitia news. (2014). Ψήφισμα ΟΑΣ - Οργανισμού Ανάπτυξης Σητείας. <https://sitia-news.blogspot.com.cy/2010/05/> (Πρόσβαση: 10.6.2017)

Sitia guide, (2012). Οδηγός Σητείας και Ανατολικής Κρήτης. <http://www.sitiaguide.gr/>
(Πρόσβαση: 14.6.2017)

SY_CULTour, (2013). Η συνέργεια του πολιτισμού και του τουρισμού για την ανάπτυξη αγροτικών περιοχών. <http://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/9786188108509.pdf>
(Πρόσβαση: 21.6.2017)

Timeout. (2016). Το Φικάρδου μέσα από 20 εικόνες.
<http://www.timeoutcyprus.com/article/17860/fikardoy-mesa-apo-20-eikones>
(Πρόσβαση: 27.6.2017)

Timeout. (2013). Λαζανιά: Η Κύπρος του χθές.
<http://www.timeoutcyprus.com/article/470/lazania-i-kypros-toy-hthes> (Πρόσβαση: 26.6.2017)

Timeout. (2017). Τα παραδοσιακά φεστιβάλ του 2017,
<http://www.timeoutcyprus.com/article/21867/ta-32-paradosiaka-festival-toy-2017>
(Πρόσβαση: 15.9.2017)

trikalain. (2016). Τοπικά-Θεσσαλικά. Σε λειτουργία το γραφείο ενημέρωσης και πληροφόρησης - Infopoint στα Τρίκαλα. <http://trikalain.gr/se-litougia-grafio-enimerosis-ke-pliroforisis-infopoint-sta-trikala/> (Πρόσβαση: 20.6.2017)